

T.C
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KURAN’DA İBRET KAVRAMI VE İBRET ALINACAK
ŞEYLERİN ZAMANSAL TASNİFİ

Tezi Hazırlayan
Abdurrahman BARUT

Tez Danışmanı
Doç. Dr. İbrahim GÖRENER

Temel İslam Bilimleri Anan Bilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

KAYSERİ - 2008

T.C
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KURAN’DA İBRET KAVRAMI VE İBRET ALINACAK
ŞEYLERİN ZAMANSAL TASNİFİ

Tezi Hazırlayan
Abdurrahman BARUT

Tez Danışmanı
Doç. Dr. İbrahim GÖRENER

Temel İslam Bilimleri Anan Bilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

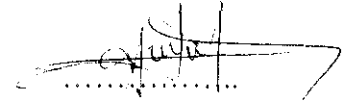
KAYSERİ – 2008

Doç Dr. İbrahim GÖRENER danışmanlığında **Abdurrahman Barut** tarafından hazırlanan “**Kur'an'da İbret Kavramı ve İbret Alınacak Şeylerin Zamansal Tasnifi**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

13/4/2008

JÜRİ:

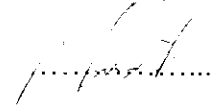
Danışman : Doç Dr. İbrahim GÖRENER

Üye : Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI

Üye : Yrd. Doç. Dr. Menderes GÜRKAN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü yönetim kurulunun ..05.02.2008..... tarih ve ..030..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

05/12/2008

Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim insanlığı doğru yola iletmek için gönderilmiş olan eşsiz bir mucizedir. O müjdeleyici, uyarıcı, yol gösterici, öğüt verici, doğruyu yanlıştan ayıran son ilahi kitaptır. Lafzı ve manasıyla insanları ve cinleri aciz bırakan “mu’cizu’l beyan”dır.

Allah (c.c), insana sözlü mesajının yanında sözsüz ayetleri olan kâinatı da gözler önüne sererek onlardan ibret alınmasını istemiştir. O’nun varlığının ve kudretinin açık alametleri olan bu ayetler, hiç şüphesiz zaman kavramının içerisinde geçmiş-hâl-gelecek boyutları ile ele alınabilmektedir. Hiç şüphesiz Kuran-ı Kerim geçmişte vuku bulan olaylarla ilgili verdiği haberlerin doğruluğuyla, gelecekte olacağını haber verdiği olayların aynıyla tahakkuk etmesiyle ve yaratılışla ilgili ifadeleriyle de benzersizdir ve aynı zamanda çok mühim ibret manzaralarıyla doludur. Biz de bu çalışmamızda Kur’an’ın bizlere sunduğu bu ibret manzaralarına dikkati çekmek istedik.

Bu çalışma giriş, iki bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Giriş bölümünde; araştırma konusunun amaç ve önemi; kapsamı, yöntemi ve kaynaklarını aktarılmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde ibret kavramının anlam alanı başlığı altında ibret kavramının lügat ve ıstılah anlamları yer almaktadır. Bunun yanında ibret kavramıyla anlam ilişkisi bulunan ve ibret almaya yönlendiren kavramları da ihtiva etmektedir. Ardından Kur’an-ibret ve insan ilişkisini ortaya koyan kavramlar ele alınmıştır. İkinci bölümde Kur’an’da ibret kavramına geçerek, ibret alınacak şeylerin zamansal (geçmiş-hâl-gelecek) tasnifi yapılmıştır. Bu bölümde geçmiş derken kıssalardan ibretleri, zaman kaydı olmayan derken kevnî, sözsüz ayetlerden ibretleri ve gelecek derken de insanın ölümü ve sonrasındaki ibretleri kastederek belli bir sınıflandırmaya gidilerek incelenmiştir.

Bu çalışmamız süresince, hem tezin tespitinde hem de sonraki aşamalarda fikir ve düşünceleriyle katkılarını esirgemeyen başta danışman hocam Doç. Dr. İbrahim GÖRENER’e, ayrıca fakülte hocalarıma ve babama teşekkürü bir borç bilirim.

Abdurrahman BARUT

KAYSERİ-2008

KUR’AN’DA İBRET KAVRAMI VE İBRET ALINACAK ŞEYLERİN ZAMANSAL TASNİFİ

Abdurrahman Barut

ÖZET

“Kur’an’da İbret Kavramı ve İbret Alınacak Şeylerin Zamansal Tasnifi” başlığıyla hazırladığımız bu çalışmada genel olarak ibret kavramı ele alınmıştır. Ayrıca ilgili kavramları ve ibret-insan ilişkisini geçmiş-hâl-gelecek zaman boyutuyla bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Bu çalışma; giriş hariç iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ibret kavramına, ayrıca ibretle ilgili kavramlara ve ibret almaya yönlendiren kavramlara değinilmiştir. Bunun yanında da ibret-insan ilişkisinin boyutlarına da yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise; Kur’an’da geçmiş-hâl-gelecek zaman boyutuyla geçen ibret manzaraları anlatılmıştır. Sonuç bölümünde de kısa bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışmada; Allah’ın hem sözlü hem de sözsüz ayetlerinin olduğuna, Allah’ın bunlardan ibret almamızı istediğine, Kur’an’ın bu ayetlerden ibret alanları övdüğüne, almayanları ise kınadığına dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur’an, İbret, Ayet, İnsan

**CONTEPT OF TOKEN IN THE QUR'AN CLASSIFICATION OF THE THINGS
THAT MUST BE TAKEN TOKEN FROM ACCORDING TO TIME**

Abdurrahman BARUT

ABSTRACT

This study I have prepared under the heading of Concept of the Token in the Qur'an and Classification Of The Things That Must Be Taken Token From According To Time deals generally with the situations of the token mentioned in the Qur'an, concept of token, the related concepts, and token- humanbeing relationship within the dimension of past time-present time- future time.

In this regard, except introduction my study consists of two parts. In the first part of the study I have dealt with the concept of token, related concepts, and the concepts which direct us to take token. I have also mentioned the dimension of token-humanbeing.

In the second part, I have dealt with the situations of warnind which existed in the Qur'an within the dimension of past time- present time- future time. In the conclusion part I have made a short evaluation.

In this study of mine I have generally emphasized this: Allah has both verbal and speechless verses of the Qur'an. Allah wants us to take token from them. In those verses of the Qur'an, people who can take token properly are praised, and who turn away are condemned.

Key Words: Qur'an, Token, Verse, Human being

İÇİNDEKİLER

ONAY	I
ÖNSÖZ	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA İBRET KAVRAMININ ANLAM ALANI

I. İBRET KAVRAMI.....	4
A. Sözlük Anlamı	4
B. Terim Anlamı	5
II. İBRET KAVRAMIYLA ANLAM İLİŞKİSİ BULUNAN KAVRAMLAR ..	7
A. Âyet	7
B. Zikrâ	13
C. Nekâl.....	15
D. Mev'ize	17
III. İBRET ALMAYA YÖNLENDİREN KAVRAMLAR.....	18
A. Zikir/Tezekkür.....	18
B. Tedebbür	20
C. Nazar	21
D. Teakkul	22
E. Tefekkür	24

IV. KUR'AN'DA İBRET-İNSAN İLİŞKİSİ

A. KUR'AN'DA İBRET ALAN İNSAN TİPLERİ	26
1. İman Sahipleri	26
2. Akıl Sahipleri.....	28
3. Bilgi Sahipleri.....	32
4. Sabır ve Şükür Sahipleri	35
5. Ahiret Azabından Korkanlar.....	37
6. Tefekkür Sahipleri.....	39
7. Basiret Sahipleri (Ulû'l-Ebsâr).....	41
8. Allah'a Yönelen Kullar (Abdin Munîb)	43
9. Vahye Kulak Verenler	44
B. KUR'AN'DA İBRET ALMAYAN İNSAN TİPLERİ	45
1. İnanmayanlar	45
2. Gaflette Olanlar.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA İBRET ALINACAK ŞEYLERİN ZAMANSAL TASNİFİ

I. GEÇMİŞTEKİ OLAYLARDAN İBRETLER	50
1. Nuh (a.s) Hikâyesindeki İbretler.....	52
2. İbrahim (a.s)'in Ateşten Kurtulmasındaki İbretler	54
3. Lût Kavminin Yok Oluşundaki İbretler	55
4. Yusuf (a.s)'un Hikâyesindeki İbretler	57
5. Musa (a.s) ile Firavun'un Hikâyesindeki İbretler	60
6. Sebe' Halkının Hikâyesindeki İbretler	62
7. Âd Kavmindeki İbretler	64
8. Semûd Kavmindeki İbretler	66

9. Bedir Savaşındaki İbretler	67
II. ZAMANLA KAYITLI OLMAYAN SÜREKLİ İBRETLER	68
1. Gece ve Gündüzün Oluşumundaki İbretler	70
2. Hayvanlardaki İbretler	72
3. Yaratılıştaki İbretler	76
4. Bitkiler ve Meyvelerdeki İbretler	77
5. Yağmur ve Yağmurun Toprağı Diriltmesindeki İbretler	78
6. Dil ve Renklerin Ayrı Ayrı Olmasındaki İbretler	80
7. Rızkın Bolluğu ve Darlığındaki İbretler	82
8. Göklerde ve Yerdeki İbretler	83
9. Gemilerin Yüzmesindeki İbretler	84
10. Eşler Arasında Sevgideki İbretler	85
III. GELECEKTE OLACAKLARDAN İBRETLER	86
1. Ölüm Olayından Alınacak İbretler	87
2. Ölüm Ötesinden Alınacak İbretler	90
SONUÇ	93
KAYNAKÇA	96
ÖZGEÇMİŞ	101

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
a.s	: Aleyhi's-selam
a.y	: Aynı yer
c.c	: Celle celaluhu
ev.	: Çeviren
DAD	: Diyanet Aylık Dergi
DİA	: Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
md.	: maddesi
r.a	: Radiallahu anh
s.a.v	: Sallallahu Aleyhi vesellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Ter.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
Ünv.	: Üniversite
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğeri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Allah (c.c), insanlara hakikati, doğruyu bulmaları için en güvenilir ve en sağlam kulp olarak tanımladığı Kur'an'ı göndermiş ve böylece insanların hem bu dünyadaki mutluluğunu hem de öte âlemdeki ebedi mutluluğunu ana gaye edinmiştir.

Allah Teâlâ Resulü Hz. Muhammed'e ilk olarak indirdiği ayetlerde "Oku" emriyle hitap etmektedir.¹ Okumak denildiğinde iki mana gelir. Birincisi Allah'ın Kelamını, yani yazılı ayetlerini, ezberden veya yüzüne okumak, kavramak ve yaşamak; ikincisi de Allah'ın yazılı olmayan kevnî ayetlerini incelemek, düşünmek ve ibret almaktır.²

İbret, aslında Allah Teâlâ'nın eşyadaki tecellilerini okumak ve onlardaki hikmeti anlayıp, Rıza-i Barî çerçevesinde yorumlamak değil midir? "Bizler, bir arkadaşın ifadesini, memleketten gelen bir mektubu veya yol üzerindeki bir işareti yorumlamaktayız. Gerçekten de sabahleyin uyandığımızdan itibaren tekrar uykuya dalana kadar biz sürekli "yorumlarız." Uyanınca yanımızdaki saate bakar ve onun manasını yorumlarız: Bugünün hangi gün olduğunu hatırlar, bunun anlamını elde ederek de biz kendimize içerisinde bulunduğumuz dünyanın gidişatını hatırlatır ve gelecek için plan yaparız; kalkarız ve gün boyunca rastladığımız kişilerin söz ve mimiklerini yorumlarız."³ Bu yönüyle de ibret, Allah'ın kâinattaki işaretlerini ve hikmetlerini bir hayranlık duygusu içerisinde anlamak ve yorumlamaktır. Ayetler, tüm insanlığa gönderilen ve gösterilen birer işaret ve sembollerdir. Her işaret ve sembol gibi bunlar da, kendilerinden başka bir mananın anlaşılması için konulmuşlardır.⁴

Kur'an, kendisini sağlam ve sarsılmaz kulp (el-Urvetü'l-Vüskâ)⁵ olarak takdim etmekle kalmayıp aynı zamanda bir hidayet rehberi, aydınlanma kaynağı ve bir öğüt olduğunu

¹ "Yaratan Rabbinin adıyla oku...", Bkz. Alak, 96/1-5.

² Zeki Duman, *Nüzulünden Günümüze Kur'an ve Müslümanlar*, Fecr yay., Ankara, 1996, s.11-12.

³ Richard E. Palmer, *Hermenötik Schleiermacher, Dilthey, Heidegger ve Gadamer'de Yorum Teorisi*, çev: İbrahim Görener, Anka Yay., 2002, Birinci baskı, s.35.

⁴ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniv. Fakültesi Yay., Ankara, 1975, s.127.

⁵ Lokman, 31/22.

vurgulamaktadır.⁶ Kur'an, insanlara öğütlerini sunarken bir taraftan da insanların kâinattaki tecellilere, yüce hikmet ve ince nizama, bilgi ve sistem yüklü kevnî akışlara nazar-ı ibretle bakmasını istiyor ve "...şüphesiz bunlarda aklını kullanan bir kavim⁷ için ibretler vardır"⁸ diyerek adeta bunu insanlığa haykırıyor. Evet, Kur'an ibret alınmasını istiyor ve özellikle de ibret alınmasını istediği misaller üzerinden bunu vurguluyor. Kur'an, bazen geçmişe giderek kıssalardan, bazen an be an cereyan eden kevnî ayetlerden ve bazen de gelecek olan ölüm ve sonrasında bahsederek ibret penceresinden bakmamızı istiyor.

İşte bizim araştırma konumuz da Kur'an'ın üzerinde durduğu ve vurguladığı ibret kavramıdır. Araştırmanın konusu, ibret kavramını ele alıp incelemek, ibret kavramının muhtevasını Kur'an'dan şümüllü bir şekilde araştırmak olacaktır. Bunun yanında ibret kavramının diğer kullanımları ve ilişkili olduğu kavramlar arasında da bir bağ kurulacaktır. Ve Kuran'da İbret alınacak şeylerin zamansal tasnifi üzerinde durarak, biraz önce de değindiğimiz gibi geçmiş-hâl-gelecek zaman çerçevesinde sınıflandırmak olacaktır. Bunun yanında ibret alan ve almayan insanların özellikleri Kur'an bütünlüğü de göz önüne alınarak araştırılacaktır.

Bu tezin yapılmasındaki amaç; ibret kavramını tanımak, ibret kavramının anlam alanını geniş bir şekilde ortaya koymak, ibret kavramının anlaşılmasının yanında diğer kavramlarla olan ilişkisini incelemek, Kur'an bütünlüğünde ibret kavramının muhtevasını elimizden geldikçe geniş bir şekilde ortaya koymaktır. Bunun yanında ibret ile ilgili Kur'an'da geçen örnekleri zamansal açıdan tasnif ederek, geçmiş, hâl ve istikbale (geleceğe) dair ibret sahnelerini dikkatlerimize sunmak olacaktır. Şayet bu çalışma az da olsa insanların Allah'ın (hem sözlü hem de sözsüz) ayetlerine ibret nazarıyla bakmalarına vesile olacaksa amacına ulaşmış olacaktır.

Konuyla ilgili kapsamlı müstakil bir çalışma olmamakla birlikte ayet-ibret kavramlarını karşılaştıran "Kur'an'da Ayet-İbret Kavramları ve Aralarındaki Münasebet" adlı bir

⁶ Nahl, 16/64; Yusuf, 12/111; Mâide, 5/16 vd.

⁷ Kadın ve erkeklerden oluşan topluluğu belirtmek için kullanılan "kavim" kelimesi, Kur'an'da çokça zikredilen kavramlardandır. Genellikle "topluluk" olarak ifade edilen bu kavram şu manalara gelmektedir: Soy birliği ve millet, farklı düşünceyi, inancı ve davranış biçimini benimseyen insanlar topluluğu ve bir peygambere mensup olan halk. Kur'an, medeniyetleri inşa eden insanların güzel davranışlarından ya da çöküşlerinden ibret alınması halinde kavim sözcüğünü kullanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Erdoğan Pazarbaşı, *Kur'an ve Medeniyet (Doğuştan- Gelişimi-Çöküşü)*, Pınar yay., İstanbul, 1996, s.41-42.

⁸ Nahl, 16/12 vd.

Yüksek Lisans tezi bulunmaktadır.⁹ Bu çalışmadan da istifade edilmiştir. Bu çalışmada ayet-ibret kavramlarının münasebetleri güzel bir şekilde ifade edilmiştir. Ancak bizim çalışmamız ibret alanlarını zaman boyutunda sistematik olarak ortaya koymakta ve ibret-insan ilişkisini kapsamlı olarak ele almaktadır. Bu yönüyle de ayrı bir önem kazanmaktadır. Bu çalışmada ağırlıklı olarak “ibret” kavramı üzerinde duruldu. Tabi anlam bakımından ibret manasında kullanılan “ayet” kavramı da bu çerçevede ele alındı. İbret kavramının farklı kavramlarla münasebeti, kapsamı ve zamansal tasnifleme açısından bu çalışma ayrıca önem arz etmektedir.

Tezin hazırlanmasında tümevarım metodu takip edilmiştir. Tez çalışmasında öncelikli kavramsal çalışma yapılmıştır. İbret kavramının farklı kavramlarla olan ilişkisi ele alınıp irdelenmiştir. Farklı görüşlere de yer verilerek konunun farklı boyutuna da temas edilmiştir. Temel kaynak Kuran-ı Kerim’den sonra belli başlı lügatlere, klasik tefsir eserlerine vb. eserlere başvurulmuştur. Özellikle şunu da belirtmek isterim ki tefsir kitaplarının birçoğu bu kavramları ya çok kısa bir şekilde bahsetmekte ya da hiç bahsetmemektedir. Ancak Fahreddin Râzî’nin tefsirini bunların dışında tutmak isterim. O, bu kavramı özellikle de ibret-insan ilişkisi boyutunda genişçe ele almış, ilgili kevnî ayetleri ve ilgili diğer ayetleri yeterli düzeyde tefsirinde işlemiştir. Biz de onun eserinden bu yönüyle çokça istifade ettik. Çalışmamamızın yeterli düzeyde olmadığı ve eksikliklerinin olduğunu farkında olmakla birlikte Allah’ın keliması olan Kur’an’dan ve kâinat ayetlerinden ibret konusuna bir nebze de olsa katkı sağlayabilmişse bu çalışmanın amacına ulaştığını söyleyebiliriz.

⁹ Mahmut Sönmez, Kur’an’da Ayet-İbret Kavramları ve Aralarındaki Münasebet, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1999.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA İBRET KAVRAMININ ANLAM ALANI

I. İBRET KAVRAMI

A. Sözlük Anlamı

İbret kelimesi, Arapçada (abr) fiilinden türemiş olup isimdir. Çoğulu (iber)dir. Anlam olarak da bir halden başka bir hale geçmek, intikal etmek ve rüya tabir etmek anlamına gelmektedir.¹⁰

(abr) fiilinin mastarı (ubûr) olup yüzerek, gemi veya hayvan veyahut bir vasıta ile suyu ve dereyi geçmek anlamı taşımaktadır.¹¹ Aynı kökten olan gözyaşına da ayn'ın fethasıyla (abre) denilir.¹² Bu anlamda kullanımında da intikal söz konusudur. Çünkü gözyaşı, gözden yanağa geçmektedir. “Kavim öldü” anlamında da (abere'l-kavm) kullanılmıştır. Bu anlama göre “Onlar (o kavim) dünya köprüsünden geçmişler (intikal etmişler)” manasındadır.

Konuşandan dinleyene geçen söze “ibare”, rüyanın zahirinden batınına geçmeye de rüya yormak manasında “ta'bîr” denilir.¹³ Aynı fiilin ifti'al babında olan (i'tibar) ise; ibret almak, hayret, taaccüp ederek ders almaktır.¹⁴ Ayrıca görünenin bilgisinden hareketle görünmeyene ulaşmaktır.¹⁵ Yine aynı kökten türeyen “ibret” ise, şaşmak, hayret ve taaccüp etmek, müşahede edilen şeyi öğrenmek suretiyle, müşahede edilmemiş olan

¹⁰ Ebu'l Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut ts., IV, s.529; İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Lügati ve Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdü'l-Gafûr Atar, Dâru'l-Kütübi'l-Arab, Mısır 1377, III, s.733; Muhammed Murtaza ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Libya li'n-Neşr ve't-Tevzi, Bingazi, ts., III, s.377; Ahmed Asım Efendi, *el-Okyanusu'l-Basit fi Tercemeti'l Kamusi'l-Muhît*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul, 1305, II, s.18.

¹¹ Hüseyin b. Muhammed Ragıb el-İsfahânî, *Müfredâtü ElFazil Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, s.543; el-Cevherî, *es-Sihâh*, III, s.733; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, s.529.

¹² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, s.531.

¹³ Ragıb, *Müfredât*, s.543.

¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, s.531.

¹⁵ Ragıb, *Müfredât*, s.543.

şeyi bilmeye intikal etmek,¹⁶ geçen şeylerden ders almak, geçmişten ibret alarak uyanık olmak manalarını içermektedir. Ayrıca “ibret”, insanın kendisinden nasihat alıp onunla amel ettiği ve başkalarına yol göstermek için önem ve değer verdiği “mevize” olarak ta açıklanmıştır.¹⁷

B. Terim Anlamı

Kur’an’da (abr) kökünden türemiş dokuz ayet olup, altısı masdar (ibreten), biri emir (fe’tebiru), biri ismi fail (âbir-i sebil), biri de muzari (te’burun) olarak kullanılmaktadır.¹⁸ Kur’ân’da kavram olarak yedi şekilde geçen İbret kelimesi, birçok manaya gelmektedir.

İbret kavramının sözlük anlamını yukarıda da belirttiğimiz gibi şaşmak, hayret ve taaccüp etmek, müşahade edilen şeyi öğrenmek suretiyle, müşahade edilmemiş olan şeyi bilmeye intikal etmek,¹⁹ manalarına geldiğini ifade ettik. Elmalılı bunu “meşhud olan bir maluma dikkat edip ondan bir meçhulü bilmeye intikal etmek”²⁰ şeklinde dile getirir. Yani gözlenen ve bilinen bir olgu üzerinde fikren yoğunlaşıp oradan, gözlenmemiş olmakla birlikte, mukayese yoluyla ibret verici bir sonuca intikal etmek²¹ demektir. Kur’an’da ise bunun örneklerini, peygamber kıssalarında olduğu gibi²², süt veren sağmal hayvanlarda²³, gece ve gündüzün birbiri ardınca gelmesinde²⁴ aklını kullananlar için ibretler vardır şeklindeki seslenişleriyle dile getirmektedir.

Kur’an’da ibret kavramı birkaç anlamda kullanılmıştır. Bunları sırayla söylemek gerekirse:

1. Alâmet, delil, ayet²⁵:

“İbret” kelimesinin lügat manalarından birisi de “ayet”tir. Ayrıca “açık alamet” ve “mucize” manalarıyla da yakın anlam ilişkisi bulunan ibret terimi Kur’an’da birçok

¹⁶ Zebidî, *Tâcu’l-Arûs*, III, s.377.

¹⁷ Asım Efendi, *el-Okyanus*, II, s.19; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, IV, s.531.

¹⁸ Muhammed Fuâd Abdülbaki, *el-Mu’cemu’l-Müfehres li Elfâzil-Kur’âni’l-Kerim*, Matbaatü Dâri’l Kütübî’l-Mısriyye, Kahire 1945, s.445.

¹⁹ Zebidî, *Tâcu’l-Arûs*, III, s.377.

²⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1979, VII, s.4816.

²¹ İlhan Kutluer, “Düşünme” md., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1994, X, s.54.

²² Yusuf, 12/111.

²³ Nahl, 16/66; Mü’minûn, 23/21.

²⁴ Nur, 24/44.

²⁵ “Ayete” kelimesine, “İbret Kavramıyla Yakın Anlam ilişkisi Bulunan Kelimeler” bölümünde ayrıca değineceğimizden dolayı burada ayrıntıya girmek istemedik. İleride bu konu genişçe ele alınacaktır.

ayette geçmektedir. “Kuşkusuz sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır. Zira size, onların karınlarındaki fişki ile kan arasından (gelen), içenlerin boğazından kolayca geçen halis bir süt içiriyoruz”²⁶ ayetinde hayvanlarda ve onların üzerinden verilen nimetlerden (burada özellikle süttten) bahsedilerek bunun da “ayet, açık alamet ve mucize” olduğuna işaret edilmiştir.²⁷

2. Ders, öğüt, nasihat²⁸:

“Andolsun onların (geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. (Bu Kur’an) uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o, kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi açıklayan (bir kitaptır); iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir”²⁹ ayetinde geçen ibret, “ders, öğüt ve nasihat” manalarında kullanılmıştır.³⁰

3. Tefekkür etme, Düşünme³¹:

“Allah, gece ile gündüzü birbirine çeviriyor. Şüphesiz bunda basiret sahipleri için mutlak bir ibret vardır”³² ayetinde ibret, “düşünme, tefekkür etme” anlamlarında kullanılmıştır.³³

4. Kıyas:

“Ehl-i kitaptan inkâr edenleri, ilk sürgünde yurtlarından çıkaran O’dur. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah’tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah (O’nun azabı), onlara beklemedikleri yerden geliverdi. O, yüreklerine korku düşürdü öyle ki evlerini hem kendi elleriyle, hem de müminlerin elleriyle harap ediyorlardı. Ey akıl sahipleri! İbret alın”³⁴ ayetinde geçen “fa’tebiru” kelimesini fıkıh usulü âlimleri “kıyas yapın” şeklinde anlamış ve bu ayete dayanarak da Fahreddin Râzî kıyasın şer’î bir delil olduğunu savunmuştur. Bunun yanında da Filozof

²⁶ Nahl, 16/66.

²⁷ Seyyid Kutup, *Fî Zilal’il-Kur’an*, (ter. Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler), Hikmet Yay. 1968, II, s.71.

²⁸ Bu konu ileride Mevize ve Zikra bölümlerinde ele alınacaktır.

²⁹ Yusuf, 12/111.

³⁰ Muhammed Ali Sâbunî, *Safvetü’t-Tefasir* (çev. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat (Yeni Şafak), İstanbul 1995, III, s.326.

³¹ Bu konu da ileride Tefekkür bölümünde ele alınacaktır.

³² Nur, 24/44; ayrıca bkz. Yusuf, 12/111; Al-i İmran 3/13; Haşr, 59/2.

³³ Sâbunî, *Safvetü’t-Tefasir*, IV, s.240-241.

³⁴ Haşr, 59/2.

İbn Rüşd felsefi ve akli delillere başvurma'nın dinin buyruğu sayıldığını ileri sürerek mantığa ve felsefeye meşruiyet kazandırmak istemiştir.³⁵

Böylece “ibret” teriminin Kur'an'da hangi manalarda kullanıldığı verilmiştir. Bundan sonraki konu da Kur'an'da ibret kavramıyla yakın anlam ilişkisi bulunan kavramlar olacaktır.

II. İBRET KAVRAMIYLA ANLAM İLİŞKİSİ BULUNAN KAVRAMLAR

A. AYET

"Âyet" kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de toplam 382 yerde geçer. Bunlardan 86'sı tekil olarak (âyet) şeklinde; 295'i ise çoğul olarak (âyât) şeklindedir. Bir yerde de tesniye olarak (âyeteyn) şeklinde kullanılır.³⁶

“Ayet” kelimesinin lügat anlamı; açık alamet, belirti, iz, eser, işaret, nişane, ibret, şaşırtıcı iş, mucize, yüksek bina, cemaat, burhan ve delil demektir³⁷. Kur'an ayetleri, bu anlamların hepsini ifade etmektedir. Bunları kısa da olsa açıklamakta fayda olacağını düşünüyoruz. Genel olarak “ayet” kavramı Kur'an'da şu anlamlara gelmektedir:

1. Açık Alamet (Nişane, Belirti, Delil):

“Ayet” “açık alamet” demektir³⁸. Bu mana gözle görülen şeylerde de, akılla bilinen şeylerde de kullanılır. Alamet ve alem, zaten görünen ve açık olan o şeye denir ki kendisi gibi görünür olmayan başka bir şeyin unsuru olup, bir algılayıcı o görünen şeyi algılayınca, bizzat algılamadığı bir şeyi onunla algılar. Kendisiyle algıladığı o görünen şeye ayet denilir. Çünkü hükümde eşittirler. Bir yol arayan kimse, eğer o yolun alametlerini bilirse, onları gördüğü vakit yolu bulduğunu bilir. Her şey alametiyle tanınır. Her hakikat ayetiyle bilinir. Onun için insanların ilimdeki kabiliyet ve mertebelerine göre, kendisinde yapılacak düşünme oranında çeşitli bilgilere sebep olan alamet ve delillerin hepsine de ayet denir.³⁹

³⁵ Süleyman Uludağ, “İbret” md., *DİA*, XXI, s.367-368.

³⁶ Abdülbaki, *Mu'cemu'l-Müfrehes*, s.103-106.

³⁷ Râgıb, *Müfredât*, s.40; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIV, s. 61.

³⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIV, s. 61.

³⁹ Yazır, *Hak Dini*, I, s.24

“Ayet” terimi Kur’an’da öncelikle “kendisiyle bir başka şeyin varlığına ya da niteliklerine hükmedilen simge yahut işaret ve alamet” anlamını taşır.⁴⁰ Yani ayet, genelde “bir şeyin varlığını belgeleyen ve gerçekliğini işaretleyen şey”⁴¹ anlamını ifade etmektedir.

Birkaç örnek verecek olursak:

*“Peygamberleri onlara: Onun hükümdarlığının alâmeti (ayeti), Tabut’un size gelmesidir. Meleklerin taşıdığı o Tabut’un içinde Rabbinizden size bir ferahlık ve sükûnet, Musa ve Harun hanedanlarının bıraktıklarından bir kalıntı vardır. Eğer inanmış kimseler iseniz sizin için bunda şüphesiz bir alâmet (ayet) vardır, dedi.”*⁴²

*“Sonunda (aziz ve arkadaşları) kesin delilleri (ayetleri) görmelerine rağmen (halkın dedikodusunu kesmek için yine de) onu bir zamana kadar mutlaka zindana atmaları kendilerine uygun görüldü.”*⁴³

*“O: Rabbim! dedi, (çocuğum olacağına dair) bana bir işaret (ayet) ver. Allah: Sana işaret, sapsağlam olduğun halde üç gün insanlarla konuşamamandır, buyurdu.”*⁴⁴

*“Zekeriyya: Rabbim! (Oğlum olacağına dair) bana bir alâmet (ayet) göster, dedi. Allah buyurdu ki: Senin için alâmet (ayet), insanlara, üç gün, işaretten başka söz söylememendir. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et.”*⁴⁵

Yukarıda zikredilen ayetler “açık alamet, nişan, delil, belirti” anlamlarında kullanılmıştır.

2. Mucize (Acayip, Garip iş):

Ayet kavramının Kur’an’daki diğer manalarından biri de “mucize”dir. Sözlükte “insanı aciz bırakan, olağanüstü, garip şey” anlamına gelen mucize; “Yüce Allah’ın peygamberlik iddiasında bulunan peygamberlerini doğrulamak ve desteklemek için

⁴⁰ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, (çev. Cahit Koytak; Ahmet Ertürk), İşaret Yay., İstanbul, 1999, II, s.559.

⁴¹ Mustafa Aydın, “Kur’anî Kavramlar: Ayet”, *Umran Dergisi*, sayı:14, Mayıs-Haziran 1994, s.36-37.

⁴² Bakara, 2/248.

⁴³ Yusuf, 12/35.

⁴⁴ Meryem, 19/10.

⁴⁵ Al-i İmran, 3/41.

yarattığı, insanların benzerini getirmekten aciz kaldığı olağanüstü olay” diye tanımlanmaktadır.⁴⁶

“Eğer kendilerine (başka) bir mucize gelirse mutlaka ona inanacaklarına dair en güçlü yeminleriyle Allah’a yemin ettiler. De ki: “Mucizeler ancak Allah katındadır. O mucizeler geldiği vakit de inanmayacaklarını siz ne bileceksiniz?”⁴⁷

Kur’an, peygamberlerin Allah (c.c) tarafından gönderilmiş elçiler olduklarını ispat etmek için gösterdikleri olağanüstü olaylara da “âyet” demektedir. İnsanlar, peygamber olduğunu iddia eden kimselerden bilinen tabiat olaylarını aşan ve ancak ilahî kuvvet tarafından yapılabilecek alametler (isbatlar) istemişlerdir. Peygamberlerin gösterdiği bütün mucizeler “âyet” adıyla anılmaktadır. Çünkü mucizeler, peygamberlerin kendi işi değil, Allah’ın gücünün göstergeleridir. Hz. İsa (a.s)’nın çamurdan kuş yapması, körün gözünü açması, alaca hastalığını iyi etmesi, ölüyü diriltmesi, saklanılan şeylerin yerini haber vermesi birer âyettir (mucizedir).⁴⁸ Hz. İsa (as)’ya gökten sofranın indirilmesi⁴⁹, Semud kavmine deve verilmesi⁵⁰, Hz. İsa (as)’nın babasız dünyaya gelmesi⁵¹, Hz. Musa (a.s)’nın elinin Ay gibi parlaması⁵² hep birer âyettir.

“Biz, Meryem’in oğlunu ve annesini bir ayet (mucize) kıldık”⁵³

“Ve dediler ki: “Bizi sihirlemek için ne ayet (mucize) getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz. Biz de ayrı ayrı ayetler (mucizeler) olarak onların üzerine tufan, çekirge, haşere, kurbağalar ve kan gönderdik; yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim oldular”⁵⁴ ayetlerinde de görüldüğü üzere buradaki ayet, mucize manasına gelmektedir.⁵⁵

⁴⁶ Ahmet Saim Kılavuz, “Akaid”, *İlmihal, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV)*, İstanbul, 1998, I, s.113.

⁴⁷ En’am, 6/109.

⁴⁸ Ali İmran, 3/49.

⁴⁹ Maide, 5/114.

⁵⁰ İsra, 17/59.

⁵¹ Meryem 19/21.

⁵² Taha, 20/22.

⁵³ Mü’minun, 23/50.

⁵⁴ A’raf, 7/132-133.

⁵⁵ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Taberi Tefsiri*, Hisar Yay., çev. Kerim Aytekin-Hasan Karakaya, Hisar Yay., İstanbul, 1996, VI, s.76; Hicazî, Muhammed Mahmud, *Furkan Tefsiri*, ter. Mehmet Keskin, İlim Yay., İstanbul, ts., IV, s.196.

3. Kitap ve Hüküm:

“Ayet” Kuran’da “Semavi kitaplar” ve “Şerî Hükümler” manasını ifade edecek şekilde de kullanılmıştır.

Râgıb el-İsfehani’nin “Kur’an’ın hükme delalet eden her bir cümlesine ayet denilmektedir”⁵⁶ şeklindeki izahının yanında Elmalılı da bu konuda şöyle açıklamada bulunmuştur: “Kur’an’ın ilahi hükümlerinden bir hüküm ifade eden her kısmına da ayet denilmektedir. Mesela: Kadınların tesettürü hakkında bilgi vardır, denilir. Bu anlamda ayet, bazen bir ayet, bir ayette bir cümle, bir cümle de bir kayıt olabileceği gibi, bazen de birkaç ayet veya kısa bir sure bile olabilir.”⁵⁷

*“Çünkü âyetlerim size okunurdu da, siz, buna karşı kibirlenerek arkanızı döner, geceleyin (Kâbe’nin etrafında toplanarak) hezeyanlar savururdunuz.”*⁵⁸

*“Sizden biriniz arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, altlarından ırmaklar akan ve kendisi için orada her çeşit meyveden (bir miktar) bulunan bir bahçesi olsun da, bakıma muhtaç çoluk çocuğu varken kendisine ihtiyarlık gelip çatsın, bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin! (Elbette bunu kimse arzu etmez.) İşte düşünüp anlayasınız diye Allah size âyetleri açıklar.”*⁵⁹

Yukarıdaki ilk ayette “ayet” kelimesi “kitap”, ikinci ayette de “emir-nehiy” olarak kullanılmıştır.⁶⁰

*“Ey Âdem Oğulları! Size kendi içinizden âyetlerimi anlatacak peygamberler gelir de kim (onlara karşı gelmekten) sakınır ve kendini ıslah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir”*⁶¹

Sabuni’ye göre; bu ayette geçen “Âdem Oğulları”ndan maksat “bütün milletler”, “ayetler”den maksatsa onlara indirilen “hüküm ve şeriatlar”dır.⁶²

Yukarıda yapılan bu kısa açıklamalardan da anlaşılacağı üzere “ayet” kavramı hem semavi kitapları hem de şerî hükümleri kapsayacak şekilde kullanılmıştır.

⁵⁶ Râgıb, *Müfredât*, s.40.

⁵⁷ Yazır, *Hak Dini*, I, s.25.

⁵⁸ Mü’minun, 23/66.

⁵⁹ Bakara, 2/266.

⁶⁰ Ebu'l-Ferec Cemaleddin Ebu Abdurrahman bin Ali İbnü'l-Cevzi, *Nüzhetü'l-A'yuni'n-Nevâzir fi İlmi'l Vücuhi ve'n-Nezâir*, Müesseretü'r-Risale, Beyrut, 1984, s.155.

⁶¹ Araf, 7/35.

⁶² Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, II, s.300.

4. Kur'an'ın Tamamı veya Bir Bölümü:

“Kuran’ın hükme delalet eden her bir cümlesine ayet denir. Bu ister bir sure, ister fasılalar, isterse de bir sureden bir fasıl olsun fark etmez. Lafzı, bir fasılla diğerinden ayıran her bir söze ayet denir”⁶³

Elmalılı ise ayeti şöyle tanımlar: Kur'an'ın harflerinden bir fasıla ile ayrılmış olan zümrelerinden her birine bir ayet denilir ki bunlar Kur'an'ın nazmından birer cüz'ü tam teşkil ederler.⁶⁴

“Ve Allah âyetleri size açıklıyor. Allah, (işin iç yüzünü) çok iyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁶⁵

“Belki inkârdan dönerler diye âyetleri böyle ayrıntılı bir şekilde açıklıyoruz”⁶⁶

Yukarıdaki tanımlarda ve ayetlerde görüldüğü gibi “ayet” kavramı, Kuran’ın tamamını veya bir bölümünü ifade ettiği görülmektedir.

5. Yüksek Bina:

Ayet kavramı aynı zamanda yüksek bina manasına gelmektedir.⁶⁷

“Siz her yüksek yere bir alâmet (bina, köşk, saray, kule) dikerek eğleniyor musunuz?”⁶⁸

Âd kavmi⁶⁹, yol kenarında yüksek tepelerde bina kurarlardı. Uzaktan bakan onları bir işaret biçiminde görüyordu. Bundan amaç da, güçlerini ve ustalıklarını ortaya koyup,

⁶³ Râgıb, *Müfredât*, s.41.

⁶⁴ Yazır, *Hak Dini*, I, s.25.

⁶⁵ Nur, 24/18; Ayrıca Bkz. Al-i İmran, 3/101; Ali- İmran, 3/108, 113, 164.

⁶⁶ Araf, 7/174; Enfal, 8/2; Yunus, 10/15.

⁶⁷ Râgıb, *Müfredât*, s.28.

⁶⁸ Şuara, 26/128.

⁶⁹ Bu konuya ileride değinilecektir. Kısa bir bilgi verecek olursak: Hûd (as)’un kavmi olup, yurtları; Hudramevt’e ve Yemen’e kadar uzanan yerler olup Allah’ın yerlerinden, en geniş, en otlu, sulu, bol nimetli olanı idi. Başkalarına verilmeyen boy bos, güç kuvvet de onlara verilmişti. “Kuvvetçe, bizden daha güçlü kim varmış?” (Fussilet, 15) diyerek yeryüzünde büyüklük taslamağa, memleketlerinde azgınlık ve fesatlarını arttırmağa, halka zulüm etmeğe başladılar. Ahiret hayatını, öldükten sonra dirilmeyi de inkâr ettiler. Ve Kuran’ın ifadesiyle şöyle cezalandırıldılar: “Nihayet onu, vadilerine doğru yayılan bir bulut şeklinde görünce: Bu bize yağmur yağdıracak yaygın bir buluttur, dediler. Hayır! O, sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde acı azap bulunan bir rüzgârdır! O (rüzgâr), Rabbinin emriyle her şeyi yıkar, mahveder. Nitekim (o kasırga gelince) onların evlerinden başka bir şey görülmez oldu. İşte biz suç işleyen toplumu böyle cezalandırırız.” (Ahkaf 24-25). (M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, TDV, Ankara 1993, s.117-119.)

bununla böbürlenip övünmekti. Onlar Allah'ın kendilerine verdiği bu nimetlerle kibirlenir, gelip geçenlerle eziyet ve alay ederlerdi.⁷⁰

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere ayet kavramı aynı zamanda “yüksek bina” manasını da taşımaktadır.

6. Kıyamet Alâmetleri:

*“Onlar ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini yahut Rabbinin bazı ayetlerinin (alâmetlerinin) gelmesini bekliyorlar. Rabbinin bazı ayetleri (alâmetleri) geldiği gün, önceden inanmamış ya da imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye artık imanı bir fayda sağlamaz. De ki: Bekleyin, şüphesiz biz de beklemekteyiz!”*⁷¹ ayetinde geçen ayet kelimesi kıyamet alametleri şeklinde anlaşılmış ve öylece de tefsir edilmiştir.

F.Râzî burada geçen ayet kelimesinin “kıyamet alametleri” şeklinde anlaşılmasında icma olduğunu belirtmiştir.⁷²

M. Esed, burada geçen alamet ve işaretlerin, Hesap Günü'nü bildiren işaretler olduğunu ifade etmektedir.⁷³

Yukarıda yaptığımız kısa açıklamadan da anlaşacağı üzere ayet kelimesi “kıyamet alametleri” manasında da kullanılmıştır.

7. İbret:

“Ayet” kelimesinin bu anlamları dışında bizi asıl ilgilendiren ayet kelimesinin “ibret” anlamıdır. “Ayet” kelimesinin lügat manalarından biri de “ibret”tir.⁷⁴ Konuyla ilgili ayetler şöyledir:

*“Şüphesiz göklerde ve yerde inananlar için birçok âyetler (ibretler) vardır.”*⁷⁵

“Sizin yaratılışınızda ve (Allah'ın) yeryüzünde yaydığı canlılarda, kesin olarak inanan

⁷⁰ Kutup, *Fî Zilal'il-Kur'an*, II, s.71; Ayrıca Bkz. Yazır, *Hak Dini*, V, s.3634; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, IV, s.337; Fahreddin Râzî, *Mefatihü'l-Gayb (Tefsir-i Kebir)*, (çev. Suat Yıldırım vd.), Akçağ Yay., Ankara, 1988, XVII, s.360.

⁷¹ En'am, 6/158.

⁷² Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, X, s.259.

⁷³ Esed, *Kur'an Mesajı*, I, s.265.

⁷⁴ Mukâtil b. Süleyman, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm (Kur'an Terimleri Sözlüğü)*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İstanbul, 2004, s.399-400.

⁷⁵ Casiye, 45/3.

bir toplum için ibret verici işaretler (ayetler) vardır.”⁷⁶

“Gecenin ve gündüzün değişmesinde, Allah’ın gökten indirmiş olduğu rızıkta (yağmurda) ve ölümünden sonra yeri onunla diriltmesinde, rüzgârları değişik yönlerden estirmesinde, aklını kullanan toplum için ibretler (dersler, ayetler) vardır.”⁷⁷

“Sizi topraktan yaratması, O’nun (varlığının) delillerindendir. Sonra siz, (her tarafa) yayılan insanlar oluverdiniz. Kaynaşmanız için size kendi cinsinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peyda etmesi de O’nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler (ayetler) vardır. O’nun delillerinden biri de, gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için (alınacak) dersler vardır. Gece olsun gündüz olsun, uyumanız ve Allah’ın lütfundan (nasibinizi) aramanız da O’nun (varlığının) delillerindendir. Gerçekten bunda, işiten bir kavim için ibretler (ayetler) vardır. Yine O’nun delillerindendir ki, size korku ve ümit vermek üzere şimşegi gösteriyor, gökten su indirip ölümünün ardından arzı onunla diriltiyor. Doğrusu bunda, aklını kullanan bir kavim için (alınacak) ibretler (dersler, ayetler) vardır.”⁷⁸

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akliselim sahipleri için gerçekten açık ibretler (ayetler) vardır.”⁷⁹

Yukarıdaki ve buna benzer birçok ayetlerde de görüleceği üzere ayet kavramının manalarından birisi de “ibret”tir. Ayet kavramının birçok anlamı dışında özellikle bu kullanımına Kur’an’da sıkça rastlamaktayız.⁸⁰

B. ZİKRÂ

Zikir/tezekkür kavramlarını ileride ele alacağımızdan dolayı burada tekrardan kaçınmak istedik. Bu başlık altında sadece zikrâ kelimesi üzerinde durulacaktır.

“Zikir” kavramından türemiş olan “zikrâ” kelimesi, anma, hatırlama, öğüt, ibret manalarına gelmektedir.⁸¹

⁷⁶ Casiye, 45/4.

⁷⁷ Casiye, 45/5.

⁷⁸ Rum, 30/20-24.

⁷⁹ Al-i İmran, 3/190.

⁸⁰ Bkz. Bakara, 2/164; En’am, 6/95-99; Yunus, 10/5-6; Ra’d, 13/2-4; Nahl, 16/67-69.

⁸¹ Bkz. Râgıb, *Müfredât*, s.179-180.

Zikrâ, zikir kavramından daha geniş bir manayı kapsamakta ve çok zikir, yoğun zikir, derinliğine zikir demektir. Zikir kavramında olduğu gibi öğüt, ikaz ve evrensel rahmet anlamındadır.⁸²

Zikrâ kelimesinin geçtiği ayetlerden bazıları şunlardır:

*“Bizden bir rahmet ve olgun akıl sahipleri için de bir (zikrâ) ibret olmak üzere ona hem ailesini hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık.”*⁸³

*“(İşte) o gün, cehennem de getirilir... (İşte) o gün, insan tezekkür eder (sorgular, hatırlar?)... (Fakat) Zikrâ’nın (hatırlayıp ibret almanın) ona nasıl faydası olur”*⁸⁴

*“Üstlerindeki göğe bakmazlar mı ki, onu nasıl bina etmiş ve nasıl donatmışız! Onda hiçbir çatlak da yok. / Yeryüzünü de döşedik ve ona sabit dağlar koyduk. Orada gönül açan her türden (bitkiler) yetiştirdik. / Allah’a yönelen her kula gönül gözünü açmak ve ibret vermek için (bütün bunları yaptık).”*⁸⁵

*“...Müminler için bir öğüttür (zikrâ)”*⁸⁶

*“Korkup sakınanlar üzerinde onların (âyetlerle alay edenlerin) hesabından herhangi bir şey (sorumluluk) yoktur. Ancak (bu) bir yoğun hatırlatmadır (zikrâ’dır). Umulur ki korkup sakınırlar”*⁸⁷

*“Ve gündüzün başında ve sonunda, bir de gecenin erken saatlerinde salâta devamlı ol; çünkü muhakkak ki iyi eylemler kötü eylemleri giderir; [Allah’ı] hatırında tutanlar için bir öğüt, bir hatırlatmadır bu”*⁸⁸

*“...Şüphesiz bunlarda akıl sahipleri için bir öğüt vardır.”*⁸⁹

Zikrâ kelimesinin *ibret* manasını da taşıdığı, dolayısıyla *ibret* kavramının anlam sahasına girdiği yukarıda verilmiş olan açıklamalardan ve getirilmiş olan ayetlerden anlaşılmaktadır.

⁸² Yazır, *Hak Dini*, III, s.1974; (Bkz. Musa Bilgiz, “Kur’ân’da Zikir Kavramının Anlam Alanı”, *Yeni Ümit*, sayı 72, yıl 18, Nisan-Haziran 2006, s.62.)

⁸³ Sa’d, 38/43.

⁸⁴ Fecr, 89/23.

⁸⁵ Kaf, 50/6-8.

⁸⁶ A’raf, 7/2.

⁸⁷ En’am, 6/69.

⁸⁸ Hûd, 11/114; Bkz. Hûd, 11/120.

⁸⁹ Zümer, 39/21; Ayrıca Bkz. A’la, 87/9; Mü’min, 40/54; Enbiya, 21/84 (Bkz. Mu’cem’ül Müfrehes s.274)

C. NEKÂL

(ne-ke-le), çekilmek, ürkemek, geri gelmek, vazgeçmek, bir şeyi yapmaktan çekinmek, davadan vazgeçmek, ibret almak, cezalandırmak, bir ders vermek, eziyet etmek, işkence yapmak, nefret uyandırmak, geriye itmek, uzakta tutmak, yıldırım manalarına gelmektedir. (nikl)den alınır, bukağı, engel, el veya ayak zinciri ve bağ; (ne-kâl)den, örnek, ceza, uyaran örnek manalarına gelmektedir.⁹⁰ Kısacası, Nekâl; başkasını zayıflatıp gücünü kıran şey, başkalarına ibret olsun diye, birine uygulanan küçük düşürücü ve onur kırıcı ceza demektir.⁹¹ Bu kelime Kur'an'da beş yerde geçmektedir.⁹²

*“Allah onu, (herkese ibret olarak) dünya ve ahiret azabıyla (nekâlel ahreti vel ûla) cezalandırdı. Elbette bunda, korkan kimseler için büyük bir ibret vardır.”*⁹³

Bu ayette Firavun'un başına gelen nekâl (azap, ceza) hatırlatılarak, insanların bundan ders çıkarması istenmiştir. Ayrıca dünyadaki asillere örnek olmak üzere Allah Teâlâ ondan intikam almış ve onu bir ibret numunesi kılmıştır.⁹⁴

*“Biz bunu (maymunlaşmış insanları), hadiseyi bizzat görenlere ve sonradan gelenlere bir ibret dersi (nekâlen), müttakiler için de bir öğüt vesilesi kıldık.”*⁹⁵

Bu ayette Yahudilerden bir grubun⁹⁶ Cumartesi gününe saygısızlığından dolayı cezalandırıldığı, bu cezayı görenler için Allah'ın hükmüne baş kaldırmanın ne kadar korkunç olduğunu gösteren bir örnek teşkil ettiği, müttakiler için de ders alınması gereken bir ibret olduğu ifade edilmiştir.

⁹⁰ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul, 2002, I, s.485-486.

⁹¹ Râgıb, *Müfredât*, s.506; Bkz. İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, IV, s.277; Muhammed Hüseyin Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, (çev. Vahdetin İnce), Kevser Yay., ts., I, s.280.

⁹² Abdülbaki, *Mucemü'l-Müfrehes*, s.719; Diğer ayetler için Bkz. Müzzemmil, 73/12; Nisa, 4/84...

⁹³ Naziat, 79/25-26.

⁹⁴ İsmail Hakkı Bursevi, Muhtasar *Ruhu'l-Beyan*, (ihtisar eden: M. Ali Sâbûnî, ter. Heyet), Damla Yay. 1995, IX, s.479-480.

⁹⁵ Bakara, 2/66.

⁹⁶ Yahûdilikte cumartesi günü av yasağı vardı. Davûd (a.s.) zamanında sahil kenti olan Eyle'de Yahûdiler yaşardı. Yılın bir ayında her taraftan oraya balıklar akın eder, neredeyse su görünmez olurdu. O ayın dışında ise sadece cumartesi günleri balık gelirdi. Derken deniz kenarında havuzlar kazıp arklar açıldılar. Cumartesi havuzlar balıkla dolar, pazar günü avlar güya yasağı çiğnememiş olurlar ama yine de cezalandırılacaklarından korku içinde balıklardan yararlanırlardı. Zamanla evlatlar babalarının yolundan gitti, zengin oldular. Bunu hoş karşılamayanlar vazgeçirmeye çalıştırlarsa da vazgeçemediler. “Çoktandır bunu yapıyoruz, Allah'tan bir ceza gelmedi.” dediler. “Aldanmayın, belki bir azap gelir, yok olursunuz.” dendi. Bir sabah alçak maymunlar haline geldiler. Üç gün böyle yaşadılar, sonra yok olup gittiler. (Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, III, s.64-65.)

Allah bazı kimselerin işlediği günahı cezalandırırken, cezanın eğitici yönünü hedef aldığını bu ayette bildirmektedir. Bir ceza, gelecek nesilleri ve o cezayı görenleri aynı davranışları yapmaktan caydırıcı bir işleve sahiptir, cezanın nesiller boyu devam etmesi, etkinliğini sürdürmesi ve kalıcı olması, onun daha çok eğitim için uygulandığına işaret eder. Geçmiş nesillerin başından geçen olumsuz tecrübeler, gelecek nesilleri yönlendiren en güçlü rehberler olabilirler. Nekâl'ın (verilen ibret mesajının), umumî olduğu bir gerçektir. Hem ceza, hem de ibret aynı kelimeden çıktığı için, bir tehdidi de hatırlatmaktadır.⁹⁷

“...müttakîler için de bir öğüt vesilesi kıldık” şeklinde ayetin tamamlanması şöyle yorumlanmaktadır: “Normal insanlara ibret, takva sahiplerine ise öğüt olması bize şunu öğretmektedir: Bir cezanın veya tecrübenin diğer insanlara bırakacağı etki, o insanların manevî yapısına göre değişecektir. Maymuna dönüşme olgusunun, birileri için nekâl, diğerleri için de mevize olması, bir olgudan insanların eğitim açısından farklı etkileneceğine işaret etmektedir. Bu farklılığı belirleyen şeyin insanın psikolojisi olduğu gerçeği ise, izahtan varestedir. Muttakiler, basiret sahibi olduklarından bu tip cezalar, onlar için öğüt, ruhî olgunluğa sahip olmayanlar için de bir tehdittir. Böylece suç işlemeye temayüllü olan insanlar ile suç işlemekten korunmuş olan muttakilerin aynı olaydan farklı bir etkilenme sürecine girebilecekleri anlaşılmaktadır.”⁹⁸

Diğer bir ayette de hırsızlık yapanın, yaptıklarına karşılık ibret olması açısından bir ceza (nekal) verilmesi şöyle ifade edilir:

*Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sahibidir.*⁹⁹

Ayette yer alan nekâl kelimesi, ibret manasına gelmektedir. Uygulanacak cezanın caydırıcı olmasına işaret eden bu ayette, ibret manasına nekâl kelimesi kullanılmaktadır.¹⁰⁰

Yukarıda bu kısa açıklamalardan da anlaşılacağı üzere nekâl kavramını, “ibret olması açısından verilmiş olan cezadır” şeklinde özetleyebiliriz.

⁹⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, I, s.487.

⁹⁸ Bayraklı, *a.g.e.*, I, s.487.

⁹⁹ Maide, 5/38.

¹⁰⁰ Bayraklı, *a.g.e.*, I, s.486.

D. MEV'İZE

Kalbini yumuşatacak ve Allah'ın vereceği cezadan sakındıracak şeyleri hatırlatmak anlamında söz söylemek manasında olan mev'ize, nasihat ve öğüt vermek şeklinde ifade edilmiştir.¹⁰¹ Nasihatten, öğütten maksat hatırlamak ve ibret almaktır. Bu yönüyle de mev'ize kavramı ibret kavramının anlam sahasına girmektedir.

Mev'ize kelimesi ve fiil olarak müstakları, Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli âyetlerinde "öğüt, nasihat, öğüt vermek ve nasihat etmek" anlamlarında kullanılmıştır.

Konuyla ilgili ayetlere bakacak olursak;

*"Ey insanlar, Rabbinizden size bir öğüt (mev'ize) gelmiştir..."*¹⁰²

*"(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğüt (mev'izeti'l haseneti) çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir."*¹⁰³

*"Kendinden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak peygamberlerin izleri üzerine, Meryem oğlu İsa'yı arkalarından gönderdik. Ve ona, içinde doğruya rehberlik ve nur bulunmak, önündeki Tevrat'ı tasdik etmek, sakınanlara bir hidayet ve öğüt olmak üzere İncil'i verdik."*¹⁰⁴

*"Bu (Kur'ân), bütün insanlığa bir açıklamadır; takvâ sahipleri için de bir hidayet ve bir öğüttür."*¹⁰⁵

Buna göre ayet, Kur'ân'ın bütün insanlar için hak ile batılı, yanlışla doğruyu birbirinden ayırt eden, açıklayan ve doğru yola ileten bir kitap, özellikle takva sahipleri için bir ibret ve öğüt olduğunu ifade eder.¹⁰⁶

"Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların "Alım-satım tıpkı faiz gibidir" demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah, alım-satımı helal, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisininindir ve artık onun işi

¹⁰¹ Asım Efendi, *el-Okyanus*, III, s.378; el-Cevherî, *es-Sihâh*, III, s.1171.

¹⁰² Yunus, 10/57.

¹⁰³ Nahl, 16/125.

¹⁰⁴ Maide, 5/46.

¹⁰⁵ Al-i İmran, 3/138.

¹⁰⁶ Hayrettin Karaman; Mustafa Çağrı; İbrahim Kâki Dönmez; Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB, Ankara, 2007, I, s.677.

Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar."¹⁰⁷

*"Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."*¹⁰⁸

*"Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti."*¹⁰⁹

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere mev'ize kavramı öğüt ve nasihat anlamlarına gelmektedir. Allah (c.c) yukarıdaki birçok ayette olduğu gibi insanların öğütlere, verilen nasihatlere kulak vermesini, bunlardan ders ve ibret alınmasını istemektedir. Yani verilecek olan mev'ize(öğüt)'den maksat ibret almaktır. Bu yönüyle de mev'ize, amaca götüren yolda araç görevini üstlenmektedir.

III. İBRET ALMAYA YÖNLENDİREN KAVRAMLAR

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz kavramlar, ibret kavramıyla iç içe olan ve anlamca yakın kavramlardı. Bu başlık altında ise ibret kavramıyla dolaylı olarak anlam ilişkisine giren, aynı zamanda ibrete yönlendiren kavramları ele alacağız.

A. ZİKİR/TEZEKKÜR

Zikir; sözlük anlamı itibariyle; bir şeyi telaffuz etme, istenilen şeyin zihne döndürülmesi, hatırlama, anma, hatırlatma, bildiğimiz şeyleri akılda sürekli tutmaktır. Bir başka ifadeyle, unutulmuş bir şeyin yeniden hatırlanması ya da hafızadakinin unutulmamak üzere sürekli canlı tutulmasına zikir denilir.¹¹⁰

Zikir hem dil ile anma hem de kalp ile hatırlama, akıldan geçirme, bir şeyin muhafazası ve unutulan şeyin hatırlanması manasına gelmektedir.¹¹¹

Kur'ân'da zikir kavramının anlamlarına baktığımız zaman, şu ifadeler karşımıza çıkmaktadır: Söylemek, bahsetmek, konuşmak, hatırlamak, hatırlatmak, anmak, gereğini yapmakla birlikte hatıra getirmek, kadrini bilmek, tefekkürle birlikte hatıra

¹⁰⁷ Bakara, 2/275.

¹⁰⁸ Nahl, 16/90.

¹⁰⁹ Lokman, 31/13.

¹¹⁰ Râgıb, *Müfredât*, s.328; Bkz. Ali Ünal, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Nil Yay. İzmir 1999, s. 21; Bilgiz, "Kur'ân'da Zikir Kavramının Anlam Alanı", s.61.

¹¹¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, s.308-309.

getirmek, mükâfatlandırmak, övmek, şükrünü eda etmek, tekbir getirmek, telbiye, duâ ve yakarış, söz, kıssa, haber, Kitap, Kitap indirme, Kur'ân, Kur'ân dışındaki ilâhî kitaplar. Peygamber, şân, şeref, şeref verici husus, nasihat ve düşünceye sevk eden husus, ikaz, delil, hatırlamaya (*ibrete*) *sevk eden vaaz ve öğüt*, anlamak, anlatmak, besmele, bilmek, dâvet etmek, delil, görmek, ibadet etmek, ibret almak, iman etmek, itaat etmek, kulluk yapmak, Levh-i Mahfuz, namaz kılmak, okumak, öğüt almak, söylemek, uyarı, vahiy ve yol göstermek...¹¹²

Zikir kavramını sadece dil ile yapılan bir ibadet şeklinde açıklamak aslında onu kısır bir anlam çerçevesine koymak demektir. Zikir hayatın her anını bilinçli bir şekilde yaşamaktır. Yani hayatı ibret nazarıyla her an müşahade etmektir. Bu yönüyle de ibret kavramıyla sıkı bir anlam ilişkisi bulunmaktadır.

Zikir kavramından türeyen kelimelerden birisi de *tezekkür*dür. Bu kelime, tıpkı zikir kavramında olduğu gibi iki eylemi ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, kalbimizin, bildiğimiz şeylerden kaybettiklerini, unuttuklarını tekrar geri döndürmeye, hatırlamaya yönelik çabası, diğeri de unutulmamış olanların, öğrenilenlerin, bilinenlerin, duyulanların ve görülenlerin de iyice zihne yerleştirilmesidir. Yani geçmiş, şimdiki zaman ve istikbale yönelik varlık ve olgulardan, gerçeklerden hareketle sağlam bir düşünce, inanç ve bilgi atmosferi oluşturabilmektir. Daha genel bir ifadeyle tezekkür, evrende bulunan tüm varlıklardaki sonsuz rahmet eserlerini ve sanat delillerini düşünerek kendi noksanını görmek ve Yüce Yaratıcı'nın kuvvet ve kudretini anlama yolunda çaba göstermektir.¹¹³ Bir başka ifadeyle tezekkür, üzerinde düşünülen varlıkların türlerini, özelliklerini hatırlayarak, dikkate alarak "hakikati" anlama gayretidir.¹¹⁴

Kur'ân'da tezekkür ifadesi, tefekkür kavramında olduğu gibi, varlığın hem maddi ve hem de manevi boyutları hakkında kullanılmaktadır.¹¹⁵ "*Biz sana feyizli ve bereketli bir kitap indirdik ki insanlar onun âyetlerini tezekkür etsinler (iyice düşünsünler) ve akli yerinde olanlar ders ve ibret alsınlar.*"¹¹⁶

¹¹² Bilgiz, "Kur'ân'da Zikir Kavramının Anlam Alanı", s.61

¹¹³ Yazır, *Hak Dini*, V, 3611.

¹¹⁴ Karaman, vd., *Kur'ân Yolu*, III, s.342-343.

¹¹⁵ Bkz. Zariyat, 51/49; Vakıa, 56/62; Ra'd, 13/19.

¹¹⁶ Sad, 38/29.

Ayetteki tezekkür ifadesi, öğüt almak,¹¹⁷ ibret almak¹¹⁸ olarak değerlendirilmiştir.¹¹⁹

*Bu (din), Rabbinin dosdoğru yoludur. Biz, öğüt (ibret) alacak bir kavim için âyetleri ayrıntılı olarak açıkladık.*¹²⁰

*Eğer savaşta onları yakalarsan, ibret almaları için onlar ile (onlara vereceğin ceza ile) arkalarında bulunan kimseleri de dağıt.*¹²¹

*İman etmedikçe putperest kadınlarla evlenmeyin. Beğenseniz bile, putperest bir kadından, imanlı bir cariye kesinlikle daha iyidir. İman etmedikçe putperest erkekleri de (kızlarınızla) evlendirmeyin. Beğenseniz bile, putperest bir kişiden inanmış bir köle kesinlikle daha iyidir. Onlar (müşrikler) cehenneme çağırır. Allah ise, izni (ve yardımı) ile cennete ve mağfirete çağırır. Allah, düşünüp anlasınlar (ibret alsınlar) diye âyetlerini insanlara açıklar.*¹²²

*O halde, yaratan (Allah), yaratmayan (putlar) gibi olur mu? Hâlâ düşünmüyor musunuz?(efelâ tezekkürün)*¹²³

Bu ayetler, yukarıda saymış olduğumuz zikrin ve tezekkür¹²⁴ün manalarından, hatırlamaya (ibrete) sevk eden vaaz, öğüt ve tefekkür ile alakalı olanlara birer örnek niteliğindedir.¹²⁵

B. TEDEBBÜR

Tedebbür “debr” kelimesinden türemiştir. Lügatte “debr”; bir şeyin arkası, önün zıddı, bir olayın akıbeti (sonucu) manalarına gelmektedir.¹²⁶

Kur'an'da dört yerde geçen¹²⁷ tedebbürün terim anlamı; işin sonucunu, bir sözün manasını düşünüp anlamaktır. Tedebbür, asıl amacı, işin içyüzünü düşünmektir.¹²⁸ Tedebbür kavramı ibret manasını da taşımaktadır. Çünkü tedebbürden maksat bir işin

¹¹⁷ Sâbunî, *Safvetü't-Tefasir*, III, s.58.

¹¹⁸ Yazır, *Hak Dini*, VI, 4094.

¹¹⁹ Bilgiz, “Kur'an'da Zikir Kavramının Anlam Alanı”, s.60-61.

¹²⁰ En'am, 6/126.

¹²¹ Enfâl, 8/57.

¹²² Bakara, 2/221.

¹²³ Nahl 16/17.

¹²⁴ Tezekkür ile ilgili ayetler için Bkz. Taha, 20/44; Fâtır, 35/37; Zümer, 39/9; Ğafir, 40/13; Nâzi'ât, 79/35; Fecr, 89/23.

¹²⁵ Bkz. A'raf, 7/57,130; Mü'minun, 23/85; Furkan, 25/62; Zariyat, 51/49.

¹²⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, s.268.

¹²⁷ Nisa, 4/82; Muhammed, 47/24; Mu'minun, 23/68; Sad, 38/29.

¹²⁸ Süleyman Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, Kuba Yay., XX, s.110.

sonucundan ders çıkarmaktır, ibret almaktır. Aşağıdaki ayetler de bunları destekleyecek niteliktedir:

*(Resûlüm!) Sana bu mübarek Kitab'ı âyetlerini düşünsünler (ibret alsınlar, ders çıkarsınlar, tefekkür etsinler)(li yeddebberü) ve akli olanlar öğüt alsınlar (li yezzekkerü) diye indirdik.*¹²⁹

Ayette geçen *(li yeddebberü)* tabiri, bir şeyi evire çevire ele alma, baştan sona, sondan başa gelip giderek teker teker düşünme manasına gelir.¹³⁰

Bu ayette geçen tedebbür ve tezekkür farkını Elmalılı; “Tedebbür, aklî, tezekkür ise naklî cihetlerde olur”¹³¹ sözüyle açıklamaktadır.

*Hâlâ Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı.*¹³²

*Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli mi?*¹³³

*Onlar bu sözü (Kur'an'ı) hiç düşünmediler mi? Yoksa kendilerine, daha önce geçmişteki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?*¹³⁴

İşte bu ayetler de göstermektedir ki, tedebbür kelimesinin anlamlarından birisi de ibrettir. Başka bir ifade ile tedebbürün asıl manası nasıl ki işin içyüzünü düşünmekse, işin içyüzünü düşünmek aynı zamanda ibretin de anlamları arasına girmektedir.

C. NAZAR

Asıl anlamı “gözle bakmak” olan nazar, “kalp gözüyle bakmak, düşünmek” anlamlarında kullanıldığı gibi, “bir şey hakkında düşünceye dalmak, nazari araştırmalarda bulunmak” manalarına gelir.¹³⁵

(n-z-r) kökünden emir olan (unzurnâ) ifadesi; iyice düşünmek, aralarında hükmetmek, korumak, gütmek, riâyet etmek, bir şeyi beklemek, borçluya mühlet vermek, birinin

¹²⁹ Sâd, 38/29.

¹³⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, s.268; Asım Efendi, el-Okyanus, II, s.318.

¹³¹ Yazır, *Hak Dini*, VI, s.4094.

¹³² Nisa, 4/82.

¹³³ Muhammed, 47/24.

¹³⁴ Mü'minun, 23/68.

¹³⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III, s.215; Bkz. Kutluer, “Düşünme” md, *DİA*, X, s.53.

haline acıyıp yardım etmek, kulak verip dinlemek anlamlarına gelmektedir. Böylece bu kelime “bize bak, bizi gözet, bizi koru, bizi idare et, bize acı, bizi dinle” demektir.¹³⁶

Nazar; kalp gözüyle ve kafa gözüyle olur. Kafa gözüyle olana basar, kalp gözüyle olana ise basîret denir. Biri hakîki diğeri mecâzi anlamda bakmaktır. Bu iki manaya görmek ve idrâk etmek denir. Bununla düşünmek ve anlamak kastedilir. Kur'an'da bu kelime, her iki anlamda yani gözle bakmak ve görmek; kalple, akılla, zihinle düşünmek ve anlamak manasında kullanılmıştır:

*“De ki: "(kulinzurû) Bakın, düşünün (ibret alın)! Göklerde ve yerde neler var. Fakat inanmayan bir topluma deliller ve uyarılar fayda sağlamaz.”*¹³⁷

*Yüzler vardır ki, o gün ıslıl ıslıl parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır (nâzıra) (O'nu görecektir)."*¹³⁸

İlk ayette, yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere nazar kelimesinin mecazi anlamı kullanılarak *ibret* anlamında, İkinci ayette ise hakiki anlamı kullanılarak *görmek* anlamında kullanılmıştır.

D. TEAKKUL

Arapçada “hayvanı bağlamak ve tutmak” gibi manalara gelen akıl, İnsanı zararlı fiillerden alıkoymak ve imsak manasına gelmektedir. Istılahî olarak “bilmek, anlamak, şuurlu olmak” gibi manalara gelmektedir.¹³⁹ Râgıb, akıl hakkında şu açıklamaları yapmaktadır:

“İlmi elde etmeye yarayan hazır kuvveye akıl denir. Yine insanın bu kuvveyle elde ettiği ilme de akıl denir. Bunun için Emîru'l-Mü'minin (r.a) şöyle der: Akıl ikidir. 1- Matbû (Doğuştan sahip olunan akıl) 2- Mesmû, (Matbû akılla elde edilen)." Matbû akıl olmayınca mesmû akıl fayda vermez. Gözün görme gücü olmayınca güneş ışığının fayda vermemesi gibi. Matbû akıl insanda potansiyel güç olarak bulunan akıldır. Mesmû akıl ise, bu gücün geliştirilmiş, eğitilmiş olanıdır. Matbû akla Resûlullah (s.a.v) şu sözüyle işaret etmektedir: "Allah, akıldan daha şerefli bir varlık yaratmamıştır." Mesmû olan akla da şu sözüyle işaret etmektedir:"Kişi, kendisini kötülüklerden

¹³⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, s.215; Ayrıca bkz. İsmail Karagöz, “Söylev ve Söyleşilerde Sözcük Seçebilmek”, *Diyanet Aylık Dergi (DAD)*, sayı: 134, Şubat, 2002, s.45.

¹³⁷ Yunus, 10/101.

¹³⁸ Kıyâme, 75/22-23; Bkz. Râgıb, *Müfredât*, s.497.

¹³⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, XI, s 458.

alıkoyan ve hidayete götüren akıldan daha faziletli bir şey kazanmamıştır" Bu mana aynı zamanda "Onu ancak âlimler anlar"¹⁴⁰ âyetinde kastedilen manadır. Allah'ın, kâfirleri akılsızlıkla zemmettiği bütün âyetlerdeki mana da budur. "Onlar (kâfirler ve münafıklar) sağır, dilsiz ve kördürler bu yüzden anlamazlar"¹⁴¹ âyetinde olduğu gibi. (Yani onlar doğuştan bir akla sahip olmakla beraber bu akıllarını çalıştırıp onunla, hidayete eremezler, yeni şeyler öğrenmezler.) Akılsızlık sebebiyle kuldan mesuliyetin kalktığını bildiren yerlerde ise akıldan maksat "matbu akıl"dır. "Akıl" kelimesinin aslı lügatte tutmak ve bağlamaktır. "Deveyi ipe bağladı" demektir. "Dilini tuttu, diline sahip oldu" demektir."¹⁴²

Ayrıca, Akıl, İslâm âlimlerine göre "madeni kalp ve ruhta, ışığı dimağda bulunan bir nur-u manevidir" şeklinde tarifi yapılmıştır.¹⁴³ Akıl; insanın hayrı, şerri ve ilimleri anlayan, sebeplerden neticeler çıkaran düşünme ve anlama kabiliyeti diye de tarif edilmiştir.¹⁴⁴

İbret manasını muhteva eden diğer bir kelime de (a-k-l) fiilinin müştakı olan taakkuldur. Kur'ân'da "ya'kilûn- ta'kilûn" siygalarıyla ifade edilen bu tâbir; akletmek, akıl erdirmek, aklını kullanmak, anlayış, kavrama, aklını kullanarak doğru ve tutarlı düşünmek, gerçeği anlamak, bilmek, idrak etmek şeklinde açıklanmaktadır.¹⁴⁵

"...Belki aklınızı kullanırsınız diye size âyetleri açıkladık"¹⁴⁶

"Düşünesiniz diye Allah size âyetlerini böyle açıklıyor"¹⁴⁷

"Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik"¹⁴⁸

"..Eğer düşünürseniz, âyetlerimizi size açıklamış bulunuyoruz."¹⁴⁹

"Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan bir kitap indirdik. Aklınızı kullanmıyorsunuzunuz?"¹⁵⁰ vb. şeklinde Kur'an'da geçen bir çok ifadeye rastlamaktayız. Bunlardan

¹⁴⁰ Ankebut, 29/43.

¹⁴¹ Bakara, 2/18.

¹⁴² Râgıb, *Müfredât*, s.341-342.

¹⁴³ Yazır, *Hak Dini*, I, s.566.

¹⁴⁴ Gazâlî, Ebu Hamid, Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûrni'd-Din*, trc. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul, 1989, III, s.12.

¹⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, XI, s 458.

¹⁴⁶ Hadid, 57/17.

¹⁴⁷ Bakara, 2/242.

¹⁴⁸ Yusuf, 12/2.

¹⁴⁹ Ali-imran, 3/118.

¹⁵⁰ Enbiya, 21/10.

birisi de akıl ve kalp ilişkisini anlatması bakımından önem arz etmektedir. Bu arada, Arapçada akıl ve kalp birbirinin yerine kullanılmakta¹⁵¹ olduğunu belirtmekte de fayda vardır.

*“Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.”*¹⁵²

Bu ayet-i kerimede geçen (yefkâhûne biha) ibaresi, kalple alâkalıdır. (yefkâhûne), ince idrak ve keskin kavrayış manasına gelir. "Fıkıh" kelimesi de aynı manadadır.¹⁵³

*(Sana karşı çıkanlar) hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalar elbette düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur.*¹⁵⁴

Sâbûnî bu ayetin tefsirini şöyle izah eder:

Mekke halkı yeryüzünde gezmediler mi ki, kâfirlerin helak oldukları yerleri görüp de onların başlarına gelen bela ve musibetlerden ibret almıyorlar. Düşünülmesi gereken iman ve Allah'ın birliğini düşünselerdi ya! Veya öğüt ve uyarılara kulak verselerdi ya! Gerçek körlük, göz körlüğü değildir. Gerçek körlük kalp körlüğüdür. Kalbi kör olan ne ibret alır, ne düşünür.¹⁵⁵

Yukarıdaki ayetlerde görüldüğü gibi taakkul, bilinenlerden hareket ederek bilinmeyenlere ulaşma çabasıdır. Bu da ibretin manalarından intikal (yani: müşahade edilen şeyi öğrenmek suretiyle, müşahade edilmemiş olan şeyi bilmeye intikal etmek) ile aynı manayı taşımaktadır.

E. TEFekkÜR

Tefekkür (f-k-r) kökünden tefe'ul vezninden türetilmiş bir mastardır. Bir şey hakkında fikir imal etmek manasındadır. Bu fiilin kökü “fıkr” de bilinen bir şeyle bilinmeyeni anlamak için aklın fikir üretmesi demektir. Ayrıca zihnin mebadilere müracaatla bir

¹⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, IX, s.326.

¹⁵² A'raf, 7/179.

¹⁵³ Mehmed Vehbi Efendi, *Hülasatü'l Beyan fî Tefsirü'l Kur'ân*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1968, V, s.1808.

¹⁵⁴ Hac, 22/46.

¹⁵⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, IV, s.144.

takım sonuçlara varması, sonuçtan ilkeye, ilkeden sonuca gidiş geliş hareketinin altında meydana gelen malumatı düşünmek anlamlarına da gelmektedir.¹⁵⁶

Bilinenden ilme varma kuvvetine fikr, aklın bakış açısına göre bu kuvvetin cevelanına ve faaliyetine de *tefekür* denilir.¹⁵⁷ Tefekkür hakkında şunu da belirtmekte fayda vardır: Tefekkür ancak kalpte tasavvuru mümkün olan şeyler hakkında yapılabilir. Onun için, Allah'ın yarattığı varlıklar hakkında tefekkür mümkündür. Fakat Allah'ın zatı hakkındaki tefekkür mümkün değildir. Çünkü Allah hiç bir şekilde suret olarak vasıflandırılmaz ve şekil olarak hayal edilemez.¹⁵⁸

Kuran'da tefekkürün, tüm nesneler, olaylar, oluşlar ve Allah (c.c)'ın kelimeleri üzerinde akıl yorup bir sonuca varmak, *ibret almak*, bu nesne, olay ve oluşların kabuğuyla gizlenen gerçeğe ulaşmaya çalışmak anlamında kullanıldığı görülür.¹⁵⁹

İbret kavramında nasıl ki intikal manası söz konusuysa tefekkür kavramında da intikal manası mevcuttur. Tefekkür de bilinen ve görünen şeylerden bilinmeyene geçmek, bir şeyin kabuğunu açıp işin esasına ve derinliklerine inmektir.

İlgili ayetlere bakacak olursak,

*“Allah su sayesinde sizin için ekinler, zeytinler, hurmalar, üzüm ve diğer meyvelerin hepsinden bitirir. İşte bunlarda tefekkür eden bir toplum için büyük bir ibret vardır.”*¹⁶⁰

Yukarıdaki bu ayet kalıbında yani “İnne fi zâlike leâyetin (veya leâyâtin) likavmin yetefekkerûn” (İşte bun(lar)da tefekkür eden toplum için bir ibret, (ibretler) vardır” şeklinde Kur'an-ı Kerim'de 6 yerde geçmektedir.¹⁶¹ Diğer bir ayette;

*“Rabbın bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin. Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylın yollarına gir, diye ilham etti. Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda tefekkür eden (düşünen) bir kavim için büyük bir ibret vardır.”*¹⁶²

¹⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, III, s.65; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, III, s.475; Bkz. İbrahim Akgün, *Kuran'da Tefekkür*, Harran Üniv., Sosyal Bil. Enstitüsü, Doktora Tezi, Şanlıurfa, 2000, s.28 vd.

¹⁵⁷ Râgıb, *Müfredât*, s.643.

¹⁵⁸ Râgıb, *a.g.e.*, s.578.

¹⁵⁹ Ünal, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, s.395.

¹⁶⁰ Nahl, 16/11.

¹⁶¹ Abdülbaki, *Mu'cemu'l-Müfrehes*, s.525.

¹⁶² Nahl, 16/68-69; Bkz. Ra'd 13/3; Rûm, 30/21; Zümer, 39/42; Casiye, 45/13.

Bütün bunların yanında, Peygamber Efendimiz (a.s) biraz yapılan tefekkürün bir sene nafile ibadetten hayırlı olacağını belirterek,¹⁶³ tefekkürün önemine işaret etmiştir.

Kısacası, Tefekkür, Allah-u Teâlâ'nın eşyadaki tecellilerini okumak ve onlardaki hikmeti anlamaktır. Tefekkür, adeta varlıklar ile konuşmak ve her gördüğünden Yüce Mevlâ'dan haber sormaktır. Tefekkür, olmayan bir şeyi hayal etmek değil, varlıklardaki manayı görmektir. Tefekkür, kalp gözüyle varlıklara bakmak ve onlarda yazılı *ilâhî ibretleri* okumaktır. Görülen ve duyulan şeylerden *ibret almak*, ancak tefekkürle mümkündür.¹⁶⁴

IV. KUR'AN'DA İBRET-İNSAN İLİŞKİSİ

İnsanın çevresinde ve bizzat kendi nefsinde bulunan sayısız âyetler, yani Rabbimizin varlığına ve kudretine işaret eden sonsuz alâmet; onun inanması ve Rabbine boyun eğmesi için yeterlidir. Ama bunun yanında bunca ayet ve ibret levhalarını gördükleri halde inanmayanlar da vardır.

Kur'an'da ibret almaya sevk eden ifadeler olduğu gibi, ibret almaya yakın ve uzak insanlardan da bahsedilir. İşte burada bu ayrıma da dikkati çekerek konular ele alınmaya çalışıldı.

A. KUR'AN'DA İBRET ALAN İNSAN TİPLERİ

1. İman Sahipleri:

*“Allah, gökleri ve yeri hak olarak (yerli yerince) yarattı. Şüphesiz bunda, iman edenler için (Allah'ın varlık ve kudretine) bir nişâne (ibret) bulunmaktadır.”*¹⁶⁵

Fahreddin Râzî bu ayet hakkında şu güzel açıklamayı yapmaktadır: “Allah Teâlâ, mahlûkatına imanı emredip, gerçeği aklî delillerle ortaya koyup, kâfirler de emrolundukları şeyleri yerine getirmedikleri zaman; Allah onlara, ibretli bir takım kıssalar getirip, onları küfürlerinden ötürü imha edeceğini bildirerek ikaz etmiştir. Onların tutundukları delillerin zayıflığını teşbihlerle ortaya koyup, onlar buna rağmen doğru yola girmeyince ve insanlar artık onların imana gelmelerinden ümit kesince, Müminleri şu ifadesiyle teselli etmiştir. “Allah gökleri ve yeri hak olarak yarattı. Şüphe

¹⁶³ Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, IV, s.762.

¹⁶⁴ Semerkand Dergisi, “Hayata Kalp Gözüyle Bakmak: Tefekkür”, Ağustos-2000, www.semerkanddergisi.com/?p=273.

¹⁶⁵ Ankebut, 29/44.

yok ki bunda, iman edenler için bir ayet var." (Ankebût, 44). Çünkü Allah'ın gökleri ve yeri gerçek bir gaye ile yaratması, yeryüzünde Allah'a hiçbir kâfir iman etmese bile, mü'minler için açık bir beyan, net bir aklî delildir manasına gelir. Ayette, ayetin tefsirinin daha iyi anlaşılacağı şöyle bir mesele var: Cenâb-ı Hak, yer ile göğün yaratılmasında, aslında her insan için bir ayet (delil) olmasına rağmen, bundaki ayetin (delil) oluşu niçin sadece mü'minlere ait olarak zikretmiştir. Buna şöyle cevap verilir: Göklerin ve yerin yaratılışı, her insan için bir ayettir, bunların hak ile yaratılışı (yani boş yere yaratılmamış olması) sadece mü'minler için bir ayettir (delildir).

Bunu aklî ve naklî yönden izah edebiliriz: Bunun naklen delili, Hak Teâlâ'nın "Biz o ikisini ancak hak ile yarattık. Ama onların çoğu bilmezler"¹⁶⁶ ayetidir. Allah Teâlâ bu beyanı ile herkesin göklerle yeri yarattığını bildiğini, Ant olsun ki onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, mutlaka "Allah..." derler. De ki: (Öyleyse) övgü de yalnız Allah'a mahsustur, ama onların çoğu bilmezler"¹⁶⁷ buyurarak haber verdiği, insanların ekserisinin, bu yaratılışın *hak* ile oluşunu bilmenin dışında olduklarını söylemiştir."¹⁶⁸

Demek ki mü'min, her an yaratılış hikmetlerinin farkındadır. Onu diğerlerinden ayıran ise imanının kazandırmış olduğu bakış açısıdır. Râzî'nin ifade ettiği gibi, "bunların hak ile yaratılışının (yani boş yere yaratılmamış olduğunun) farkında olmasıdır." Yani imanın kazandırmış olduğu ibret bakış açısıdır.

Allah'ın âyetlerini ibret ve tefekkürle düşünüp onlardan tam manasıyla istifade eden ancak iman ehli olduğu için, bu ve benzeri âyetler, inananlara tahsis edilerek, "inne fi zâlike leâyeten li-kavmin yu'minûn" denilmiştir.¹⁶⁹

Seyyid Kutup ise şöyle bir açıklamada bulunmaktadır:

"Evrenin katmanlarına ve göze görünmeyen bölmelerine serpiştirilmiş, ancak evrenin ahenkli yapısı ile şaşmaz düzeni ile kendisini gösteren, gözün alabildiğince uzanan evrenin her yanına dağılmış bulunan Allah'ın evrensel ayetlerini algılamak üzere kalplerini açık bulunduran müminlerin bu olgudan alacakları birçok ders vardır. Zaten

¹⁶⁶ Duhan, 44/39.

¹⁶⁷ Lokman, 31/25.

¹⁶⁸ Daha fazla bilgi için Bkz. Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XVIII, s.28-29.

¹⁶⁹ Hâzin, Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Lübabü't-Te'vil fi Meani't-Tenzîl*, Muhammed Emin Remec ve ortakları, Beyrut, ts., III, s.128.

mü'minler bu ayetleri kavrayan kimselerdir. Çünkü onlar ayetleri algılamak ve kavramak üzere basiretleri ve duyguları açık kimselerdir.”¹⁷⁰

Konuyla ilgili ayetler çok olup konumuzun sınırlarını aşmamak adına birkaç örnek vermekle yetiniyoruz:

*“Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.-- İşte bunda ibret alanlar için işaretler vardır.--Onlar hâla gözler önünde duran bir yol üzerindedirler. --Hakikaten **bunda iman edenler için bir ibret vardır.**”¹⁷¹*

*“O, gökten su indirendir. İşte biz her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de kendisinde üst üste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşillik; hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar; üzüm bağları bir kısmı birbirine benzeyen, bir kısmı da benzemeyen zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın! Kuşkusuz bütün bunlarda **inanan bir toplum için ibretler vardır.**”¹⁷²*

*“...Eğer **inanan kimseler iseniz**, bunda sizin için bir **ibret** vardır.”¹⁷³*

2. Akıl Sahipleri:

Akıl kelimesi, sözlükte bağlamak, tutmak, engellemek gibi manalara gelmektedir. Çoğulu “ukûl”dur. Zıddı ise “humk(ahmaklık)dur. Âkil ise görüş ve düşünce gücü olan, işini bilen ve sağlam yapan, nefesine hâkim, onu kontrol altına tutabilen kişi demektir.¹⁷⁴

Kuran-ı Kerim’de (a-k-l) kökü, isim olarak hiçbir ayette geçmemektedir. Ayetlerde bu, yalnızca (a’kalû), (ta’kilun), (na’kilu), ya’kilühâ) ve (ye’kilûn) kelimeleri içinde fiil olarak geçmektedir. “Akletme” fiilinin kullanıldığı toplam ayet sayısı 49 kadardır.

Aklın en önemli fonksiyonlarından biri dış dünyada malzeme olarak bilgi üretmektir. Kur’an terminolojisinde akıl “bilgi edinmeye yarayan güç” ve “bu güç ile elde edilen bilgi” şeklinde tarif edilmiştir.¹⁷⁵

Kur’an-ı Kerim’de kişinin kendisine, dış dünyaya, tarihe ibret gözüyle bakması, buradan Allah’ın varlığı ve kudreti ile ilgili akıl yürütmelerde bulunması istenilir.

¹⁷⁰ Kutup, *Fî Zilal’il-Kur’an*, X, s.361.

¹⁷¹ Hicr; 15/74-77.

¹⁷² En’an, 6/99.

¹⁷³ Al-i İmran, 3/49; Konuyla ilgili diğer ayetler için Bkz. Bakara, 2/248; Al-i İmran, 3/49; Nahl, 16/79; Neml, 27/86; Ankebut, 29/24; Rûm, 30/37; Zümer, 39/52.

¹⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l Arab*, XI, s.458-459.

¹⁷⁵ Râgıb, *Müfredât*, s.342; Ayrıca Bkz. Süleyman Hayri Bolay, “Akıl” md., *DİA*, II, s.238.

Mesela; “Yine geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Bütün yıldızlar da onun emrine boyun eğmiştir. Elbette bunda **aklı olan bir topluluk için ibretler vardır**”¹⁷⁶ ayetinde olduğu gibi.

Kur’an’dan anlaşıldığına göre yerin ve göğün, kendi nefsinin ve başka şeylerin yaratılışını gözlemlediğinde aklını kullanan kimsenin, bir akıl yürütme sürecinden geçtikten sonra zorunlu olarak yaratıcının varlığından haberdar olacaktır. Aklın en önemli işlevi bu fonksiyonunu yerine getirmesidir.

*“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde **akıselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.**”*¹⁷⁷

Yukarıda geçen “Akl-ı Selim” (Ulu’l-elbâb) sahipleri aklın fonksiyonunu yerine getirenlerdir. Buradaki “lubb” her şeyin özü, yenilen şeylerin içi, insan için “kalbe konulan akıl” anlamına gelir.¹⁷⁸ Şaibeden uzak, saf ve zekâca üstün akıldır.¹⁷⁹

Meşhur müfessir Râzî, bu konuda çok kapsamlı açıklamalarda bulunuyor. Bir önceki ayet (Ali İmran, 3/190) ile Bakara, 2/164’ün benzerliğinden yola çıkarak;

*“Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde... **düşünen (aklını kullanan) bir toplum için** (li kavmin ye’kilûn) (Allah’ın varlığını ve birliğini ispatlayan) birçok deliller(ayetler-ibretler) vardır.”*¹⁸⁰

F.Râzî Al-i İmran 190. ayetin tefsirinde bu ayet ile ilgili şu tespitlerde bulunmuştur:

“Bil ki Allah-u Teâlâ, bu âyeti Bakara sûresinde zikrettiği gibi, burada da zikretmiş, Bakara sûresinde “Akleden bir kavim için âyetler vardır” (Bakara, 2/164) buyruğu ile bu surede ise “Temiz akıl sahipleri için elbette âyetler vardır” ifâdesi ile bitirmiştir. Hak Teâlâ, Bakara sûresinde bu üç delilin yanı sıra toplamı sekize varan beş delil daha zikretmiştir. Burada ise şu üç delili zikretmekle yetinmiştir ki bunlar gökler, yer ve gece ile gündüzdür. Buna göre üç soru vardır:

Birinci soru: İki sûrede aynı âyeti aynı lâfızla tekrar etmenin faydası nedir? İkinci soru: Allah Teâlâ, niçin bu sûrede üç delili zikretmekle yetinmiş, diğer beş delili getirmemiştir?

¹⁷⁶ Nahl, 16/12.

¹⁷⁷ Ali İmran, 3/190.

¹⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l Arab*, I, s.729.

¹⁷⁹ Râgıb, *Müfredât*, s.446.

¹⁸⁰ Bakara, 2/164.

Üçüncü soru: Cenâb-ı Hak, niçin orada, “akleden bir kavim için...” demiş, burada ise “temiz akıl sahipleri için...” buyurmuştur.

Kur’ân-ı Kerim’in sırlarını en iyi bilen Allah’tır. Fakat ben derim ki: Basiret gözünün siyahı, gözün siyahı gibidir. Gözün siyahı, bir anda iki ayrı şeye bakamayıp, gözbebeği ancak tek şeye yöneldiğinde, o esnada onu başka bir şeye doğru da çevirmek imkânsız olduğu gibi, insan basiret gözünün gözbebeği olan aklını, akledilecek bir şeyi düşünmeye yönelttiğinde, o esnada o kimsenin, basiret gözünün gözbebeği olan aklını akledilebilecek başka bir şeye doğru da çevirmesi imkansızdır. İşte buna göre akıl, akledilebilecek farklı şeylerle ne kadar meşgul olursa, o şeyleri kavramaktan mahrum oluşu o nisbette çok olur. İşte bundan dolayı, Allah yoluna girmiş kimsenin, işin başında mutlaka delilleri çoğaltması gerekir. Fakat kalbi marifetullah nuru ile nurlandığında, o delillerle uğraşması, kalbinin marifetullaha gark olmasına âdeti bir perde olur. Binaenaleyh Allah yoluna giren insan, işin başında delillerin çoğaltılmasını ister. Marifetullah nuru onun kalbine düştüğü zaman, delilleri azaltmadan yana olur. Öyle ki kalbinin Allah’tan başka bir şeyle uğraşmasından ötürü meydana gelen zulmetler (karanlıklar) yok olup gidince, orada marifetullahın nurları mükemmel olarak tecelli etmiş olur. İşte Cenâb-ı Hak bu hususa, “Haydi pabuçlarını çıkar. Çünkü sen mukaddes Tuvâ vâdisindesin”¹⁸¹ buyruğu ile işaret etmiştir. Buradaki pabuçlar aklın, kendileri sayesinde marifetullaha ulaşabildikleri bir çift mukaddime demektir. Akıl, marifetullaha ulaşınca onları çıkarması emredilir ve sanki ona "Sen, iki ayağını vahdaniyetin kutsiyet vadisine basmak istiyorsun. O halde artık delillerle uğraşmayı bırak" denilir.

Sen bu prensibi iyice anladığın zaman, bil ki Cenâb-ı Hak, Bakara suresinde sekiz çeşit delil zikretmiş, bu sûrede ise onlardan sadece üçünü getirmiştir. Bu, şuna dikkat çekmek içindir: Arif, arif olduktan sonra medlulün (delillerin gösterdiği varlığın) bilgisine iyice dalmak için, delillere daha az iltifat etmesi gerekir. Binaenaleyh işte bu sûrede üç delilin zikredilip, diğerlerinin zikredilmemesini maksadı, biraz önce söylediğimiz hususa dikkat çekmektir. Sonra Cenâb-ı Hak bu âyette, semavi delilleri zikretmiş, arzı (yeryüzüne âit) olan diğer beş delili getirmemiştir. Zira semavî dediler daha güçlü, daha açık, onlardaki dikkat çekici durumlar daha çok ve kalbin o delillerden Allah’ın azamet ve kibriyasına geçişi daha kuvvetlidir. Hak Teâlâ, Bakara süresindeki âyetini, “akleden bir topluluk için,..”; buradaki âyetini ise "temiz akıl sahipleri için..." ifadeleri ile

¹⁸¹ Tâhâ, 20/12.

bitirmiştir. Zira aklın bir zahirî, bir de lübbü (özü) vardır. İşin başında ona akıl denir. Hali mükemmelleştiğinde ona "lübb" denir. Bu da söylediğimiz hususu kuvvetlendirir. İşte kalbime doğan ve aklıma gelen manalar bunlardır. Allah, azim, kerîm ve hakîm olan kelâmı Kur'ân'ın sırlarını en iyi bilendir.”¹⁸²

Bu açıklamalardan sonra diğer ayetlere bakacak olursak;

*“Biz bu kent halkının iğrenç sapıklığı yüzünden başlarına gökten ağır bir azap yağdıracağız. Andolsun ki, Biz **aklını kullanacak bir topluluk için** orada bir ibret tablosu bıraktık.”*¹⁸³

*“Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edinirsiniz. İşte bunlarda da **aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır.**”*¹⁸⁴

Bu âyet, içkinin haram edilmesinden çok önce inmiştir. Âyette sarhoşluk veren içkiden sonra ayrıca güzel ve temiz gıdadan bahsedilmesi, içkinin temiz ve gıda olmadığına bir işaretidir. Yine, sütün zikredildiği âyetten sonra gelen bu âyette *içki, fişkı* ve *kana, temiz ve güzel gıda* ise *süte* karşılık olacak şekilde kullanılmaktadır. Böylece âyet, o dönem Arap toplumunda âdet vazgeçilmez âdet haline gelmiş bulunan içki kullanımının yasaklanması yolunda zihinleri hazırlamaktadır. Bu hususta düşünüp akletmeye çağrı yapılmış olması da, konu üzerinde düşünülmesi ve gıda seçiminde akl-ı selime göre hareket edilmesi için bir teşvik manâsı taşımaktadır.¹⁸⁵

Allah bu ayette, insanların nazarı dikkatlerini hurma ve üzüme çekerek “Akıllı bulunan kimselere bu iki meyvede tevhid için büyük bir ayet, bir delil ve bir hüccet vardır” demektedir. Çünkü bu iki meyve çok lezzetli yiyeceklerin kaynakları olmaları, susuz bir kum ve toprakta bulunmaları sebebiyle Allah'ın kudret ve azametini kör gözlere dahi göstermektedirler. Bu ağaçların, diğer emsallerinin aksine ve zahiri sebeplerin fevkinde olarak susuz bir kum ve toprakta canlılıklarını devam ettirerek, çok tatlı meyveleri yetiştirmeleri vaziyeti birazcık akıllı olana gösterir ki bunları bu şekilde yapan zat, elbette kainatı yaratandır.¹⁸⁶

¹⁸² Râzi, *Mefatihü'l-Gayb*, VII, s.266-268.

¹⁸³ Ankebut, 29/34-35.

¹⁸⁴ Nahl, 16/67; Diğer ayetler için Bkz. Rum, 30/24-28; Câsiye, 45/5.

¹⁸⁵ Ali Ünal, *Allah Kelamı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Defne Yay., İzmir, 2006, s.593.

¹⁸⁶ Bkz. Ebu's-Su'ud, Muhammed b. Muhammed el-İmadi, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'an'il-Kerim*, Müessesetü's-Şa'ban, Beyrut, ts., V, s.125.

Kısacası, Kur'an ve kâinat ayetlerinden ibret alanlar ancak gerçek manada aklını kullananlar olacaktır. Bu nedenle ibret alan insanların en belirgin vasıflarından birisi de aklını kullanmalarındır.

3. Bilgi Sahipleri:

Allah, insanın aşamayacağı, çözemeyeceği ve bilemeyeceği hususları belirtmiştir. Allah (c.c.) bir ayeti kerimede şöyle buyuruyor: *“Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi şüphesiz yalnızca Allah katındadır. O, yağmuru indirir, rahimlerdekini bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır.”*¹⁸⁷

Bundan maksat insan zihninin sonuç alamayacağı alanlarda boş yere enerji ve zaman harcamaması, bunlardan başka, tabiata, insana ve tarihe yönelik meselelere yönelip, kâinatın temel kanunlarını, yaratılışın temel esas ve süreçlerini, varlığın oluş ve dönüşümünü alıp incelemesini, bunlardan ibret almasını istemektedir.

Mesela bu ayetlerden birisinde:

*“İşte zulümleri yüzünden harabeye dönmüş evleri! Şüphesiz bunda bilen bir kavim için bir ibret vardır.”*¹⁸⁸

Bahsedilen bu kavim Semud kavmidir.¹⁸⁹ Hz. Salih onların peygamberiydi. Nesep itibariyle en şerefli ve en üstün olanlarıydı. Semud kavmi de Ad kavmi gibi putlara ibadeti din bellemişler, putları ibadette Allah'a ortak kılıyorlardı.¹⁹⁰ Semud kavminin azabı hak etmelerinin bir başka nedeni de peygamberlerine karşı gelmeleri ve onun göstermiş olduğu mucize deveyi kesmiş olmalarıdır.¹⁹¹

Kur'an'ın nüzulü sıralarında, Hicaz'dan gelen ticaret kervanları Semud kavminin bu arkeolojik kalıntıları arasından geçmekte idi. Yüce Peygamber (a.s) Tebûk'e doğru ashabını sevk ederken bu harabelere doğru işaret ederek onlardan, düşünen bir gözlemciye bu gibi şeyler nasıl bir ders veriyorsa öyle bir ibret dersini akıllarında

¹⁸⁷ Lokman, 31/34.

¹⁸⁸ Neml, 27/52.

¹⁸⁹ Bir Arap kabilesidir. Ad kavminden sonra gelmiştir. Hicaz ile Şam arasında Tebuk yakınlarında Vâdi'l-kura'ya kadar uzanan bölgede, el-Hicr denilen yerde meskûn idiler. Hz.Nuh'un oğlu Sam'ın soyundan gelirler. Medain-i Salih bugün de görülmekte ve Feccu'n-Nâka diye bilinmektedirler. Semud kavminin Hicr'i, Medyen toraklarının güneydoğusunda olup Akabe körfezine karşıdır. (Zuhayli, Vehbe, *Tefsir'ul Münîr*, Terc: Kurul, Bilimevi yay., İstanbul, 2003, VI, s.552-553)

¹⁹⁰ Zuhayli, *Tefsir'ul Münîr*, VI, s.552-553.

¹⁹¹ Kamer, 54/29; A'raf 7/88; Şuarâ 26/157; Hud 11/65.

tutmalarını istedi. Arkadaşlarına, Hz. Salih'in dişi devesinin su içtiği kuyuyu gösterdi ve onların da o kuyudan su içmelerini söyledi. Daha sonra bir tepe geçidini gösterdi ve Salih Peygamberin (a.s.) devesinin su içmek için kuyuya bu geçitten geçtiğini anlattı. (O geçit halen Feccu'n-Nâka (Dişi Devenin Geçidi) diye anılır.)

Bu yönüyle bu kalıntılar, kavli ve kevnî âyetler gibi, insanlara ders verip, aldatmaz nasihatçılar olan ve kendi durumlarına bakarak onlardan ibret almayı telkin eden nice ibret-âmîz manzaralar da aynen bu âyetler gibi, hatta onlardan daha da etkili bir şekilde, kendilerine bakan insanlara sessiz ve anlamlı konuşmalarıyla çok şeyler anlatmaktadırlar.¹⁹²

Daha sonra kalıntılar arasında bir gezinti yapmak isteyenleri Peygamber (a.s) bir araya toplayarak, şöyle söyledi: "Burası, Allah'ın cezasını başlarına geçirdiği, helâk ettiği bir kavmin arazisidir. Bu yüzden, buradan olabildiğince nefret ederek, tiksinti duyarak geçin. Burası eğlenilecek bir yer değil, aksine hüznülenecek, matem tutulacak bir yerdir."¹⁹³

Görüldüğü üzere Peygamberimiz de bu gibi manzaralarda ibreti teşvik etmiştir.¹⁹⁴ Dikkat çekici olan tarafı da Hz. Salih Peygamberin (a.s.) hayatından bilgi vermiş olması ve onlara o yerleri tanıtmasıdır. Evet, bilen insan ancak bu yerlerden geçtiğinde ibret alabilir, gerçek manada düşünebilir. Bilgisi arttıkça da bu ibretlik bakış açısının artacağı hiç şüphesizdir. Ama bu bilgi olmadan bu faaliyeti yapması veya hakkıyla yapabilmesi acaba ne kadar gerçekçi olabilir.

Diğer bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

*"Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır."*¹⁹⁵

Fahreddin Razî, bu konuda şu tespitlerde bulunuyor:

Cenâb-ı Hak, enfüsî delilleri beyan edince, afakî delilleri peşinden getirmiştir ki, bunların en aşikâr olanı da, göklerin ve yerin yaratılmasıdır. Çünkü bazı kâfirler,

¹⁹² Sönmez, Kur'an'da Ayet-İbret Kavramları ve Aralarındaki Münasebet, s.67.

¹⁹³ Ebu'l-Ala Mevdudi, *Tefhim'ul Kur'an*, İnsan Yay., İstanbul, 1996, II, s.55-56.

¹⁹⁴ Bkz. Müslim b. Haccac Kureşî, *Sahih-i Müslim*, İhyau't-Turâsi'l-Arab, Beyrut, ts. Kitabü'z-Zühhd ve'r-Rekâik, IV, 2286.

¹⁹⁵ Rûm, 30/22.

mürekkeb varlıklardan olan beşer, v.s.'in yaratılması hususunda, bunun, "dört unsurdaki" keyfiyetlerden; semâvatta olan hareketlerden ve onlardaki münasebet ve alâkalardan kaynaklandığını söylemektedirler. Binaenaleyh onlara, "Gök ve yerin yaratılışında, dört unsurun birbiriyle imtizacı ve yıldızların birbiriyle olan alâkasının bir etkisi yoktur" denildiğinde, o zaman onların mutlaka, bunun, Allah'ın iradesi ve kudretiyle meydana geldiğini söylemeleri gerekir.

Cenâb-ı Hak, enfüsî ve afakî delillere işaret edince, insanların sıfatlarından olan şeyi de, insanların renkleri arasındaki farklılığı zikretmek suretiyle dile getirmiştir. Çünkü onlardan hiçbirisi, sayılarının çok, cemaatlerinin ve miktarlarının hacminin küçük olmasına rağmen, birbirlerine benzemezler. Ama, göklere gelince, büyük olmalarına ve sayılarının az olmasına rağmen şekilce birbirlerine benzerler. Lisanların farklı oluşuna gelince, meselâ Arap ırkına mensup iki kimse, kardeşirler. Bunlar aynı lehçe ile konuştuklarında, biri diğerini tanır, öyle ki, bunların gözleri kapalı olsa ve birbirlerini görmeseler bile, yine her biri, "Bu falancanın..., bu da diğer falancanın sesidir" der. Ki bunda, çok yüce bir hikmet bulunur. Çünkü insan, düşman kendisine ulaşmazdan önce sakınabilmesi ve zaman geçirmeksizin dostuna yönelebilmesi için, hak sahibini, hak sahibi olmayandan, dostunu da düşmanından ayırt edip tanıyabilmesi için, şahısları birbirinden tefrik etmek zorundadır. Bu bazen, göz ile olur. İşte böylece Allah, insanların şekillerini farklı farklı yaratmıştır. Bazen da kulak ile olur; dolayısıyla da Cenâb-ı Hak, insanların seslerini farklı farklı yaratmıştır. Tutma, koklama ve tatma ise, düşmanı ve dostu tanıma hususunda bir şey ifade etmezler. Dolayısıyla, bunlarda bir temyiz ve ayırt etme söz konusu olamaz. Bazı kimseler ise, ayetin bu ifadesiyle, Arapça, Farsça, Rumca v.b. dillerin farklılığının kastedildiğini söylemişlerse de, birincisi daha doğrudur. Daha sonra Cenâb-ı Hak, "Âlimler İçin ibretler" buyurmuştur. Göklerin yerin yaratılması, tabiatçıların ileri sürdüğü uzak ihtimallere muhtemel olmayıp, insanların renklerinin ve seslerinin farklı farklı oluşu da böyle olunca, bu husustaki bilginin umumî oluşundan dolayı "Âlimler(bilenler) için ibretler..." buyurmuştur.¹⁹⁶

*"İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak bilginler düşünüp anlarlar."*¹⁹⁷

¹⁹⁶ Râzi, *Mefatihü'l-Gayb*, XVIII, s.96.

¹⁹⁷ Ankebut, 29/43.

*“O, sayelerinde, kara ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır. Bilen bir toplum için âyetleri ayrı ayrı açıkladı.”*¹⁹⁸

Râzî, “Ayetteki, “...bilen kimseler için...” tabiri, “Düşünen, tefekkür eden, görüp işittiği (müşahhas) şeyler vasıtasıyla aklî meselelere istidlal eden, görünen şehâdet âleminden görünmeyen gayb âlemine yol bulan bir topluluk için...” manasında olabilir” demektedir.¹⁹⁹

Kısacası; ibret alan insanlar aynı zamanda bilgi sahibi olanlardır diyebildiğimiz gibi; bilgisinin arttığı oranda da ibretlik bakış açısı, şuuru ve tefekkürü de o yönlü artacağını da söyleyebiliriz. Bu, aynı zamanda konuyla ilgili olan bazı ibret levhalarının ancak alanında uzman kişiler tarafından bilinebileceğine de işaret etmiş olması muhtemeldir. Çünkü Allah(c.c) *“...Her ilim(bilgi) sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır”*²⁰⁰ buyurmuştur. Allah en iyisini bilendir.

4. Sabır ve Şükür Sahipleri:

Kur’an’da ibret alanların geçtiği pasajlarda sabır ve şükür kavramlarının yan yana bulunması her okuyucunun dikkatini çekmiştir. Ayette;

*“Andolsun, Mûsâ’yı da, “Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah’ın (geçmiş milletleri cezalandırdığı) günlerini hatırlat” diye âyetlerimizle gönderdik. Şüphesiz bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.”*²⁰¹

Elmalılı, gerçi bunlar, herkes için âyet iseler de sabrı veya şükrü veya ikisi de az veya hiç olmayan kimseler onlardan faydalanamaz, gerçekten aydınlanamazlar demektedir. Bu iki huy iman huylarından olduğu cihetle burada “sabbârin şekûr” mü’min demekten kinaye olduğu söylenmiştir.²⁰²

Seyyid Kutup ise; “Ayette kastedilen bu günlerin bazısında büyük zorluklar çekilmiştir ki, bu, sabretmenin işaretidir. Bazı günlerde de bol nimetler verilmiştir. Bu da şükretmenin işaretidir. Sabreden ve şükreden kişi bu işaretleri ve bu işaretlerin

¹⁹⁸ En’am, 6/97.

¹⁹⁹ Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, X, s.54.

²⁰⁰ Yusuf, 12/76.

²⁰¹ İbrahim, 14/5.

²⁰² Yazır, *Hak Dini*, V, s.3015.

ötesindeki hikmeti kavrayan, bunlardan ibret ve öğüt almasını bilen kişidir. Aynı zamanda kendisi için uyulacak ve ders alınacak unsurlar da bulan kişidir.”²⁰³

Asıl itibariyle sabır ve şükür iman eden kimsenin en bariz vasfıdır. Konuyla ilgili hadis-i şerifte:

*“İman iki kısımdan müteşekkil bir bütündür; onun bir yarısını sabır, diğer yarısını da şükür oluşturur.”*²⁰⁴

Diğer iki ayette ise şöyle geçmektedir;

*“Görmedin mi ki, gemiler Allah’ın nimetiyle denizde akıp gitmektedir. Allah bunu âyetlerinden bir kısmını size göstermek için yapmaktadır. **Şüphesiz ki bunda hakkıyla sabreden, hakkıyla şükreden herkes için ibretler vardır.**”*²⁰⁵

*“Sebe’ halkı ile bereketlendirdiğimiz kentler arasına (her biri diğerinden) görülen kentler oluşturduk. Oralarda gidiş-gelişi belirledik (seyahati kolaylaştırdık) ve onlara da şöyle dedik: “Oralarda gece gündüz güvenlik içinde dolaşın.-- Onlar ise, “Ey Rabbimiz! Yolculuğumuzun konakları arasını uzaklaştır” dediler ve kendilerine zulmettiler. Biz de onları ibret kıssalarına çevirdik ve kendilerini darmadağın ettik. **Şüphesiz ki bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.**”*²⁰⁶

Sabır ve şükrün birlikte kullanılışlarına dikkat edildiği zaman, bunların birbiriyle iç içe olan, tek bir meziyet şeklinde takdim edildiği görülür. Çünkü insan her halükarda ya bir nimet ya da sıkıntı içerisinde bulunur. Eğer nimet içerisinde ise hem şükür, hem de sabır gerekir. Şükür o nimete sahip olması ve elindeki o nimetin sabit kalmasının ve artmasının bir gereğidir. Sabır ise o nimeti elde ederken yerine getirilmesi gereken zahiri sebeplere sabredip, onun şartlarına katlanmanın bir gereğidir. Nimetin elde edilebilmesi açısından bakıldığında burada kişinin sabra olan ihtiyacı, bela anında sabra olan ihtiyacından daha fazladır. Kur’an’da vurgulanan bu sabır şükür birlikteliğinden, bir davranışın tam anlamıyla sabır olarak nitelendirilebilmesi için içerisinde şükrün de bulunması gerektiği anlaşılmaktadır.²⁰⁷

²⁰³ Kutup, *Fî Zilal’il-Kur’an*, IX, s.31.

²⁰⁴ Ebu Bekir Ahmed b.el-Hüseyin el-Beyhakî, *Şuabü’l-İman*, Darü’l Kütübü’l İlmiyye, Beyrut, 1410, Bab:70, VII, s.123, h.no: 9715.

²⁰⁵ Lokman, 31/31.

²⁰⁶ Sebe’, 34/18-19.

²⁰⁷ Mehmet Demirci, “Kur’an-ı Kerim Işığında Sabır Kavramı”, *Erciyes Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı:12 yıl: 2002, s.273.

Son olarak da Şûrâ suresinde geçmektedir;

*“Denizde dağlar gibi yüzen gemiler, O’nun varlığının delillerindendir. O, dilerse rüzgârı durdurur da onlar denizin üstünde durakalırlar. **Elbette bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.**”*²⁰⁸

Allah dilerse rüzgârı durdurur da o gemiler deniz üzerinde yürüyemez, sakın ve sabit bir halde kalırlar. İşte onların yürütülmesinde, sıkıntılı anlarda sabreden, rahat anlarda şükreden her mü’min için öğüt ve ibretler vardır. Sâvî şöyle der: Belâlara çok sabreden, lütuflara çok şükreden için ibretler vardır. Ebû Hayyân şöyle der: Yüce Allah’ın, denizde yürüyen gemileri anlatmasının sebebi şudur: Onlarda kudretini gösteren büyük deliller vardır. Şöyle ki; su, latif ve şeffaf bir maddedir. Ağır maddeler onda batar. Gemiler de yoğun ve ağır maddeler taşır. Bununla beraber. Yüce Allah suya öyle bir güç vermiştir ki, bu güçle su o ağır maddeleri taşır ve batmalarını önler. Sonra Allah gemilerin yürümesi için rüzgârı da bir sebep kılmıştır. Gemilerin durmasını istediğinde rüzgârı durdurur, böylece gemiler yerlerinden kımıldayamazlar.²⁰⁹

Kısacası mü’minin kulluk şuurunun farkına varması ve ibret alması ancak sabır ve şükürle olacaktır. Kulun sabrı ve şükürü artıkça da (özelikle ayette çok ifadesine işaretlen) ibret bakışı açısı da artacaktır.

5. Ahiret Azabından Korkanlar:

Kur’an’da ibret alanlar anlatılırken, “ahiret azabından korkanlar için” şeklindeki bir ifadeye sadece Hûd suresi 103. ayetinde rastlıyoruz. Ayeti bağlamından koparmamak için bir pasaj olarak verecek olursak;

“...Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne geçecek ve onları ateşe götürecektir. Ne kötü varış yeridir orası! -- Onlar, hem bu dünyada, hem de kıyamet gününde lanete uğratıldılar. Ne kötü destektir onlara verilen destek!-- (Ey Muhammed!) Bunlar o memleketlerin haberlerinden bazılarıdır. Onları sana anlatıyoruz. Onlardan ayakta duranlar da var, yıkılıp gidenler de.-- Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendilerine zulmettiler. Rabbinin azap emri gelince Allah’ı bırakıp da taptıkları ilahları kendilerine hiçbir fayda sağlamadı. İlahları onların sadece ziyanlarını artırdı. -- Zulme sapmış memleketlerin halkını yakaladığında, Rabbinin yakalaması işte böyledir! Şüphesiz onun

²⁰⁸ Şûrâ, 42/32-33.

²⁰⁹ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefasir*, V, s.462.

yakalaması can yakıcı ve şiddetlidir. – Şüphesiz, ahiret azabından korkanlar için bunda bir ibret vardır. Bu, insanların (hesap ve ceza için) toplanacakları bir gündür. Bu, herkesin toplanıp bir araya geleceği bir gündür.”²¹⁰

Bu tarihi olaylarda, Peygamberler tarafından haber verilip uyarılmış olan, ahiret azabının kaçınılmazlığı üzerine derin derin düşünenlere açık seçik görünecek bir ayet(ibret) vardır. İnsan bu azabın ne kadar korkunç olduğunu rahatça düşünebilir. Bu tasavvur onu öyle bir korkuya iter ki, Sırat-ı Müstakim üzere olur.²¹¹

Bu tarihi olaylar ahiret ve ahiret azabı hakkında nasıl birer ayet olabiliyorlar? Yalnızca bir olaylar koleksiyonu olarak değil de, üretken mantıki sonuçlara varmanın vasıtaları olarak tarihe bakıp onun üzerinde derin ve eleştirel araştırmalar yapan bir kimse, topluluk ve ulusların yükseliş ve çöküşlerinde düzenli bir ardışıklık (tevali) bulacaktır. Dahası bu kimse bu yükseliş ve çöküşlerin olağanüstü bir biçimde işleyen manevi yasalara göre vuku bulduğunu da anlayacaktır. Görecektir ki, Allah Zül Celal, belli bir asgari standardın üzerindeki manevi (ahlaki) sınırları gözetken toplumları yükseltmiş, bu standardın altına düşenlerin seviyesini düşürmüştür. İkincilere yollarını belki değiştirirler diye mühlet vermiş, fakat buna rağmen sapık yollarına devam etmişler ve tüm bir helakı gerektirecek denli aşağı derecelere düşmüşlerse, diğerlerine ders olsun diye onları yok etmiştir. Düzenli safhalar halinde oluşan bu hadiseler, ödül ve cezanın ilahi yasanın sürekli bir parçası olduğu konusunda hiçbir kuşkuyla mahal bırakmamaktadır.²¹²

Râzî, “Bunda, ahiret azabından korkanlar için katî birer ibret vardır” ayetinin tefsirinde şu açıklamalarıyla konuya açıklık getirir:

“Âlemin ilâhının hür ve irade sahibi bir fail, bütün mümkünâta kadir ve göklerde ve yerlerde meydana gelen bütün hadiselerin ancak kendisinin kaza ve kaderi ile meydana gelen bir zât olduğunu bilmediği sürece, bu kökten imha azabından *ibret* alması mümkün değildir. zira bu âlemin meydana gelmesinde müessir olanın, hür ve irâde sahibi bir fail değil de; mucib-i bizzat²¹³ bir varlık olduğunu iddia edenler, o

²¹⁰ Hûd, 11/98-103.

²¹¹ Mevdudi, *Tefhim’ul Kur’an*, II, s.425.

²¹² Mevdudi, *a.g.e.*, II, s.425.

²¹³ Mucib-i bizzat: İradesiyle değil de varlığı icabı her şeyi yapmaya mecbur olan demektir. Yani (hâşâ) “Allah her şeyi yaratmak ve her şeye icabet etmek zorundadır” gibi anlamlara gelmektedir. Bu ise doğru değildir. Zira Allah her şeyi kendi iradesine bağlı olarak yapar. İsterse yapar istemezse yapmaz. Allah’ı bir şey yapmaya zorlayan hiç bir sebep yoktur.

peygamberlerin zamanında meydana gelen boğulma, yanma, yere batma, domuz ve maymunlara çevrilme, sayha ve benzeri bütün hallerin ancak yıldızların birbiriyle çarpışmasından ve birbirleriyle bir araya gelmesinden meydana geldiğini iddia etmişlerdir. Durum böyle olunca da, bu gibi hadiselerin meydana gelmesi, peygamberlerin sıdkına bir delil olmaz. Ama Kıyametin varlığına inanan kimsenin o imanı, ancak âlemin ilâhının hür ve irâde sahibi bir fâil-i muhtar olduğuna ve O'nun, bütün cüziyyâtı bilen bir zât olduğuna inandığı zaman tam ve mükemmel olur. Durum böyle olunca da, bu korkunç hadiselerin ve o büyük vakıaların ancak, âlemin ilâhının, onları yaratıp icat etmesiyle, onların yıldızların çarpışması, bir araya gelmesi sebebiyle olmadığına kesinkes hükmetmek gerekir. O zaman da, bu kıssaları dinlemekle beklenen fayda sağlanmış olur ve bunlarla, peygamberlerin doğruluklarına istidlal edilmiş olur.

İşte böylece de, Cenâb-ı Hakk'ın, "Bunda, ahiret azabından korkanlar için, katî birer ibret vardır" ifadesinin yerinde olduğu sabit olmuş olur."²¹⁴

Âhiret azabından korkan adam, tarihsel olgulardan, yani Kur'ân'da anlatılan tarihî olgulardan ibret, yani ders alır. Âhiret azabından korkmak tamamen psikolojik, yani imânî bir durumdur. Âhiret azabından korkmayan, yani öyle bir azabın olduğuna, olacağına inanmayan insanlara bu olgular etki etmez, onlara bir ders vermez, denmektedir. Gönünde âhiret azabına karşı korku olan, âhirete inanıyor demektir. İşte bu gönül tarihsel olgulardan ibret alabilmektedir²¹⁵

6. Tefekkür Sahipleri:

Yukarıda *tefekür* kavramına değinildiği için burada tekrara düşmemek adına kısa bir açıklama yapılacak olursa şöyle denilebilir:

Kuran'da tefekkürün tüm nesneler, olaylar, oluşlar ve Allah (c.c)'ın kelimeleri üzerinde akıl yorup bir sonuca varmak, *ibret almak*, bu nesne, olay ve oluşların kabuğuyla gizlenen gerçeğe ulaşmaya çalışmak anlamında kullanıldığı görülür.²¹⁶

İşte o ayetlerden birinde de insanları ancak tefekkür etmesi, düşünmesiyle bu olaylardan ibret alacağına işaret etmektedir:

²¹⁴ Râzi, *Mefatihü'l-Gayb*, XIII, s.118-119.

²¹⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, IX, s.300-308.

²¹⁶ Ali Ünal, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Kırkambar Yay., İstanbul, 1988, s.395.

*“O, göklerden sizin için su indirendir. İçilecek su ondandır. Hayvanlarınızı otlattığınız bitkiler de onunla meydana gelir. Allah o su ile size; ekin, zeytin, hurma ağaçları, üzüm ve her türlü meyvelerden bitirir. **Elbette bunda düşünen bir kavim için bir ibret vardır.**”*²¹⁷

“Allah Teâlâ bu ayeti, "Tefekkür edecek kimseler için" diye bitirmiştir. Bunun sebebi Allah Teâlâ'nın, bundan önce gökten su indirip, onunla ekin, zeytin, hurma ve üzüm bitirdiğinden bahsetmiş olmasıdır. Birisi şöyle diyebilir: “Biz, onları bitirenin Allah olduğunu kabul etmiyoruz. Bütün bu şeylerin ancak dört mevsimin birbirini takip etmesi ve güneş, ay ve yıldızların tesiri ile meydana gelmiş olduklarını söylemek niçin mümkün olmasın?” Sen bu soruyu iyice anladığında, bu ihtimalin yanlışlığına dâir bir delil bulunmadığı müddetçe, ayetteki delil (izah), bu neticeyi tam ve mükemmel bir şekilde ifade etmiş olmaz, aksine bu hususta tefekkür ve teemmül işi devam etmiş olur. İşte bu sebepten Cenâb-ı Hak bu ayeti, “Tefekkür edecek kimseler için” diye bitirmiştir.”²¹⁸

Düşünen ve Tefekkür eden elbet ibret alacaktır. Bu ibret kâinatın her aşamasında, görebilen, düşünebilenler için vardır. Bunlardan biri de arılardır. Ayette:

*“Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylın) yollarına gir.” Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. **Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır.**”*²¹⁹

“Ebu Hayyân şöyle der: Yüce Allah'ın, âyeti “düşünenler” lafzı ile sona erdirmesinin sebebi şudur: Allah'ın yarattıklarını incelemek için derin düşünmeye ve fikir yürütmeye ihtiyaç vardır. Görmüyor musun, bir tek tane yere atılıp da üzerinden belirli bir zaman geçtiğinde toprağın nemini emer, onunla şişer, böylece üst tarafı çatlar ve buradan yukarı doğru bitki olarak yükselir. Alttan da, yerin derinliklerine doğru başka bir bitki gelişir ki, bunlara kökler denir. Sonra üst taraf gelişir, kuvvetlenir, yapraklar ve çiçekler açar, tomurcuk ve meyveler çıkar. Bunların özellikleri, renkleri, şekilleri ve faydalan farklı cisimleri vardır. İşte bu, her şeye gücü yeten ve seçme yetkisi kendisinde olan bir varlığın takdiriyle olmaktadır ki, o da Allah(c.c)'tir.”²²⁰

²¹⁷ Nahl, 16/10-11.

²¹⁸ Râzi, *Mefatihü'l-Gayb*, XIV, s.176.

²¹⁹ Nahl, 16/69.

²²⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, II, s.304-305.

Konuyla ilgili birkaç ayet verip bu kadarıyla yetineceğiz. Zaten bu ayetler ileriki konularda ele alınacaktır.

*“O, yeri yayıp döşeyen, orada dağlar, nehirler meydana getiren, orada her türlü meyveden (erkekli-dişili) iki eş yaratandır. O geceyi gündüze bürüyor. Şüphesiz bunlarda, **düşünen bir kavim için** (Allah’ın varlığını gösteren) deliller vardır.”²²¹*

*“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. **Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.**”²²²*

*“Allah (ölen) insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır. Ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar, diğerlerini belli bir süreye (ömürlerinin sonuna) kadar bırakır. Şüphesiz **bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.**”²²³*

Bu başlıkta anlatılanlardan özellikle şunun üzerine dikkati çekmek istedik: Allah her fırsatta kullarının ibret bakışıyla kâinata bakmasını istiyor, öyle ki en basit görünen olaylardan tutun da en karmaşık olana kadar bunu gerçekleştirmesini istiyor. Bize düşen ise, İbret almak için düşüncelerimizin ufkundaki bulutları kaldırmak aynı zamanda düşünme faaliyetini arttırmak olacaktır.

7. Basiret Sahipleri (Ulû'l-Ebsâr):

Kuran’da ibret levhaları anlatılırken, bunların basiret sahiplerine yönelik olduğu özellikle belirtilmektedir. O halde basiret nedir?

Basar ve basiret kelimeleri müştaklarıyla birlikte toplam olarak Kur’an’da 148 defa zikredilmiştir. “Basar”ın lügat karşılığı; göz, görme; basiretin ise; feraset, kavrayış, sezgi, uzağı görme, kalp ile görme, doğru ve ölçülü görüş, uyanıklık, dikkat, tedbir, ihtiyatlı hareket’tir.²²⁴

Kur’an’da; açık delil, beyan, ibretler²²⁵, şâhit²²⁶, Allah’ın ayetleri, delilleri, beyanları ve

²²¹ Ra’d, 13/3.

²²² Rum, 30/21.

²²³ Zümer, 39/42.

²²⁴ Abdurrezzak Nevfel, *Kur’an’da Ölçü ve Âhenk*, çev.Muzaffer Kalaycıoğlu, İnkılap Yay., İstanbul, 1988, s.27.

²²⁵ Kasas, 28/43; Yusuf, 12/108.

²²⁶ Kıyâme, 75/14.

nurları²²⁷ anlamında kullanılmıştır. Basiret, hakla-batılın, hidayetle-dalaletin, hayırla-şerrin, doğru ile yanlışın birbirinden ayrıldığı marifet, bilgi ve kalp nurudur. Basiret, ilham ile veya tecrübe ve öğrenme sonucu oluşur.²²⁸

Ayet-i Kerime’de Allah (c.c) mealen şöyle seslenmektedir:

*“Şüphesiz, karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir **ibret** vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki ise kâfirdi. (Onları) göz bakışıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah da dilediğini yardımıyla destekliyordu. **Basireti olanlar için bunda elbette ibret vardır.**”*²²⁹

Âlimlerin bazılarına göre ayette geçen ilk ibret “kıyas” anlamında kullanılmış olup, kıyasın delil olduğunu göstermektedir. Özelde ise Yahudilere seslenmekte ve onların kıyas yapmalarını, akıl yürütmelerini; yani Kureyş’lerin başına gelenlerin aynısının kendi başlarına da gelebileceklerinden sakınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu âyet müminlerin; kendilerinin sayıca üç katı olan müşriklere karşı Bedir’de kazandıkları zafere işaret etmektedir. Müşrikler kendilerini tahminen müminlerin iki katı olarak görüyor ve sayıca fazla oluşlarına güveniyorlardı. Oysa bu zahiri bir sayı üstünlüğü idi. Zira Enfâl sûresinin 9. âyetinde de işaret edildiği gibi, Allah müminleri bin melek ile desteklemişti.²³⁰

Bu ayette basiret sahiplerine sanki şu mesaj verilmekte; Maddî güç, her şey değildir. Zafer, sayı ve silâh’ın çokluğu ile elde edilmez. O, ancak Allah’ın yardımı ve desteği ile elde edilir. Nitekim Yüce Allah "Allah size yardım ederse, kimse size galip gelemez.”(Âl-i İmrân, 3/160).²³¹ İşte bu olayda basiret sahiplerinin ibret alacağı belirtilmektedir.

Son olarak bir ayet mealiyle bitirelim: *“Allah, geceyi ve gündüzü döndürüp duruyor. **Şüphesiz bunda basiret sahibi olanlar için bir ibret vardır.**”*²³²

8. Allah’a Yönelen Kullar (Abdin Munîb):

Allah (c.c), kendisine yönelen her kulun ibret alacağını şöyle beyan etmektedir:

²²⁷ En’âm, 6/104; A’râf, 7/203; Câsiye, 45/20.

²²⁸ İsmail Karagöz; Fikret Karaman; Mehmet Canbulat; vd., “basiret” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2005, s.55-56.

²²⁹ Âl-i İmrân, 3/13.

²³⁰ Kur’ân-ı Kerim Meali, DİB, Âl-i İmrân, 3/13, 5.dipnot.

²³¹ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefasir*, I, s.352.

²³² Nûr, 24/44.

*“Bütün bunlar, **içtenlikle Allah’a yönelen her kulun** gönül gözünü açmak ve ona öğüt ve ibret vermek içindir.”*²³³

*Diğer bir ayette ise; “Onlar, önlerindeki ve arkalarındaki (kendilerini dört bir yandan kuşatan) göğe ve yere bakmadılar mı? Eğer dilersek onları yere geçirir veya gökten üzerlerine parçalar düşürürüz. **Bunda, Rabbine yönelen her kul için bir ibret vardır.**”*²³⁴

İlk ayette geçen “tebsira”, Hem göze görme kuvveti, hem de kalbe basiret (seziş) kuvveti vermek mânâsına olabilirse de ikincisi (zikrâ) ile ifade edilmiş olmasından dolayı burada gözle görme mânâsında olması daha uygun görünür. Bunun birisi hissî birisi aklî yönü ifade eder. Biri duyurma, biri dikkati çekmedir. Bunların her biri birer yeni hayat neşesiyle Allah Teâlâ’nın ilmine ve ölümden sonra diriltme kudretine delalet ederler. Hissettirme(duyurma), şimdiki dünya hayatını yaşatırken, dikkati çekme ve hatırlatma geçmiş ve gelecek şuuruyla ahireti duyurur. İki ayette de geçen “munîb” kelimesi, gerçek olarak faydalananları göstermek ve Allah'a yönelmeye teşvik etmek içindir.²³⁵ Aynı zamanda taassubu terk edenler için ibret olduğu ifade edilmiştir.²³⁶

İnkârcılar kendilerini kuşatmış bulunan yere ve göğe bakar ve üzerinde düşünürlerse onları yaratan Allah'ın insanları yeni bir yaratılışla diriltmeye ve dünyada gökten ve yerden gelecek felâketlerle onları cezalandırmaya kadir olduğunu anlayacaklardır. Ancak bütün bunların Allah’a yönelmeyle olabileceği vurgulanmış, onlardan yönelip de isabet edenlerden bahsetmiştir. Sonraki ayet de Hz. Davut (a.s) ile başlamıştır. Çünkü Hz. Dâvûd (a.s) Allah’a yönelenlerdendir. Nitekim Cenâb-ı Hak, *“Rabbisine istiğfar etti, rûkû ile yere kapanıp (Allah’a) yöneldi”* (Sâd, 38/24) buyurmuştur.²³⁷

Kısacası kâinat, herkes için ibret levhalarıyla doludur. “Önyargılı, inatçı ve dik başlı olmayan, bilakis samimiyetle Allah'tan gelen hidayeti araştıran herkes, yerlere ve göklere bakarak birçok ibret alabilir. Fakat gönlü Allah'tan yüz çevirmiş olan bir kimse kâinattaki her şeyi görür, ama onlarda Hakka işaret eden hiçbir şey-ayet göremez.”²³⁸

²³³ Kâf, 50/8.

²³⁴ Sebe', 34/9.

²³⁵ Yazır, *Hak Dini*, VI, 4499.

²³⁶ Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XVIII, s.322.

²³⁷ Razi, *a.g.e.*, XVIII, s.322.

²³⁸ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, IV, s.503.

Bu, Allah'a dönen her kul için, "inabe" eden, yani tutuculuktan(taassuptan) vazgeçip Hakk'a dönen her kul için olacaktır.²³⁹

9. Kulak Verenler:

Kur'an'da özellikle iki organa dikkat çekilir. Bunlar hiç şüphesiz göz ile kulaktır. Bir ayet-i kerimede şöyle geçmektedir:

*"Hâlbuki O, sizin için kulakları, gözleri ve gönülleri yaratandır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!"*²⁴⁰

Dış dünya önce kulak ve göz ile algılanır. Beş duyu organının en önemlileri kulak ile gözdür. Koklama, dokunma ve tatma duyuları ancak işitme ve görme ile dış dünyanın algılamasında bir mana ifade ederler. Kulak ve gözler, akıl ve vicdan, gönül veya kalp Allah Teâlâ'nın insana verdiği haberleri almaya en yatkın idrak vasıtalarıdır. Kitapların mesajı, peygamberlerin haber ve uyarıları hep bunlar aracılığıyla insana ulaşır.²⁴¹

*"Allah gökten su indirdi de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti. Şüphesiz bunda dinleyecek bir toplum için bir ibret vardır."*²⁴²

Cenâb-ı Hak "Şüphesiz bunda, insafla ve düşünerek dinleyen kimseler için delil (ibret) vardır" buyurmuştur. Çünkü kalbiyle ve gönlüyle içinden gelerek kulak vermeyen, sanki duymayan bir sağır gibidir.²⁴³

*"Onlardan sana kulak verenler vardır. Fakat sağırlara, üstelik akıllan da çalışmazken sen mi duyuracaksın? Onlardan sana bakanlar vardır. Fakat görmeyen körlere sen nasıl doğru yolu göstereceksin? Şüphesiz ki Allah insanlara asla zulmetmez. Fakat insanlar kendi kendilerine zulmederler"*²⁴⁴

*Bu ayetin tefsirinde Râzî kulak ile gözün hangisinin önemli olduğuna cevap aramakta ve âlimlerin görüşlerini naklederken Kaf suresinden; "Şüphesiz bunda, akıllı olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır"*²⁴⁵ ayetini örnek vererek şu

²³⁹ Yazır, *Hak Dini*, VI, 3946.

²⁴⁰ Mü'minun, 23/78.

²⁴¹ Şerafeddin Gölcük, *Kur'an ve İnsan*, Esra yay., Konya, 1996, s.38-39.

²⁴² Nahl, 16/65.

²⁴³ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIV, s.267.

²⁴⁴ Yûnus, 10/42-44.

²⁴⁵ Kâf, 50/37.

tespitleri yapmıştır: “Ayetteki "kalb" ile *akıl* kastedilmiş ve duyma, aklın eşi, ikizi kılınmıştır.”²⁴⁶

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki ibret alanlar ancak, gerçek manada hem zahiri kulaklarını hem de gönül kulaklarını açıp Hakkın sesini duyabilenlerdir.

Konuyu diğer ayetleri vererek bitirmek istiyoruz:

*“O, içinde dinlenesiniz diye geceyi sizin için (karanlık); gündüzü ise aydınlık kılandır. **Şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır.**”*²⁴⁷

*“Geceleyin uyumanız ve gündüzün onun lütfundan istemeniz de O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. **Şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır.**”*²⁴⁸

*“Yurtlarında gezip dolaştıkları nice nesilleri helak etmiş olmamız onlar için yol gösterici olmadı mı? **Şüphesiz bunda ibretler vardır. Hâlâ duymayacaklar mı?**”*²⁴⁹

B. KUR’AN’DA İBRET ALMAYAN İNSAN TİPLERİ

1. İnanmayanlar:

İbret almayan insanın durumunu ortaya koyması açısından Şuara suresi dikkat çekicidir. Bu yönüyle bu sureye genel olarak bakmak istiyoruz. Bu surenin 8. ayetinden 191. ayetine kadar toplam 8 defa tekrarlanan **“Şüphesiz bunda bir ibret vardır. Onların çoğu ise iman etmiş değillerdir”** ayeti dikkatimizi çekmemedir. Z. Duman, bunun böyle oluşu surenin bir defada indirilmiş olma ihtimalini arttırdığını ifade etmektedir.²⁵⁰

İnzal edilen her pasajı hem açık hem de açıklayan bir kitabın ayetleri olmasına rağmen, Kureyş onları yalanlamaktadır. Hz. Peygamber ise, inkârları yüzünden ağır bir azap görecekları diye onlara üzüntüsünden neredeyse kendini helak edecektir. Hâlbuki tebliğ peygambere, sonucuna katlanmak kaydıyla, inanıp inanmamaksa muhataplarına aittir. Allah dilese bütün insanları mümin yapabilir veya istenilse, İsrailoğulları’na benzeri dehşet verici bir mucize ile (Bkz. Bakara, 2/63, 93) hepsinin iman etmeleri sağlanabilir. Fakat bunlar imanın hakikatine aykırı yöntemlerdir. Zira hem böyle iman olmaz hem de sözden ibaret olan bu iman(!) sahibine hayrı dokunmaz. İnsan çevresinde olan bitenlere ibret gözüyle baksa ve düşünse, Allah’a iman etmesi için o kadar çok delil

²⁴⁶ Bkz. Razi, *Mefâtihu’l-Gayb*, XII, s.389-392.

²⁴⁷ Yûnus, 10/67.

²⁴⁸ Rûm, 30/23.

²⁴⁹ Secde, 32/26.

²⁵⁰ Zeki Duman, *Beyânu’l-Hak*, Fecr yay. Ankara, 2006, I, s.401.

görecektir ki. Yetişkin insandan beklenen, kendi arzu ve iradesi ile iman etmesidir. Kur'an, iman etmek için bunca sebep var iken inkâr eden kimselere geçmişte helak edilen kavimleri tekrar tekrar hatırlatmaktadır. Mesela: Musa (a.s) ile Firavun kıssası, İbrahim (a.s) ile babası ve Nemrut'un hikâyeleri. Ahiret azabı gördükleri zaman iblis ile yandaşlarının ve sapkın liderlerle onlara tabi olanların birbirini suçlayıp lanetleyerek tartışmaları bu maksatla anlatılmıştır.²⁵¹

Şuara suresinin zikrettiğimiz sekiz ayeti şu şekilde geçmektedir:

*“Yeryüzüne bakmazlar mı, orada her türden nice güzel ve yararlı bitkiler bitirdik.-- Şüphesiz bunlarda (Allah'ın varlığına) bir delil vardır, ama onların çoğu inanmamaktadırlar.”*²⁵²

*“...Bunun üzerine Mûsâ'ya, “Asan ile denize vur” diye vahyettik. Deniz derhal yarıldı. Her parçası koca bir dağ gibiydi.-- Ötekileri de oraya yaklaştırdık.-- Mûsâ'yı ve beraberindekilerin hepsini kurtardık.-- Sonra ötekileri suda boğduk.-- Bunda şüphesiz bir ibret vardır. Ama pek çokları iman etmiş değillerdi.”*²⁵³

*“...Keşke (dünyaya) bir dönüşümüz olsa da inananlardan olsak.-- Elbet bunda bir ibret vardır. Onların çoğu iman etmiş değillerdi.”*²⁵⁴

*“...Sonra da geride kalanları suda boğduk.-- Şüphesiz bunda bir ibret vardır. Onların çoğu ise iman etmiş değillerdir.”*²⁵⁵

*“...Böylece onlar Hûd'u yalanladılar. Biz de bu yüzden onları helak ettik. Şüphesiz bunda bir ibret vardır. Onların çoğu ise iman etmiş değillerdir.”*²⁵⁶

*“...Derken onu kestiler, fakat pişman oldular.-- Böylece onları azap yakaladı. Şüphesiz bunda bir ibret vardır. Onların çoğu ise iman etmiş değillerdir.”*²⁵⁷

*“...Onların üzerine bir yağmur (gibi taş) yağdırdık. (Başlarına gelecekler konusunda) uyarılanların yağmuru ne kadar da kötü idi!-- Şüphesiz bunda büyük bir ibret vardır. Onların çoğu ise iman etmiş değillerdir.”*²⁵⁸

²⁵¹ Duman, *Beyânu'l-Hak*, I, s.401.

²⁵² Şuara, 26/7-8.

²⁵³ Şuara, 26/67.

²⁵⁴ Şuara, 26/103.

²⁵⁵ Şuara, 26/120-121.

²⁵⁶ Şuara, 26/139.

²⁵⁷ Şuara, 26/157-158.

²⁵⁸ Şuara, 26/173-174.

“...Onlar Şuayb’ı yalanladılar. Derken gölge gününün azabı onları yakaladı. Şüphesiz o, büyük bir günün azabı idi.-- **Şüphesiz bunda bir ibret vardır. Onların çoğu ise iman etmiş degillerdir.**”²⁵⁹

Ayetlerdeki konuları teker teker ele almak bizi konumuzun dışına çıkaracağından dolayı, burada kısa bir açıklamayla yetineceğiz. Üstelik bahsi geçen konuların büyük çoğunluğu önceki bölümlerde ele alınmıştı.

İnsan önyargılı olmadığı müddetçe, Allah’ın sunmuş olduğu ayetleri (bu ayetler ister Kur’an ayetleri isterse de kâinat ayetleri olsun fark etmez) kabule hazır olarak donatılmıştır. İman bu kabulün mahsulüdür. Aynı zamanda bunun meyveleri de olması gerekmektedir. İbretlik bakış açısını da imanın vermiş olduğu meyvelere benzetebiliriz. Şayet iman yoksa bu meyve nimetinden de kişi faydalanamaz. İşte inanmayanların ibret almaması ve aynı zamanda ibret almayanların çoğunun inanmayanlar oluşu bu misaldendir diyebiliriz. Allah (c.c) en iyisini bilendir.

2. Gaflette Olanlar:

Bu başlık altında gaflet kavramına değindikten sonra gafletin nasıl Allah’ın ayetlerini görmeye, anlamaya engel olduğundan kısaca bahsedilecektir.

“Gaflet” kavramı sözlükte “önemsememek, kasıtlı veya kasıtsız terk etmek, farkına varmamak, kayıtsız kalmak, ihmal etmek, boş bulunmak ve aldanmak; dalgınlık, yanılgı ve dikkatsizlik” anlamlarına gelmektedir. Dini bir terim olarak gaflet; mü’minin Allah ve Peygamberin emir ve yasakları yerine nefsinin ve şeytanın arzusuna uymasını, işlediği günahları ve ahirette vereceği hesabı düşünmemesini, Allah’ı zikretmeyi ve günahlara tövbe etmeyi terk etmesini, kalbin kasvet içinde oluşunu ve zamanını boşa geçirmesini ifade eder.²⁶⁰

İnsanlar açısından gaflet, Kuranda genellikle yerme ifade etmektedir. Ancak kınamayı gerektirmeyen gaflet; habersiz olmak, bir şeyi bilmemek ve bilgisi olmamak anlamına gelir.²⁶¹ Kınamayı gerektiren gaflet ise; İnsanın yaratılış gayesini, kulluk görevini ve sorumluluğunu, Allah’ı ve ayetlerini, ahreti ve hesabı unutması, ayetlerden yüz çevirmesi, dini görevlerini terk etmesi, aklını, gözünü, dilini ve kulağını gerçekleri bilmede, anlamada, görmede ve duymada kullanmaması ve dünyaya dalıp ahreti

²⁵⁹ Şuara, 26/190.

²⁶⁰ Karagöz, “gaflet” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.193.

²⁶¹ Yusuf, 12/13; En’am, 6/156; Yunus, 10/29.

bırakması demektir. Bu bağlamda “gaflet” daha çok kâfirleri nitelemede kullanılmıştır.²⁶²

Allah ibret verici belgelerin farkına varmayanları şöyle dile getirir:

“...Çünkü insanlardan birçoğu ayetlerimizden(**ibret verici belgelerimizden**) gerçekten habersizdir(gafildirler).”²⁶³

Zuhayli bu ayet için şu açıklamalarda bulunur: “Bu ayette Allah(c.c)’ın kudret, ilim ve iradesinin kâmil olduğuna delalet vardır. Ancak insanların çoğu kulluğun sadece tek olan Allah(c.c)’a mahsus olduğuna dair delil ve hüccetlerimizden habersizdirler. Dolayısıyla hadiselerin sebep ve neticelerini düşünmedikleri için öğüt ve ibret almazlar²⁶⁴ demektir.

Diğer bir ayette de Allah’ın ayetlerinden gafil olanların varacakları yerin ateş olduğu ifade edilmektedir:

“ Şüphesiz bize kavuşacağını ummayan ve dünya hayatına razı olup onunla yetinerek tatmin olan kimseler ile **ayetlerimizden gafil olanlar var ya işte onların kazanmakta oldukları günahlar yüzünden, varacakları yer ateştir.**”²⁶⁵

Diğer bir ayette de Allah’ın ayetlerinden yüz çevirip büyüklük taslayanları, yalanlayanları, gafil kalanları ve ibret almayanları şu acı sonuç beklemektedir. Hiç şüphesiz bu acı sonuç Allah’ın ayetlerinden (Kuran ve kâinat ayetlerinden) uzaklaştırılmaları olacaktır:

“Yeryüzünde haksız yere **büyüklik taslayanları âyetlerimden uzaklaştıracam.** (Onlar) her âyeti görseler de ona iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Ama sapıklık yolunu görseler onu (hemen)yol edinirler. Bu, onların, âyetlerimizi yalanlamaları ve onlardan hep **gafil olmaları sebebiyledir.**”²⁶⁶

Gafil olup, kibir ve gurur ile hareket eden insanlar herhangi bir ibret işaretinden hiçbir nasihat alamazlar ve kendilerine ders verebilecek herhangi bir şeyden de hiçbir şey öğrenecek değildir.²⁶⁷

²⁶² Karagöz, “gaflet” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.194.

²⁶³ Yunus, 10/92.

²⁶⁴ Zuhayli, *Tefsir’ul Münîr*, VI, s.233-234.

²⁶⁵ Yunus, 10/7-8.

²⁶⁶ A’raf, 7/146.

²⁶⁷ Mevdudi, *Tefhimu’l-Kur’an*, II, s.93.

Allah (c.c), insanların bütün bu gaflet perdesinden kurtulup, ayetlerinin görülmesini ve ibret alınmasını istiyor. Hiç şüphesiz insanda bu gaflet olduğu müddetçe kâinatın ibret levhaları ona açılmayacak, belki O, bunun bile farkına varamayacaktır.

Görüldüğü gibi gaflet, fitraten her an ruhî terakkiye müsait olarak yaratılan insan için en büyük manevi engel ve tehlike olarak kendini göstermektedir. Çünkü insanı düşünmekten ve muhakeme etmekten alıkoyan şeylerin başında gaflet gelmektedir. Gaflet, insanı hakikati görmekten ve doğruyu bulmaktan alıkoyar. Bunu için insanın uyarılması, düşünmeye ve kafa yormaya davet edilmesi gerekir. Kuran'da bunu yapmaktadır.²⁶⁸

²⁶⁸ Celal Kırca, *Kur'an ve İnsan*, Marifet Yay., İstanbul, 1996, s.317.

İKİCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA İBRET ALINACAK ŞEYLERİN ZAMANSAL TASNİFİ

Zaman, geçmiş-şimdi-gelecek olmak üzere üç boyuta ayrılır. Şimdiye kadar yapılan her şey “geçmiş” olarak adlandırılırken, şu anda yaşanan ve gerçekleşen hadiselerin hepsine “hâl” diyoruz. Bunun yanında zamanı geldiğinde gerçekleşecek hadiseler de “gelecek” demekteyiz.

Kur'an'ın bize iletmiş ibret sahnelerini genel manada üç kısma ayırmamız konuyu daha iyi ve kolay anlamamız açısından yardımcı olacaktır. Bunlar “Geçmiş Olanlardan İbret”, “Zaman Kaydı Olmayan Sürekli İbretlikler” ve “Gelecekte İbret” diye üç kısımda inceleyeceğiz. Önceden de ifade ettiğimiz gibi “geçmiş” ten kastımız Kur'an kıssaları; “sürekli” den kastımız kevnî ayetler, kâinat ayetleri; “gelecek”ten kastımız da “ Ölüm ve Ötesi”dir.

I. GEÇMİŞTEKİ OLAYLARDAN İBRETLE

Kur'an'ın muhtevası içinde yer alan konular arasında ağırlık, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar geçen süre içinde yaşayan insanlara gönderilen Peygamberlerin hayat hikâyelerine ve bazı insanların yaşadığı deneyim ve tecrübelerine ait bilgilere dairdir. Bu nedenle bu kıssalar, bazılarının sandığı gibi, gerçeklikten uzak birer tasvir sanatının örnekleri değil, tam eksine yaşanmış hayat gerçekleri ve bu gerçeklerin seçilmiş eşsiz örnekleridir. Bu kıssalarda sosyal gelişmenin ve değişimin sosyolojik kuralları mevcuttur. Bu kurallar, Kur'an'ın tanımıyla “Sünnetullah”tır.²⁶⁹ Bu sabit sünnetler, insanları birçok yerde düşünmeye, ibret almaya, delillere dayanmaya ve bu çerçevede geleceklerine yön vermeye davet eder.

²⁶⁹ Celal Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1993, s.9-10.

Kur'ân, tarih ve tarihî olaylara ibret maksadıyla asıl gayesine paralel olarak, ehemmiyet vermekte ve tarih denilen yaşanmış olaylar manzumesinden yeterli derecede alıntı yapmaktadır.²⁷⁰

Kur'an'ın temelde indiriliş gayesi ne ise kıssaların da anlatılmasında esas gaye odur.²⁷¹ Kur'an, geçmiş dönem olaylarıyla ilgili pek çok örneğe yer verirken, şaşmaz hedefine yönelik muhtelif fonksiyonlar icra etmektedir. Kur'an, tarihin belli dönemlerinde cereyan etmiş bu olayları sahneye koyarken, ya işlediği konuyu örneklendirmekte, ya inananların veya inkârcıların içinde bulundukları durumun veya tarihte sergiledikleri davranışların tarihe yaşanan benzerlerini hatırlatarak onları teselli veya tehdit etmekte, ya çok temel bir ahlak sorununa işaret etmekte, ya da benzer bir amaç gütmektedir. Ama onun gayesi hiçbir zaman salt hikâyecilik, edebiyat veya tarihi bir olayın tam olarak aktarılması şeklinde değerlendirilemez.²⁷²

Kur'ân kıssaları, Kur'ân'ın Allah kelâmı ve Resul-i Ekrem (s.a.v.)'in O'nun peygamberi olduğunu ispat etmektedir. Kur'ân, Hz. Adem'den, son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar gelen peygamberlerden bazılarının başlarından geçen mühim vakaları, ibretli hadiseleri, zikretmektedir ki, bu bahsedilen hadiseler Tevrat ile incilde de konu edilmektedir. Kur'ân ise, bu kitapların ittifak ettikleri meseleleri tasdik, ihtilafa düştükleri hususları da tashih ederek anlatmaktadır. Ehl-i Kitap, Kur'ân'ın bu haberlerine asla itiraz edememekte, şu haberler yanlış diyememektedir.²⁷³

Kur'an kıssalarının hedefi peygambere inananları sebatlandırma; inkâr edenleri uyarmadır. Kıssalar Kur'an'da tarihsel mahiyeti itibariyle geçmedikleri gibi, onların anlatılma amacı da tarihi olayları anlatmak değildir.²⁷⁴ Kur'an, geçmişe ait tarihi haber örnekleri ve sahneleri, Kur'an'ın temel gayesi olan insanları irşad ve tebliğ doğrultusunda muhataplarının ibretlerine sunmuştur.²⁷⁵

Bu yönüyle kıssaların asıl amaçlarından biri de hiç şüphesiz ayetin de ifadesiyle ibret almaktır. **“Andolsun ki, onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır. Kur'an**

²⁷⁰ Tabbara, Afif Abdülfettah, *Meal Enbiya fi'-Kur'an'il-Kerim, Dersaadet*, İstanbul, ts., s.25.

²⁷¹ İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yay., İzmir, 1994, s.27.

²⁷² Ömer Özsoy; İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, Fecr Yay., Ankara, 2005, s.673.

²⁷³ Tabbara, *Meal Enbiya fi'-Kur'an'il-Kerim*, s.24.

²⁷⁴ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s.VII.

²⁷⁵ Şengül, *a.g.e.*, s.17.

uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi ayrı ayrı açıklayan ve inanan bir toplum için de bir yol gösterici ve bir rahmettir."²⁷⁶

Allah'ın bize göndermiş olduğu Kur'an'ın muhatapları olarak bu ibret sahnelerinden haberimiz olması gerekiyor. Bu yönüyle o ibret manzaralarından örnekler aktarılacaktır.

1. Nuh (a.s) Hikâyesindeki İbretler:

Hz. Nuh ve kavmi hakkındaki olaylar A'raf,²⁷⁷ Hud,²⁷⁸ Saffat,²⁷⁹ Kamer,²⁸⁰ ve Nuh²⁸¹ surelerinde etraflıca anlatılmaktadır. Bu ayetleri incelendiğimizde Hz. Nuh'un kavminin ne Allah'ın varlığını inkâr ettiklerini ne ondan habersiz olduklarını ve ne de O'na ibadet etmeyi reddettiklerini gösterir. Fakat sapkınlıklarının ana sebebi, şirke bulaşmış, Allah'a başka ortaklar koşmuş ve onları tapınmaya değer bulmuş olmaları idi.²⁸²

Hz Nuh'un kavmi müşrikli, Vedd, Suva, Yeğus, Ye'uk ve Nesr denilen putlara tapıyorlardı.²⁸³ Putlara ilk olarak tapınma Nuh kavminde görülür. Kavmin atalarından bazı salih kişiler ölmüş, kavimleri üzerlerine mescit yapmışlar ve böylece onları hatırlamak istemişlerdi. Zaman içinde bunları suretlere bürümüşler ve bir süre sonra da bunlara tapar hale gelmişlerdir.²⁸⁴

*Allah, peygamberi aracılığıyla o kavmi uyardı: "And olsun biz Nuh'u kendi kavmine (toplumuna) gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. Doğrusu ben, sizin için büyük bir günün azabından korkmaktayım."*²⁸⁵

Hz. Nuh onları Allah'a ibadet etmeye çünkü ondan başka ilahları olmadığını ve bütün bu hizmetlerden dolayı kendilerinden bir ücret istemediğini, bütün mükâfatı her şeyi yaratan, tek ve yegâne olan Yüce Allah'a ait olduğunu söyledi.²⁸⁶ Bütün bu iş için uzun bir zaman bütün gücünü, üstün bir hikmet ve sabırla istenen ıslahatı yapmaya harcadı

²⁷⁶ Yusuf, 12/111.

²⁷⁷ A'raf, 7/59-64, 69-70.

²⁷⁸ Hud, 11/25-49.

²⁷⁹ Saffat, 37/75-83.

²⁸⁰ Kamer, 54/11-17.

²⁸¹ Nuh, 71/1-28.

²⁸² Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, II, s.48.

²⁸³ Nuh, 71/23.

²⁸⁴ Zuhayli, *Tefsir'ul Münîr*, XV, s.146.

²⁸⁵ A'raf, 7/59.

²⁸⁶ Araf, 7/59; Hud, 11/26; Nuh, 71/3.

fakat o sefil sınıf, tüm halkı öyle hilekârca aldatmıştır ki Hz. Nuh'un tüm gayretleri boşa çıkmıştır.²⁸⁷

Nuh kavmi, peygamberlerini tekzip ettiler. “Nuh kavmi de gönderilen (peygamber)leri yalanladı.” (Şuara, 105) Onlar kulumuzu (Nuh'u) yalancı saymakta ısrar ettiler ve mecnun dediler. O çeşitli ezalar ve uygunsuz sözler yüzünden tebliğden vazgeçirilmiş, engellenmiştir. Nihayet o da kavminin iman etmesinden ümidi kestikten sonra Rabbine "Rabbim" dedi (Nuh). "Beni yalanlamalarına karşılık, bana yardım et." ²⁸⁸

“Nuh'a vahyedildi: "Gerçekten iman edenlerin dışında, kesin olarak kimse inanmayacak. Şu halde onların işlemekte olduklarından dolayı üzülme.”²⁸⁹

“...Bunun üzerine Nûh'a, “Bizim gözetimimiz altında ve vahyimize göre o gemiyi yap” diye vahyettik. “Bizim emrimiz gelip de tandır kaynamaya başlayınca, (sular coşup taştığında Nûh'a) dedik ki: “Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri aleyhinde daha önce hüküm verilmiş olanlardan başka aileni gemiye al ve zulmeden kimseler hakkında bana hiç yalvarma! Şüphesiz onlar suda boğulacaklardır.— Sen ve beraberindeki kimseler gemiye bindiğiniz zaman: “Bizi zalim kavmin elinden kurtaran Allah'a hamd olsun” de.-- Yine de ki: “Ey Rabbim! Beni bereketli bir yere kondur. Sen konuk edenlerin en hayırlısısın.”-- **Şüphesiz bu olayda ibretler vardır.** Biz gerçekten (kullarımızı) imtihan ederiz.”²⁹⁰

Nuh kavminin helak edilişi yeryüzünü sular altında bırakan şiddetli bir tufan ile olmuştur. Tufanın hükmünün altı ay kadar sürdüğü söylenir.²⁹¹ Daha sonra Allah Teâlâ'dan şu şekilde emir geldi: “Ey yer, suyunu yut ve ey gök suyunu tut! denildi. Su azaldı, iş bitirildi. (Gemi) Cudi'ye oturdu.”²⁹² Böylece zalim bir kavim Allah tarafından helak edilmiş oldu. Kendilerinden sonra gelen zalim toplumlara bir örnek ve kendilerinden ibret alınması için bir misal teşkil etmiştir.

Allah (c.c), Nuh (a.s)'un hikâyesinde ibret olduğunu şu âyet-i kerîmelerde dile getirmektedir:

²⁸⁷ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, II, s.48.

²⁸⁸ Müminun, 23/26.

²⁸⁹ Hûd, 11/36.

²⁹⁰ Müminun, 23/27-30.

²⁹¹ Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, (Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri), trc. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1985, VIII, s. 3933.

²⁹² Hûd 11/44.

*“...Biz de onu (Nûh’u) ve gemide bulunanları kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret kıldık.”*²⁹³

*“Andolsun, biz onu (tufan olayını) bir ibret olarak bıraktık. Var mı düşünüp öğüt alan?”*²⁹⁴

*“Nûh kavmini de, Peygamberleri yalanladıkları vakit suda boğduk. Onları insanlara bir ibret yaptık ve zalimlere elem dolu bir azap hazırladık.”*²⁹⁵

2. İbrahim (a.s)’in Ateşten Kurtulmasındaki İbretler:

Hız. İbrahim’in Kıssası; Bakara,²⁹⁶ Meryem²⁹⁷, Şuara,²⁹⁸ En’am,²⁹⁹ Saffat,³⁰⁰ Zuhurf,³⁰¹ Zariyat,³⁰² Nahl,³⁰³ İbrahim,³⁰⁴ surelerinde ve diğer surelerde anlatılmaktadır.

Hız. İbrahim’in Peygamber olarak gönderildiği kavim Nemrut’un kavmiydi. Bu kavim putlara tapıyordu. Putperestlikte son sınıra varmışlardı. Hız. İbrahim’in babası da kavminin ileri gelenlerinden ve azgınlıkta önde gidenlerindendi. Nemrut kavminin içinde ilahlığını ilan etmiş, Hız. İbrahim’le cedelleşmiş, onu alt edememiş ve en sonunda onu ateşe attırmıştır.³⁰⁵

Hız. İbrahim, putların cansız varlıklar olduğunu, bırakın başkasını yaratmayı kendilerine bile faydası olmadığını kavmine çok güzel bir misalle anlatmıştır. Bütün putları kavminden gizli olarak kırmış ve baltayı büyük putun boynuna asmıştır. Kavmi onu çağırdığında putları kırma işini kendinin değil de o büyük putun yapmış olabileceğini söylemiştir. Onlar da putların bir şey yapamayacağını söyleyerek kendi dilleriyle itirafta bulunmuşlardır.³⁰⁶

Bu olayla ilgili bir pasaj Ankebût suresinde şöyle anlatılmaktadır:

²⁹³ Ankebût, 29/15.

²⁹⁴ Kamer, 54/15.

²⁹⁵ Furkan, 25/37.

²⁹⁶ Bakara, 2/124-127, 130, 132-133, 135-136, 140, 260.

²⁹⁷ Meryem, 19/41, 46.

²⁹⁸ Şuara, 26/69.

²⁹⁹ En’am, 6/74-75, 83, 161.

³⁰⁰ Saffat, 37/83, 104, 109, 112-113.

³⁰¹ Zuhurf, 43/26.

³⁰² Zariyat, 51/24.

³⁰³ Nahl, 16/120, 123.

³⁰⁴ İbrahim, 14/35.

³⁰⁵ Bakara 2/258.

³⁰⁶ Enbiya, 21/56-69.

*İbrahim'i de peygamber olarak gönderdik. Hani o kavmine şöyle demişti: "Allah'a kulluk edin, O'na karşı gelmekten sakının. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır."(16) "Siz Allah'ı bırakarak ancak putlara tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz. Allah'ı bırakarak taptıklarınızın size hiçbir rızık vermeye güçleri yetmez. Öyle ise rızık Allah'ın katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz." (17) "Eğer siz yalanlarsanız bilin ki, sizden önce geçen birtakım ümmetler de yalanlamışlardı. Peygambere düşen apaçık tebliğden başka bir şey değildir."(18) Onlar, Allah'ın başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığını, sonra onu nasıl tekrarladığını görmüyorlar mı? Şüphesiz bu Allah'a göre kolaydır.(19) De ki: "Yeryüzünde dolaşın da Allah'ın başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığına bakın. Sonra Allah (aynı şekilde) sonraki yaratmayı da yapacaktır. (Kıyametten sonra her şeyi tekrar yaratacaktır) Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter." (20) O dilediğine azap eder, dilediğine de merhamet eder. Ancak O'na döndürüleceksiniz.(21) Siz, yerde de gökte de (Allah'ı) aciz bırakacak değilsiniz. Sizin Allah'tan başka ne bir dostunuz, ne de bir yardımcınız vardır.(22) Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkar edenler var ya; işte onlar benim rahmetimden ümit kesmişlerdir. İşte onlar için elem dolu bir azap vardır.(23) (İbrahim'in) kavminin cevabı, "Onu öldürün veya yakın" demekten ibaret oldu. **Allah da onu ateşten kurtardı. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için ibretler vardır.** (24) İbrahim onlara dedi ki: "Sırf aranızda dünya hayatına mahsus bir sevgi (ve çıkar) uğruna Allah'ı bırakıp bir takım putlar edindiniz. Sonra kıyamet gününde kiminiz kiminizi inkar edip tanımayacak; kiminiz kiminize lanet edecektir. Barınağınız cehennem olacaktır. Yardımcılarınız da olmayacaktır."(25)³⁰⁷*

Hız. İbrahim, kavmi tarafından ateşe atılmış fakat ateş ona bir zarar vermemiştir.³⁰⁸ Allah Teâlâ onu ve inananları kavminden kurtarmıştır.³⁰⁹ Böylece bu olayı bütün insanlığa bir ibret sahnesi olarak sunmuştur.

3. Lût Kavminin Yok Oluşundaki İbretler:

*"Andolsun biz, aklını kullanacak bir kavim için o memleketten ibret alınacak apaçık bir delil bıraktık."*³¹⁰

³⁰⁷ Ankebût, 29/16-25.

³⁰⁸ İbrahim 14/69.

³⁰⁹ İbrahim, 14/71.

³¹⁰ Ankebût, 29/35

Lût (a.s.) Hz. İbrahim (a.s.)'ın kardeşi Haran'ın oğludur. Hz. İbrahim'e iman etti ve onun gösterdiği yol üzere hidayet buldu.³¹¹ Yaptığı yolculuklarda Hz. İbrahim'e tâbii oldu. Mezopotamya bölgesinde onunla beraber oldu. Sonra Mısır'da, daha sonra da Ürdün'ün doğu taraflarında Şam(Suriye) bölgesindeki Sodom'a yerleşti.³¹²

Lût (a.s.)'un kavmi yeryüzünde ondan önce hiçbir toplumun yapmadığı bir günahı, yani homoseksüelliği (eş cinsellik) yapıyorlardı.

*“Lût'u da (gönderdik). Kavmine dedi ki: “Siz, sizden önce dünyada hiç kimsenin yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz?” Siz, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere gidiyorsunuz ha! Doğrusu siz, israfçı (aşırı) bir kavimsiniz!”*³¹³

*“Kavminin cevabı: “Onları (şu Lût taraftarlarını) kentinizden çıkarın, çünkü onlar, fazla temizlenen insanlarmış!” demelerinden başka olmadı.”*³¹⁴

Allah'ın dostu ve peygamberi Hz. İbrahim (a.s.) henüz hayatta idi. Allah İbrahim (a.s.)'a melekler göndererek ona İshak'ı müjdeledi.³¹⁵ *“İbrahim onlara: “O halde asıl işiniz nedir ey elçiler?” dedi.*³¹⁶ Melekler şöyle cevap verdiler: *“Onlar şöyle dediler: “Biz suçlu bir kavme (Lût'un kavmine), üzerlerine çamurdan, pişirilmiş ve Rabbinin katında haddi aşanlar için belirlenmiş taşlar yağdırmak için gönderildik.”*³¹⁷ *“Elçilerimiz dediler ki: “Biz şu (Sodom) kenti(ni)n halkını helâk edeceğiz. Çünkü oranın halkı zâlim oldular.”*³¹⁸

Cenâb-ı Hak Lût kavminin sonunu bizlere şu şekilde haber vermektedir:

*“Bunun üzerine biz de onu ve karısı dışında aile fertlerini kurtardık. Karısı ise azab içinde kalanlardan oldu. Onların üstüne bir azap yağmuru yağdırdık. Bak, suçluların akıbeti nasıl oldu”*³¹⁹

Hicr suresinin 74. ayetinde de ifade edildiği gibi bu yağmur taş yağmurudur:

“Üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.”

³¹¹ Ankebut 29/26.

³¹² Zuhayli, *Tefsir'ul Münîr*, VI, s.562.

³¹³ A'râf, 7/80-81.

³¹⁴ A'râf, 7/82.

³¹⁵ Zâriyât, 51/28.

³¹⁶ Zâriyât, 51/31.

³¹⁷ Zâriyât, 51/32-34.

³¹⁸ Ankebût, 29/31.

³¹⁹ A'râf, 7/83-84.

Ve sonunda Lût kavminin akıbeti bize şu şekilde bildirilmektedir:

*“(Azap) emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik. Üzerine de Rabbinin katında işaretlenmiş pişirilmiş balçıktan taşlar yağdırdık. Bunlar zalimlerden uzak değildir.”*³²⁰

Ve Allah (c.c), adeta bütün insanlığa seslenerek ibret almaya çağırılmaktadır:

*“Orada, elem dolu azaptan korkacaklar için **bir ibret bıraktık.**”*³²¹

4. Yusuf (a.s)’un Hikâyesindeki İbretler:

Yusuf suresinin başında (7.ayette) anlatılacak bu kıssa için Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır:

*“Andolsun, **Yûsuf ve kardeşlerinde** (hakikati arayıp) soranlar için **ibretler vardır.**”*³²²

Hiz. Yusuf(a.s)’un hayatını ve Yusuf suresinde geçen ders ve ibret sahneleri hiç şüphesiz çoktur. Çünkü bu surenin başında *“Sana bu Kur’an’ı vahyetmekle **kıssaların en güzelini** anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bunlardan habersiz idin”*³²³ şeklindeki açıklamalarıyla bu surenin kıssaların en güzeli olduğuna, birçok ders ve ibret yönlerine adeta atıfta bulunuyor.

Konumuzun sınırlarını da göz önüne aldığımızda bütün bu sureyi ve kıssayı anlatmamız uygun olmayacağından ve konumuzun sınırlarını aşacağından dolayı sadece konunun meramını anlatmaya yönelik bazı açıklamalarda bulunulacaktır.

Yusuf suresi, Hûd sûresinden sonra O Yüce Peygamberin (s.a.v) hayatının zor ve meşakkatli döneminde indi. O dönemde Resûlullah (s.a.v)’ın ve müminlerin üzerine sıkıntı ve belâlar arka arkaya geldi. Özellikle, şefkatli ve tertemiz eşi Hatice (r.ah) ile amcası Ebu Tâlib gibi iki yardımcısını kaybettikten sonra, Resûlullah (s.a.v)’a ve müminlere yapılan eziyetler ve belâlar daha da arttı. Hatta o yıl “üzüntü(hüzün) yılı” olarak bilinmektedir.

Resûl-u Ekrem (s.a.v)’in hayatının bu zor döneminde, müminlerin Kureyş cahilleri tarafından yalnızlığa, garipliğe itildiği ve ilişkilerin kesildiği o dönemde, Yüce Allah, peygamberlerin kıssalarını anlatmak suretiyle, Peygamberini teselli etmek ve acılarını dindirmek için bu sureyi indiriyordu. Sanki Yüce Allah, peygamberine şöyle diyordu:

³²⁰ Hûd, 11/82-83.

³²¹ Zâriyât, 51/37.

³²² Yûsuf, 12/7.

³²³ Yûsuf, 12/3.

Ey Muhammed, kavminin seni yalanlamasına ve sana eziyet etmesine üzülme. Şüphesiz sıkıntı, zorluk ve musibetleri iyice düşün. Kardeşlerinin kıskanması, ona tuzak kurması, kuyuya atılması, Mısır azizinin karısının ona ilgi gösterip âşık olması, kadının çeşitli fitne ve aldatma yollarıyla ondan nefsinin tatmin etmek istemesi, bu izzet ve refahtan sonra da zindana atılması gibi uğradığı çeşitli belâ ve sıkıntıları düşün. O, inancı uğrunda eziyetlere katlanıp sıkıntı ve musibetlere sabredince Allah onu zindandan saraya nasıl nakletti, Onu nasıl Mısır ülkesinin azizi kıldı ve nasıl ülkenin hazinelerini ona verdi, bir düşün! O, kendisine itaat edilen bir efendi ve saygı gösterilen bir aziz oldu. İşte ben, dostlarıma ve verdiğim belâlara sabredenlere böyle yaparım. Senden önce geçen peygamberlere uyararak, belalara katlanmak için nefsinin kuvvetlendirmen gerekir. O halde, peygamberlerden Ulû'l-azm olanların sabrettiği gibi sen de sabret. İşte böylece Resûlullah (s.a.v)'ın karşılaştığı sıkıntılardan dolayı onu teselli etmek için Yûsuf (a.s)'un kıssası anlatıldı. Bu sûre peygamberlerin yolunda yürüyenler için sevinme, ünsiyet, rahat ve huzur getirdi. Elbette darlıktan sonra rahatlık, zorluktan sonra da kolaylık vardır. Bu sûrede alınacak dersler, ibretler ve etkili, enteresan ve güzel haberlerle dolu öğütler vardır.³²⁴

Yusuf suresindeki belli başlı ders ve ibret noktalarını aktaracak olursak:

1. Sûrede Hz. Yakub'un Allah'a imanı ve bu iman sayesinde musibetlere karşı gösterdiği sabır ve tevekkülü anlatılmıştır. Sevgili oğlu Yusuf'u kurtların parçaladığı yalan haberi kendisine söylendiği zaman dahi metanetini yitirmemiş, sabretmiş ve Allah'ın yardımına sığınmıştır.³²⁵ Diğer oğlu Bünyâmin'i kardeşleriyle birlikte Mısır'a gönderdiği zaman da en hayırlı koruyucunun Allah olduğunu vurgulamıştır.³²⁶ Yûsuf hakkındaki aşın derecede üzüntüsünden dolayı oğullarının, "büsbütün helak olacaksın" şeklindeki uyarıları karşısında o, gam ve kederini sadece Allah'a arz ettiğini ifade etmiş ve oğullarına, Allah'ın rahmetinden ümit kesmemelerini, gidip Yusuf'u ve kardeşi Bünyâmin'i aramalarını emretmiştir.³²⁷

2. Yine Hz. Yakub, oğullarına "Mısır'a ayrı ayrı kapılardan giriniz" diye nasihat edip gelebilecek tehlikelerden korunmaları için tedbir almalarını tavsiye ettikten sonra, "Ama

³²⁴ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, III, s.137-138.

³²⁵ Yûsuf. 12/18.

³²⁶ Yûsuf. 12/64.

³²⁷ Yûsuf. 12/86-87.

Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam; hüküm sadece Allah'ındır" diyerek Allah'a olan tevekkülünü göstermiştir.³²⁸

3. Hz. Yûsuf, zindandaki arkadaşlarını tevhid dinine çağırmış ve Allah'ın birliğine dair onlara çeşitli aklî deliller getirmiştir. Onun bu üslûbu güzel bir davet örneğidir.

4. Bu olay bir kadının yabancı bir erkekle baş başa kalmasının ortaya çıkaracağı tehlikeli sonuçlar için de bir örnek oluşturmaktadır.

5. Hz. Yûsuf, kendisinden murat almak isteyen kadının çekiciliğine ve her türlü imkânı hazırlamış olmasına rağmen, velinimetine ihanet etmekten Allah'a sığınarak iffet ve sadakat örneği sergilemiştir. Daha sonraki tehditler karşısında da "Rabbim! Zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir" diyerek günah işlemektense zindana atılmayı yeğlemiştir.³²⁹

6. Hz. Yûsuf, karşılaştığı sıkıntı, zulüm ve haksızlığa rağmen sarsılmamış, Allah'a olan inanç ve güvenini yitirmemiş, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemiştir.³³⁰ Allah Teâlâ da sabrının karşılığında ona ilim, hikmet vermiş ve Mısır'da istediği gibi tasarruf edebilecek bir makama getirmek suretiyle ödüllendirmiştir.³³¹

7. Bu kıssa, Allah'ın takdirini hiç kimsenin önleyemeyeceğini göstermesi bakımından da ibret vericidir. Nitekim kardeşlerinin Hz. Yusuf'u kıskanmaları ve ona bunca kötülük etmeleri, onun yükselmesine engel olamamış, tam tersine buna zemin hazırlamıştır.

8. Hz. Yûsuf, kendisini öldürmek isteyen ve kuyuya atan kardeşlerinden istediği gibi intikam alma imkânına sahip olduğu halde bunu yapmamış, kötülüğü iyilikle karşılamıştır. Kardeşleri onun huzurunda suçlarını itiraf ettikleri zaman, "Bugün sizi kınamak yok, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir" diyerek peygambere yakışır bir yücelik göstermiştir. Özü itibariyle kıssa, insanlığın serüvenine hâkim olan, insanın öz benliğinde ve sosyal hayatta sürüp giden iyi ile kötünün mücadelesinden ilginç ve etkileyici bir kesit vermektedir.³³²

Surenin son ayeti kıssanın amacını ve konumuzu özetler niteliktedir:

³²⁸ Yûsuf. 12/67.

³²⁹ Yûsuf. 12/33.

³³⁰ Yûsuf. 12/90.

³³¹ Yûsuf. 12/56.

³³² Daha fazla bilgi için Bkz. Ahmet Kalkan, *Kavram Tefsiri*, "Yusuf (a.s)" md., www.ahmedkalkan.net

“Andolsun ki, onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır. Kur’an uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi ayrı ayrı açıklayan ve inanan bir toplum için de bir yol gösterici ve bir rahmettir.”³³³

5. Musa (a.s) ile Firavun’un Hikâyesindeki İbretler:

Allah (c.c), Hz. Musa’nın kıssasında ibret olduğunu beyan etmektedir:

“Mûsâ kıssasında da ibret vardır. Hani biz onu açık bir delil ile Firavun’a göndermiştik.”³³⁴

Kur’an’da en çok kıssası anılan peygamber Hz. Musa(a.s)’dır. Hz. Mûsa kıssasından, Kur’an’ın birçok sûresinde bahsedilmektedir. Hz. Mûsa’dan en çok bahsedilen sûrelerden birisi de Kasas sûresidir. Hz. Mûsâ ve onun küfür ve şirkle mücadelesi Kur’ân-ı Kerim’de, özellikle A’râf, Tâhâ ve Kasas surelerinde olmak üzere birçok surede uzun uzun anlatılmaktadır.

Dikkatle bakacak olursak, her asrın bir Firavunu, bir de Mûsa’sı olduğunu, yoldan çıkmış zenginleri temsil eden bir Karun’u ve dini menfaatlerine âlet eden din adamlarının timsali olan bir Bel’am’ı olduğunu görürüz. Kur’an kıssalarının bir gayesi de; muhatapların ders almalarını sağlamaktır. Zira insan, kıssalarda anlatılan iyi kişileri takdir edip onlara benzemek ister; kötülerden nefret edip huylarından sakınmak lüzumunu hisseder. Kur’an-ı Kerîm, nâzil olduğu günden Kıyâmet’e kadar gelmiş ve gelecek her fert, her toplum, her zaman, her şart ve her seviye için indirildiğinden; bu kıssada da her devrin insanının alacağı birçok dersler vardır.³³⁵ Şimdi de Hz. Mûsa kıssasından alabileceğimiz birçok ders ve ibretten sadece birkaç tanesini zikrederim:

1. Allah, Firavun’un iktidar ve saltanatını yıkmakla görevli düşmanını sarayında elleriyle besletip büyüttü. Zâlim ve tâğüt, kendisi farkında olmasa da Allah isterse, onun vasıtasıyla da hakkı ortaya çıkarır veya hâkim kılar.³³⁶
2. Hz. Mûsa’nın annesinin Allah’ın emriyle bebeğini nehre atması; Hz. Mûsa’nın Firavunun sarayında büyümesi, istemeyerek de olsa bir adam öldürmesi ve Medyen’e gitmek zorunda kalması... ve bütün bunlar karşısında bu büyük insanların sabretmesi...

³³³ Yûsuf. 12/111.

³³⁴ Zâriyât, 51/38.

³³⁵ Davut Aydıöz, “Hz. Yûsuf ile Hz. Mûsa Kıssaları Arasındaki Benzerlikler ve Kur’an’ın Mucizeliği”, *Yeni Ümit*, sayı:42 yıl:11 Ekim-Aralık,1998,http://www.yeniumit.com.tr/yazdir.php?konu_id=1132.

³³⁶ Kalkan, *Kavram Tefsiri*, “Musa (a.s)” md.

Bütün bunlar, kıyamete kadar gelecek mü'minlere sabır dersi vermektedir. Her devirde, kişi seviyesine göre imtihan edilecektir ve ona düşen de sabretmek olacaktır.³³⁷

3. Hz. Musa'nın Medyen'e kaçması; aslında mü'min hiçbir zaman kâfirden korkmaz ve ondan kaçmaz. Fakat kuvvet dengesinin olmadığı bir yerde, gücünü artırmak ve takviye almak düşüncesiyle kaçılabilir³³⁸

4. Yüce Allah, Hz. Mûsa ile kardeşinden Firavun'a karşı yumuşak konuşmalarını istemektedir.³³⁹ Belki de iyilik olgusunu hatırlayarak ibret alabilir ve yaşadığı karanlık hayatın sonunda Allah'ın katında karşılaşacağı acı azabı düşünerek doğru yola gelebilirdi.³⁴⁰

5. Mü'min-i Al-i Firavun (Firavun'un şeflerinden olan mü'min zat) Hz. Musa'yı müdâfaa sadedinde, korkusuzca Firavuna: "Rabbim Allah'tır dediği için bir adamı öldürüyor musunuz?" (Mü'min, 28-35) demesi; yeri geldiğinde, ölümü göze alarak cebbâr idarecilerin karşısında Hakkı söylemekten çekinilmemesi gerektiğini gösterir.³⁴¹

6. Firavun, Hz. Musa'yı takip ederken boğulan kişidir. Kur'ân-ı Kerim şu ifadesiyle onun cesedinin kaybolmayıp, daha sonra açığa çıkacağını bildirmiştir:

*"Ardından gelenlere, bir ibret olman için bugün seni cesedinle kurtarıp koruyacağız. Şüphesiz ki, insanların çoğu delillerimizden gafilirdirler."*³⁴²

Bu cümle aynı zamanda, Mısır firavunlarının, ölülerin cesetlerini maziden müstakbele nakleden garip düsturlarını da (mumyacılık) dehşetle ihtar eder.³⁴³

Firavunun cesedi bir tanık olarak karşımızda durmaktadır. O, Hz. Musa'yı tanımış, isteklerine karşı direnmiş, Mısır'dan kaçışında arkasına düşmüş, o yolda hayatını

³³⁷ Aydıöz, "Hz. Yûsuf ile Hz. Mûsa Kıssaları Arasındaki Benzerlikler ve Kur'an'ın Mucizeliği", http://www.yeniumit.com.tr/yazdir.php?konu_id=1132.

³³⁸ Aydıöz, "Hz. Yûsuf ile Hz. Mûsa Kıssaları Arasındaki Benzerlikler ve Kur'an'ın Mucizeliği", http://www.yeniumit.com.tr/yazdir.php?konu_id=1132.

³³⁹ Taha, 20/44.

³⁴⁰ Kalkan, *Kavram Tefsiri*, "Musa (a.s)" md.

³⁴¹ Aydıöz, "Hz. Yûsuf ile Hz. Mûsa Kıssaları Arasındaki Benzerlikler ve Kur'an'ın Mucizeliği", http://www.yeniumit.com.tr/yazdir.php?konu_id=1132.

³⁴² Yûnus 10/92.

³⁴³ Daha fazlası için Bkz. Bahaeddin Sağlam, *İlmi ve Edebi Yönleriyle Kur'an Kıssaları*, Tebliğ Yay., İstanbul, ts, s.83.

kaybetmiş, cesedi Allah'ın iradesiyle yok olmaktan kurtularak insanlar için, Kur'an'da belirtildiği gibi ibret olmuş bir kişinin mumyalı cesedinde maddeleşmiş bir şahittir.³⁴⁴

Bütün bu ders ve ibret tablolarını saymakla bitiremeyiz. Hz. Musa kıssasıyla ilgili ayetlerden bir kaçını verip konuyu burada bitirmeyi uygun görüyoruz:

*“Andolsun, Mûsâ'yı da, “Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın (geçmiş milletleri cezalandırdığı) günlerini hatırlat” diye âyetlerimizle gönderdik. Şüphesiz bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.”*³⁴⁵

*“Allah onu, ibret verici şekilde dünya ve âhiret cezasıyla cezalandırdı. Şüphesiz bunda Allah'tan sakınıp korkan kimseler için büyük bir ibret vardır.”*³⁴⁶

*“...Onları, sonradan gelecek inkârcılara, geçmiş bir ibret ve bir örnek kıldık.”*³⁴⁷

6. Sebe' Halkının Hikâyesindeki ibretler:

Sebe kavminin ataları Sebe; İbn-i Yeşcüb, İbn-i Yarub, İbn-i Kâhta'nın adıyla anılan Sebe kavmi, eskiden güneşe taparlarken, Belkıs idaresinde Hz. Süleyman'a itaat ederek memleketlerini kurtarıp ayrıca yükselmiş ve gelişmişlerdir. Meskenleri, merkezleri, Yemen'de Me'rib şehriydi. Sebe ona da denilir. Bunların oturduğu yerlerde, kendileri için bir ayet, bir ibret vakidir.³⁴⁸

Bu topraklar üzerinde kurulan uygarlığın bazı izleri günümüze kadar ayakta kalabilmiştir. Sebeliler uygarlıkta ileri bir düzeye ulaşmışlardı. Öyle ki, güney ve doğu taraflarını saran denizden gelen bol yağmur sularını denetim altına almayı başarmışlar, bu amaçla doğal bir baraj yapmışlardı. Bu barajın iki yanında iki dağ yükseliyordu. Barajın önüne ördükleri surlarda açılıp kapanabilen kapaklar yapmışlardı. Baraj duvarının ardında büyük miktarda su biriktirmişlerdi ve bu suyu gerektiği şekilde kullanıyorlardı. Başka bir deyimle son derece büyük bir su kaynağına sahiptiler. Bu baraj "Merib barajı" adı ile anılıyordu.³⁴⁹

Sebe devletinin bu dikkat çekici derecede güçlü ordusundan Kur'an'da da bahsedilmektedir. Sebe ordusunun komutanlarının Kur'an'da aktarılan bir ifadesi, bu

³⁴⁴ Maurice Bucaille, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, Terc. Mehmet Ali Sönmez, DİB, İstanbul, 1987, s.382.

³⁴⁵ İbrahim, 14/5.

³⁴⁶ Nâziât, 79/25-26.

³⁴⁷ Zuhuruf, 43/56.

³⁴⁸ Yazır, *Hak Dini*, VI, s.3956.

³⁴⁹ Kutup, *Fî Zilal'il-Kur'ân*, XII, s.116.

ordunun kendisine ne kadar güvendiğini göstermektedir. Komutanlar, Sebe'nin kadın yöneticisine (Melikesi'ne) şöyle derler:

“ ...Biz kuvvet sahibiyiz ve zorlu savaşçılarız. İş konusunda karar senindir, artık sen bak, neyi emredersen (biz uygularız.)³⁵⁰

Rivayete göre on üç peygamberleri kendilerini davet ettikleri hâlde şükürden kaçındılar, hizmetine bakmadılar.³⁵¹

Sebe' kavmi Kur'an'da şu şekilde geçmektedir:

*“Andolsun, **Sebe' halkı için kendi yurtlarında bir ibret vardı: Biri sağda biri solda iki bahçe bulunuyordu. Onlara şöyle denilmişti: “Rabbimizin rızkıdan yiyin ve O'na şükredin. Beldeniz güzel bir belde, Rabbiniz de çok bağışlayıcı bir Rabdir.” --- Fakat onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların bahçelerini ekşi meyveli ağaçlar, acı ılgın ve biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik.--- Nimetlere karşı nankörlük etmeleri sebebiyle onları işte böyle cezalandırdık. Biz (bu şekilde) ancak nankörleri cezalandırırız. --- Sebe' halkı ile bereketlendirdiğimiz kentler arasına (her biri diğerinden) görülen kentler oluşturduk. Oralarda gidiş-gelişi belirledik (seyahati kolaylaştırdık) ve onlara da şöyle dedik: “Oralarda gece gündüz güvenlik içinde dolaşın.”---*** Onlar ise, *“Ey Rabbimiz! Yolculuğumuzun konakları arasını uzaklaştır”* dediler ve kendilerine zulmettiler. **Biz de onları ibret kıssalarına çevirdik ve kendilerini darmadağın ettik. Şüphesiz ki bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.**³⁵²

Ayette geçen "vadinin sağında ve solunda uzayan iki ova" toprak verimliliğinin, bolluğun, refahın ve göz alıcı hayat standardının simgesidir. Bu yüzden bu bol nimetleri bağışlayan yüce Allah'ı hatırlatan bir kanıt olarak algılanması istenmiştir. Nitekim Sebe'lilere yüce Allah'ın verdiği rızıklardan yararlanırken O'na şükretmeleri istenilmiştir.

Sebe kavmi, yüce Allah'a hamd etme, iyi amel işleme ve Allah'ın nimetlerini iyiye kullanma görevlerine sırt çevirdiler. Bu yüzden yüce Allah, içinde yüzdükleri göz alıcı refahı ellerinden aldı. Üzerlerine son derece yıkıcı "Arim" selini gönderdi. Kayaları önünde sürükleyen bu korkunç sel kurdukları barajı yıktı. Bunun üzerine büyük bir

³⁵⁰ Neml, 27/33.

³⁵¹ Yazır, *Hak Dini*, VI, s.3956.

³⁵² Sebe', 34/15-19.

taşkın meydana geldi, seller her yanı silip süpürdü. Artık adamların elinde suları biriktirme imkânı kalmamıştı.³⁵³

Bu sel oluşuktan sonra o yerde yerleşim kalmadı. O güzelim bahçeler bakımsızlıktan ağaçları birbirine girdi ve kendisinde yabancı otların bitmiş olduğu sıkı ağaçlıklı koruluk haline geldi. Meyveleri azaldı, ağaçları çoğaldı. Böylece onların bahçeleri acı meyveli, ılgınlık ve içinde birazda sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevrildi.³⁵⁴

Sebe halkının yaşadığı ve artık tümüyle ıssız bir harabe konumuna gelmiş olan bu yerde hiç şüphesiz, Sebe halkı ile aynı hatayı işleyen herkes için bir ibret vardır.

7. Âd Kavmindeki İbretler:

*“Ad kavminde de ibretler vardır. Hani onların üzerine köklerini kesen rüzgârı göndermiştik.”*³⁵⁵

Hız. Hûd’un kavmi olan Ad kabilesi, varlığı ve eserleri itibariyle yeryüzündeki en eski ümmetlerdendir. Yurtları Yemen ile Umman arasında bir mevki olan Ahkâf³⁵⁶tır.³⁵⁷

Âd kavminin içlerinde barındıkları sağlam yapıları, muhteşem sarayları, malları, davaları vardı. Etrafı bağlar bahçelerle sarılmıştı. Ahkâf, İrem diye meşhur olmuş, orada yaşayan insanların yaratılışı boy ve kuvvetçe üstün kılınmıştı.³⁵⁸

Zaman geçtikçe ellerindeki servet ve her türlü imkân Âd kavminin büyüklenmesine sebep oldu. Büyüklendikçe büyüklendiler. Ayetteki ifadeyle;

*“Âd (kavmi), yeryüzünde haksız olarak büyüklük tasladılar ve: “Bizden daha kuvvetli kim var?” dediler. Onları yaratan Allah’ın kendilerinden daha güçlü olduğunu görmediler mi? Bizim âyetlerimizi de inkâr ediyorlardı.”*³⁵⁹

Hakkı inkâr edip, Allah’ı tanımaktan yüz çevirdiler. Kuvvetliyi haklı, güçsüzü haksız gördüler. İçine düştükleri en büyük illet putları ilah edinmekti. İşte onlar bu durumda iken Allah (c.c.) Hûd (a.s.)’u rehber olarak gönderdi. Âd kavmi ise Hûd (a.s.)’u tanımadı:

³⁵³ Kutup, *Fî Zilal’il-Kur’ân*, XII, s.116-117.

³⁵⁴ Râzî, *Mefâtihu’l- Gayb*, XVIII, s.333.

³⁵⁵ Zariyat, 51/41.

³⁵⁶ Ahkâf, lugatta “uzun, meyilli ve yüksekçe kum yığını” mânasına gelen (hıkf)ın çoğulu olup, “eğri büğrü kum tepeleri” demektir. Bkz. Emin Işık, “Ahkaf Suresi”md., *DİA*, I, s.549.

³⁵⁷ Kutup, *Fî Zilal’il-Kur’ân*, VI, s.125.

³⁵⁸ Bkz. Şuarâ 26/128-129, 132, 134.

³⁵⁹ Fussilet, 41/15.

*“Dediler ki: "Ey Hûd, bize bir mucize getirmedin. Biz senin sözünle tanrılarımızı terk edecek değiliz ve biz sana inanacak değiliz!"*³⁶⁰

Âd kavminin helak edilişi şiddetli bir kasırga ile olmuştur:

*“Âd (kavmi) ise uğultulu, azgın bir kasırga ile helâk edildiler. (Allâh) Onu, yedi gece, sekiz gün ardı ardına onların üzerine saldı. O kavmi orada, içi boş hurma kütükleri gibi serilmiş görürsün.”*³⁶¹Böylece Allah o azgın kavmi kasırga ile kumlara gömmüş, bize de bu yerlere bakarak ibret almamızı istemiştir.

Kuran’da tarihi birer gerçek olarak anlatılan her olay, sırf Allah’ın sünnetinin bilinmesi, o olaydan ibret alınması ve dolayısıyla tarihin tekerrür etmemesi içindir. Fakat bunlara kulak asmayanlar, ancak kendilerine kötülük etmektedirler. Zira Allah’a ve elçilerine karşı gelenlerin varacakları yer cehennemdir; Allah (c.c)’ın laneti ve en çetin azabı da onlar içindir. Orada son pişmanlık fayda vermeyecektir. Allah’a ve elçilerine iman eden, özü sözü bir olan ve namazını ikame edip salih iş yapanların yaptıklarıysa asla karşılıksız kalmayacaktır.³⁶²

*“Onlar, hem bu dünyada, hem de kıyamet gününde lanete uğratıldılar. Biliniz ki Âd kavmi, Rablerini inkâr etti. (Yine) biliniz ki Hûd’un kavmi Âd Allah’ın rahmetinden uzak olsun.”*³⁶³

İşte bu gibi mesajların verildiği Âd kavminin kıssası; Kuran’ın indiği cahiliye toplumunun aynı temeldeki düşüncelerinin yanlışlığını beyan etmiş olur. Âd kıssasından ders almayanların sonu, dehşetli sahnelerle anlatılan Âd kavminin sonu gibi olacağı mesajı verilmiş olmaktadır.

Çağımız toplumlarında da Âd kavminin kıssasında anlatılan inkâr psikolojisi yaşanmaktadır. Bu insanların sahip oldukları villa, yazlık gibi binalarda diledikleri gibi kayıtsızca özgür yaşama isteği, bu uğurda kazandıkları ve kazanacakları paraların, nasıl ve nereden geldiğinin önemsizliğine itmiştir. Zulümle de olsa, bu uğurda kazandıklarını kendileri için helâl(!) addetmektedirler. Lüks binalarda diledikleri gibi harcayacakları servetlerden, fakir ve yoksulun ihtiyacı için de harcanması veya onların da bu servette haklarının olduğu, onların hiç umurunda değildir.

³⁶⁰ Hûd 11/53.

³⁶¹ Hâkka, 69/6-7.

³⁶² Duman, *Beyânu'l-Hak*, II, s.10.

³⁶³ Hûd, 11/60.

Helâk sahnesinin çok dehşetli olarak tasvir edilmesi inkârcıları düşündürmek için en ibretli mesaj örneğidir.

8. Semud Kavmindeki İbretler:

*“Semûd kavminde de ibretler vardır. Hani onlara, “Bir süreye kadar faydalanın bakalım” denmişti.”*³⁶⁴

Semud, Arabistan'ın Âd'dan sonra en yaygın olarak bilenen ikinci eski kabilesidir. Kur'an-ı Kerim gelmeden önce onlar hakkındaki hikâyeler, Araplar arasında çok yaygındı. Adları, şiirde, İslam öncesi Arap hutbelerinde ve Asur'da bulunan levhalarda da sık sık geçmektedir. Eski Yunan, İskenderiyye ve Roma tarihçi ve coğrafyacıları da bu kavmin adından bahsederler. Onların bazı kalıntıları Hz. İsa'nın (a.s.) doğumu öncesi yıllara kadar mevcut idi. Roma tarihçilerine göre bu kabileye mensup kişiler Roma ordusuna katılmış ve düşmanları Nebatîlere karşı savaşmışlardı.

Semud kabilesi, günümüzde el-Hicr diye bilenen Arabistan'ın kuzey-batı kısmında yer alan topraklara varis olmuş idiler. Başkenti, halen Medine-Tebûk Demiryolu üzerinde bir istasyon olan Medain-i Salih idi. Eski ismi Hicr'dir. Bu kavmin, tepe ve yamaçlarda oydukları taş evler bugün bile büyük bir alana yayılmış haldedir. Bu ölü şehre, şöyle bir üstünkörü bakıldığında, nüfusunun o zamanlar yaklaşık beşyüzbin civarında olduğu tahmin edilebilir.³⁶⁵

*“Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i Peygamber olarak gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için ondan başka bir ilah yoktur. Gerçekten size Rabbinizden (benim peygamber olduğumu gösterecek) açık bir delil geldi. İşte size bir mucize olarak Allah'ın şu devesi... Bırakın onu da Allah'ın mülkünde yesin, içsin. Sakın ona bir kötülük etmeyin. Yoksa sizi elem dolu bir azap yakalar.”*³⁶⁶

Salih (a.s.) Semûd kavmine Allah'a iman etmelerini, gözleri önünde müşahhas bir misal olan Âd kavminden ibret alarak güç ve imkânlarından ötürü mağrur olmamalarını, yeryüzünde fesat çıkarmak maksadıyla dolaşmamalarını öğütledi. Kavminden bir grup Salih (a.s.)'i ve onun getirdiği ilahi mesajları doğrulayıp iman etti. Diğer bir grup ise kibirlerine yediremeyip inkâr ettiler. *“Onlar şöyle dediler: “Ey Salih! Bundan önce sen, aramızda ümit beslenen bir kimseydin. Şimdi babalarımızın taptıklarına tapmamızı bize*

³⁶⁴ Zariyat, 51/43.

³⁶⁵ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'ân*, II, s.55.

³⁶⁶ A'raf, 7/73.

yasaklıyor musun? Şüphesiz, biz senin bizi çağırdığın şeyden derin bir şüphe içindeyiz”³⁶⁷ demeleriyle kalmayıp, “Büyüklik taslayanlar, “Şüphesiz biz sizin inandığınız şeyi inkâr edenleriz”³⁶⁸ dediler. Derken dişi deveyi boğazladılar ve Rablerinin buyruğu dışına çıktılar; “Ey Salih, eğer hakikaten elçilerdensen, bizi tehdit ettiğini (azabı) bize getir!” dediler.”³⁶⁹

Semûd kavmi de diğer zalim kavimlerin başlarına gelen akıbetlere uğramışlar, korkunç uğultulu bir ses³⁷⁰ ve şiddetli bir sarsıntıyla³⁷¹ helak edilmişlerdir.

“Biliniz ki Semûd kavmi Rablerini inkâr etti. (Yine) biliniz ki Semûd kavmi Allah’ın rahmetinden uzak olsun.”³⁷²

9. Bedir Savaşındaki İbretler:

Bu konuyla ilgili ayeti “*Basiret Sahipleri (Ulû'l-Ebsâr)*” başlığı altında kısaca incelemiştik. Tekrar olmaması açısından burada kısaca değinmek istiyoruz. Konuyla ilgili ayet şöyledir:

“*Şüphesiz, karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki ise kâfirdi. (Onları) göz bakışıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah da dilediğini yardımıyla destekliyordu. Basireti olanlar için bunda elbette ibret vardır*”³⁷³

Âyet-i kerîmede bu olayda insanlar için bir "âyet" (delil, mucize) bulunduğu vurgulanmış ve sonunda bundan ibret alınması ve dersler çıkarılması gerektiği belirtilmiştir. Müfessirler bu ifadeyle dikkatlerin hangi hususlara çekilmek istendiği hakkında değişik izahlar yapmışlardır. Bu açıklamaların başlıcaları şunlardır:

a) Maddî şartlar tamamen müşriklerin lehine olduğu halde müslümanların galip gelmesi bir mucizedir ve imanın verdiği moral gücün her şeyin üstünde olduğunu göstermektedir. Gerçekten Bedir Savaşı'nda müslümanların sayısı 300'ün biraz üzerinde olmasına karşılık müşriklerin sayısı 1000'e yakın idi. İki ordunun sahip olduğu binek, zırh, silâh vb. imkânlar açısından da müslümanlar aleyhine olmak üzere büyük

³⁶⁷ Hûd, 11/62.

³⁶⁸ A'raf, 7/76.

³⁶⁹ A'râf 7/77.

³⁷⁰ Hûd, 11/67.

³⁷¹ A'râf 7/78.

³⁷² Hûd, 11/68.

³⁷³ Al-i İmran, 3/13.

fark vardı. Müslümanlar savaş kastıyla yola çıkmadıklarından harp için psikolojik olarak da hazır değillerdi; müşrik ordusu ise savaşmak üzere toplanmıştı.³⁷⁴ Yine müslümanlar iman eksenini etrafında buluşmuş olmakla birlikte gelenekleri ve toplumsal telakkileri bakımından farklılıklar taşıyan bu kompozisyon içinde ilk defa savaşa giriyorlardı; müşriklerin ise insan unsuru bakımından bulundukları durumda edinilmiş savaş tecrübeleri vardı.

b) Hz. Peygamber'in Enfâl suresinin 7. âyetiyle Allah'ın zafer vaad ettiğini hatırlatıp, daha savaş başlamadan önce bu savaşta müşriklerden kimlerin öldürüleceğini haber vermiş olması ve bu haberlerin aynen gerçekleşmesi büyük bir mucizedir. Bu da Allah'ın ve resulünün bildirdiklerinden asla kuşku duyulmaması gerektiğini ortaya koymaktadır.

c) İman ve küfür mücadelesinde sayısal değerlere aldanmamak gerekir. Nitekim bu ayette ve konuyla ilgili başka ayetlerde, -Allah dilediğinde- karşı tarafı farklı algılamayı sağlama, meleklerle müminlere destek gönderme gibi yollarla kendisine bel bağlanan sayısal dengelerin altüst edilebileceğine dikkat çekilmektedir.³⁷⁵

Allah'ın dilediğini yardımıyla desteklemesi daima maddî destek vermesi olarak anlaşılmamalıdır. Yeterli sayının ve silâh gücünün teminiyle diğer maddî hazırlıklar, sebeplere sarılma çerçevesinde kullar için bir görev olmakla beraber, zafer ve başarının doğrudan doğruya bunlara bağlanmaması, yardımın Allah'tan geldiği inancının daima zinde tutulması gerekir. Zira müminler için en büyük yardım ve destek kaynağı, dünya hayatındaki sonuç ne olursa olsun yüce Allah tarafından ahirette zafer ve mutlulukların kendileri için vaat edilmiş olmasıdır ki gerçek muzafferiyet ve başarı da buna ulaşabilmektir, çünkü kalıcı olan âhiret hayatıdır.³⁷⁶

II. ZAMAN KAYDI OLMAYAN SÜREKLİ İBRETİKLİKLER

“Zaman Kaydı Olmayan Sürekli İbretlikler” başlığının örneklerini aktarmadan önce bazı hususları dile getirmemizde yarar olacaktır.

³⁷⁴ Bkz. Enfâl, 8/5, 42.

³⁷⁵ Karaman, vd., *Kur'an Yolu*, I, s.512-513.

³⁷⁶ Karaman, vd., *Kur'an Yolu*, I, s.512-513.

Kur'an, Allah'ın varlığını ve ahiret inancını temellendirmek için insanın kendisinden ve çevresinden deliller getirmektedir. Bunlar ay, güneş, gezegenler vb. gök cisimleri; yağmur, rüzgar, vb. tabiat olayları; dağlar denizler vb. yeryüzü şekilleri ve gece-gündüz, su, uyku vb. insanın en çok muhatap olduğu olaylar olarak gruplandırılabilir. Kur'an bütün bunların yanında bir fizik kitabı olmamasına rağmen evrenin yaratılışından ve bir biyoloji kitabı olmamasına rağmen insanın yaratılışından bahsetmiştir. Allah, İnsanın bunlara bakmasını, araştırmasını ve bunlardan ibret alınmasını istemiştir ayrıca kainata ibret nazarıyla bakanları diğerlerinden ayrı tutmuştur:

“Onlar, kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığı zaman, onlara kör ve sağır kesilmezler.”³⁷⁷

Allah (c.c)'in ayetleri iki türdür. Birincisi, kâinat planında yer alan, Allah'ın varlığını, birliğini ve yüceliğini gösteren belgelerdir. Nitekim kâinatta bulunan her şeyde Allah'ın varlığına ve birliğine delalet eden bir burhan vardır.

İnanan insanlar, o burhanları iyi okuyup gerekli dersi alırlar. İkincisi ise, Kur'an ayetleridir ki, Yüce Allah, o ayetleri de inananların ibret ve öğüt almaları için indirmiştir. İnananlar, Kur'an ayetleri okunduğunda mânâsını düşünür, ihtiva ettiği mânâyı anladıktan sonra, ibret ve öğüt olarak gereğini yerine getirirler. Onlar, gerek kevnî ayetler, gerekse Kur'an ayetleri karşısında kör ve sağır gibi davranmazlar. Kur'an, sırf okunup anlaşılması ve içerdiği kıssa ve öğütlerden ibret alınıp hükümlerinin hayatta uygulanması için indirilmiştir. İnsanın Allah'ın kevnî ve Kur'anî ayetlerini okumaması, anlamaması ve o ayetler vasıtasıyla yapılan ikaz ve uyarılara kulak asmaması çok kötüdür. Kur'an'da anlatılanlar insanlara âdeti bir vaaz ve nasihatten ibarettir. İnsan, Kur'an'da verilen vaaz ve nasihatleri dinlemeyince, hatalarını anlayıp kendini düzeltmesi mümkün değildir.³⁷⁸

Kur'an, iki delil (ayet) göstermekten bahsetmektedir. Bunlar, âfâk, insanın dışında kalan âlemdeki deliller(ayetler) ile enfüs, iç dünyadaki, insanın kendi nefsindeki, benliğindeki deliller(ayetler)dir.

³⁷⁷ Furkan, 25/73.

³⁷⁸ Mehmet Soysaldı, “Rahman'ın Has Kulları”, *İlk Adım Dergisi*, sayı: 205, Ağustos, 2005, <http://www.ilkadimdergisi.com/index205.htm>.

Kur'an ve kâinat âyetleri ikilisi, "âfâk" ve "enfüs" âyetleri ikilisiyle teyit edilip gözleyen ve düşünen bir özne olarak insan gerçeğini de entellektüel faaliyetin konusu haline getirir: *"Onlara hem dış dünyada (âfâk) hem de kendi varlıklarında (enfüs) bulunan âyetlerimizi göstereceğiz ki Kur'an'ın hak olduğu kendilerince sabit olsun."*³⁷⁹

Bu tür ilâhî beyanlarda, bir yandan yaratılışın eseri olan kâinat kitabı ile ilâhî kelâm sıfatının tecellisi olan Kur'an arasında düşünmenin konusunu teşkil etmek bakımından paralellik kurulurken Öte yandan âfâk ve enfüs âyetleri ikilisinde düşünen bir özne olarak insanın kendi dünyası ve var oluşuna ait âyetlerle bu enfüsî (sübjektif) varlık çemberini kuşatan dış dünyaya ait âfâkî (objektif) âyetler arasındaki irtibata işaret edilmiş olmaktadır. Sonuç olarak âyet kelimesinin Kur'an, kâinat ve insan gerçeğine ilişkin anlamları birbirini açıklamakta ve bu gerçeklerden birinin göz ardı edilmesinin, düşünmeyi aslî konularının birinden mahrum bırakma neticesini doğurduğuna işaret etmektedir.³⁸⁰

Bütün bu anlatılanlar çerçevesinde konuyu bundan sonraki aşaması bahsedilen kevnî âyetlerin ibret nazarına bakan örnekleri olacaktır.

1. Gece ve Gündüzün Oluşumundaki İbretler:

Gece ve gündüzün oluşumunda ibret olduğu birkaç ayette bize bildirilmektedir:

*"Allah, geceyi ve gündüzü döndürüp duruyor. Şüphesiz bunda basiret sahibi olanlar için bir ibret vardır."*³⁸¹

Gece ve gündüzün bu şaşmaz ve değişmez düzen içinde dönüşümünü, evreni yönlendiren yasanın çalışma şeklini ve Allah'ın sanatını düşünmek kalbi uyandırır, duyarlılığını arttırır. İşte Kur'an alışkanlığın derin etkisini giderdiği bu sahneler kalbi yöneltiyor. Amaç, kalbin her zaman taze bir duyarlılıkla, her zaman zinde bir heyecanla evrene dikkatle yönelmesini sağlamaktır. İnsanoğlu gece ve gündüz mucizesini ilk defa düşününce kim bilir ne duygulara kapılmıştır. Ve bu mucize hiç değişmeden sürmektedir. Güzelliğinden ve göz alıcılığından hiçbir şey kaybetmemiştir. Fakat paslanan ve uyuşan insan kalbidir. O'dur heyecanını yitiren. Onlar tazeyken ya da bizim duygularımız henüz pörsümemişken karşılaştığımızda kalbimizin tarifsiz duygulara kapılmasına neden olan nice mucizenin farkında olmadan geçip gittiğimizde

³⁷⁹ Fussilet, 41/53.

³⁸⁰ Kutluer, "Düşünme" md., DİA, X, s.54.

³⁸¹ Nûr, 24/44.

hayatımızın ne kadar önemli bir yönünü yitirmiş oluruz, nice güzellikler kaçırmış oluruz?³⁸²

Kur'an uyuşmuş duyarlılığımızı canlandırıyor, uyumuş duygularımızı uyandırıyor. Sıcaklığını yitirmiş, donmuş kalplerimize dokunuyor. Yorgun vicdanımızı harekete geçiriyor, evreni ilk defa gözlemlediğimizde içinde bulunduğumuz duyarlılığı taze tutarak gözlemleyelim diye. Evrende meydana gelen her olayı etraflıca düşünelim diye. Ötesindeki gömülü sırrı, gizli büyüğü araştıralım diye. Çevremizdeki her şeyde faaliyet gösteren Allah'ın elini gözetleyelim diye. Onun sanatındaki hikmeti düşünelim, varlığın katmanlarına yerleştirilmiş ayetlerinden ibret dersleri alalım diye.³⁸³

İbret almamızın istendiği ilgili diğer ayetler şöyledir:

*“O, içinde dinlenesiniz diye geceyi sizin için (karanlık); gündüzü ise aydınlık kılandır. Şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır.”*³⁸⁴

*“O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Bütün yıldızlar da O'nun emri ile sizin hizmetinize verilmiştir. Şüphesiz bunlarda aklını kullanan bir millet için ibretler vardır.”*³⁸⁵

*“Geceleyin uyumanız ve gündüzün onun lütfundan istemeniz de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır.”*³⁸⁶

*“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklıselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.”*³⁸⁷

Gökler ve yer sahnesi. Gece ve gündüzün değişim sahnesi... Eğer gözlerimizi, kalplerimizi ve idraklerimizi O'nun için iyice açsak, gözlerin ilk defa gördüğü yeni bir sahne gibi algılasak, duygularımızı alışkanlığın verdiği donukluktan ve tekrarın neden olduğu sönüklükten kurtarsak; bakışlarımız titreyecek, duygularımız sarsılacaktır. Göz, kalp ve idraklerimiz, buradaki ahengin ötesinde bu uygunluğu bahşeden bir elin; bu düzenin ötesinde, planlayıcı bir aklın; bu yönetimin ötesinde değişmez bir yasanın

³⁸² Kutup, *Fî Zilal'il-Kur'an*, X, s.445-447.

³⁸³ Kutup, *a.g.e.*, X, s.445-447.

³⁸⁴ Yûnus, 10/67.

³⁸⁵ Nahl, 16/12.

³⁸⁶ Rûm, 30/23.

³⁸⁷ Al-i İmran, 3/190.

varlığını duyumsayacaktır. Bütün bunların hile, rast gele ve boş olmasının mümkün olmadığını algılayacaktır.³⁸⁸

Hayat gece ile gündüzün içinde geçmekte; insanlar yaşamak için hem dinlenmekte hem de çalışmaktadırlar. Genellikle gecenin karanlığı dinlenmek için, gündüzün aydınlığı da çalışmak için daha elverişlidir. İşte insanların hakiki tanrısı, hayatlarını İçinde geçirdikleri bu süreci gerçekleştiren; istirahat vakti olan karanlık geceleriyle, çalışma vakti olan aydınlık gündüzleriyle bütün zamanı yaratan ve yararlı kılan Allah'tır. Allah'ın aydınlatıcı kelâmında ortaya koyduğu delilleri dinleyip üzerinde düşünmesini bilenler bu sistemin anlamını ve onu kuran kudretin eşsiz ve ortaksız olduğunu da anlarlar³⁸⁹ ve bütün bu olanlardan da ibret alırlar.

2. Hayvanlardaki İbretler:

Kur'an'da Allah sık sık insanları, doğayı incelemeye ve burada yaratılmış olan "âyetleri" görmeye çağırır. Çünkü evrendeki canlı-cansız tüm varlıklar, "yaratılmış" olduklarını gösteren işaretlerle doludur ve kendilerini "Yaratan"ın / "yapanın" güç, bilgi ve sanatını göstermek için vardır. İnsan, aklını kullanarak bu işaretleri görmek ve Allah(c.c)'ı tanımakla sorumludur.

Kur'ân-ı Kerîm, hayvanların da insanlar gibi birer ümmet (topluluk) olduklarını, Kitap'ta onları da ihmal etmediğini bildirir:

*"Yerde yürüyen hayvan ve iki kanadıyla uçan kuşlardan hepsi, ancak sizin gibi ümmetlerdir(topluluktur). Biz Kitap'ta hiçbir şeyi noksan bırakmadık. Sonra ancak Rabbine toplanıp getirilirler"*³⁹⁰

Kitap'ta ihmal edilmedikleri bildirilen hayvanlar şunlardır: Sinek³⁹¹, sivrisinek³⁹², örümcek³⁹³, karınca³⁹⁴, arı³⁹⁵, kurt³⁹⁶, eşek³⁹⁷, katır³⁹⁸, at³⁹⁹,

³⁸⁸ Kutup, *Fî Zilal'il-Kur'an*, II, s.599.

³⁸⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, III, s.121.

³⁹⁰ En'âm, 6/38.

³⁹¹ Hac, 22/73.

³⁹² Bakara,2/22.

³⁹³ Ankebût, 29/41.

³⁹⁴ Neml, 27/18.

³⁹⁵ Nahl, 16/68.

³⁹⁶ Yûsuf, 12/13, 14, 17.

³⁹⁷ Cuma, 62/5; Bakara, 2/259

³⁹⁸ Nahl, 16/8.

³⁹⁹ Al-i İmrân, 3/14; Enfâl, 8/60; Nahl, 16/8.

öküz ve inek⁴⁰⁰, deve⁴⁰¹, koyun⁴⁰², yılan⁴⁰³, domuz⁴⁰⁴, maymun⁴⁰⁵, köpek⁴⁰⁶ gibi pek çok hayvanın ismi çeşitli vesilelerle Kur'an-ı Kerim'de zikredilmektedir. Ayrıca bazı sureler de isimlerini o surede zikri geçen hayvanlardan alır. Bakara (İnek), Nahl (Arı), Ankebut (Örümcek) vs. gibi.

Kuran'da hayvanların ne kadar bahsedildiğine bakacak olursak; örneğin Köpek 17, Maymun 16, Domuz 15, Yılan 14, Koyun 13, Deve 12, Öküz ve İnek 11, At 10, Katır 9, Eşek 8, Kurt 7, Arı 6, Karınca 5, Örümcek 4, Sivrisinek, 3 ve Sinek ise 2 defa Kur'an'da isim olarak zikredildiği görülmektedir.⁴⁰⁷

Kur'an-ı Kerim, beşer hayatında büyük rol oynayan deve, at, katır gibi bir kısım hayvanlara daha dikkat çekici ifadelerle yer vererek önemlerine parmak basmaktadır:

*“Hem kendilerine binesiniz, hem de zînet olsun diye atları, katırları, merkebleri yarattı”*⁴⁰⁸

*“(O kâfirler ibret gözüyle) bakmazlar mı deveye, nasıl yaratılmış?”*⁴⁰⁹

Bu âyette üzerinde dikkatle düşünülmesi ve ibret alınması gereken bir hayvandan, “deve”den bahsedilmektedir. Deve Arap insanının ilk başta gelen hayvanı idi. Onun üzerinde yolculuğa çıkar, onun üzerinde yüklerini taşırlardı. Sütünü içerler, etini yerlerdi. Yünü örüp, derisini yaygı olarak kullanırlardı.⁴¹⁰ Deveyi farklı kılan, en ağır şartlardan bile etkilenmeyen vücut yapısıdır. Bu öyle bir vücuttur ki, açlık ve susuzluğa günlerce dayanır, günler boyu yükü olduğu halde yol katedebilir. Bu yönüyle de onun varlığı apaçık bir ibret tablosudur.

*“Andolsun soluyarak koşanlara (gâzilerin atlarına), o tırnaklarıyla ateş çıkaranlara...”*⁴¹¹

⁴⁰⁰ Bakara, 2/ 67-71; En'âm, 6/144, 146; Yûsuf, 12/43, 46.

⁴⁰¹ En'âm, 6/144; Gâşiye, 88/17.

⁴⁰² En'âm, 6/146; Enbiyâ, 21/78; Tâhâ, 20/18.

⁴⁰³ Tâhâ, 20/20; A'râf, 7/107 vd.

⁴⁰⁴ Bakara, 2/173; Mâide, 5/60 vd.

⁴⁰⁵ Bakara, 2/65; Mâide, 5/60.

⁴⁰⁶ A'râf, 7/176; Kehf, 18/22.

⁴⁰⁷ Daha fazla bilgi için Bkz. Kalkan, *Kavram Tefsiri*, “Hayvanlardaki ibretler” md.

⁴⁰⁸ Nahl, 16/8.

⁴⁰⁹ Gâşiye, 88/17.

⁴¹⁰ Kutup, *Fî Zilal'il-Kur'an*, XVI, s.185.

⁴¹¹ Âdiyât, 100/1-2.

Kur'an'da birçok ayette hayvanlardan ve onlar üzerinden verilen nimetlerden bahsederek onlar üzerinde düşünmemiz ve ibret almamız istenir:

“Hayvanlarda sizin için elbette bir ibret vardır. Onların içlerindeki sütün size içiririz. Onlarda sizin için daha birçok faydalar da vardır ve onlardan yersiniz de. Onların üzerinde ve gemilerde taşınırsınız.”⁴¹²

Bu ayetin yorumunda Elmalılı şu tespitlerde bulunuyor: “Sizin için hayvanlarda da muhakkak bir ibret vardır. O ağaçta ve bahçeler de hep birer ibret olduğu gibi hayvanlarda ve özellikle en çok faydalanılan en'âm, yani koyun, keçi, sığır ve deve cinsinde de bir ibret vardır ki, bundan habersiz olanlar o hayvanlar gibi ve belki daha şaşkındırlar. Size onların karınlarındakinden içiririz. Kan ile gübre arasından bembeyaz ve tertemiz süt çıkar, içilir; bir kör tabiatla bu nasıl seçilir. Sizin için onlarda birçok faydalar da vardır ki, bakıp gözetmek şartıyla faydalanırsınız ve onlardan yersiniz. Meyvelerinden ve mahsullerinden faydalandığınız gibi, kendilerinden de faydalanır ve etlerinden yersiniz ve onların üzerine ve gemi üzerine yüklenir taşınırsınız. Yine en'âm içinde sığır ve mandaya da yük çektirilir. Fakat gemi gibi üzerine yük vurulan develerdir. Onun için Arap şairleri develere "kara gemileri" demişlerdir ki, bizim trenlere kara vapuru dememiz gibidir. Görülüyor ki, yaratılıştaki bu faydalı şeyler hatırlatılırken insan yapısı olarak imâl edilen gemi hemen aşağıda getirilivermiştir. Ve bu şekilde “Sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı”⁴¹³ ayetine göre insanın yaptığı şeylerin bile Allah'ın yarattığı olduğuna dikkat çekildiği gibi, bununla kazanç bereketini yükselten ve insan toplumunun terbiye ve kurtuluşuna kaynak olan peygamberlik nimetine karşı küfredenlerin ileride gelecek olan kışalarına bir giriş yapılmıştır.”⁴¹⁴

Bir ayette de bahsedilen sütün özelliğine değinilmiştir:

“Şüphesiz (sağmal) hayvanlarda da sizin için bir ibret vardır. Onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından (süzülen) içenlere halis ve içimi kolay süt içiriyoruz.”⁴¹⁵

Arı ile ilgili şu ayette ise baldan ve onun şifa olduğundan bahsedilmektedir:

⁴¹² Mü'minûn, 23/21-22.

⁴¹³ Sâffat, 37/96.

⁴¹⁴ Yazır, *Hak Dini*, V, s.521.

⁴¹⁵ Nahl, 16/66.

“Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylım) yollarına gir.” Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır.”⁴¹⁶

Allah arıya çiçek ve ağaç yapraklarının tozlarını ağızıyla alıp yemesini ilham etmiştir. Her türlü bitkisel besinden, ağaçların (odunsu bitkilerin) ve otsu bitkilerin çiçeklerinden, tatlı, acı, ekşi, ve bu tatların arasındaki lezzetlerden yiyebilmesine, iştahının çektiği, hoşuna giden ve alışkanlık haline getirdiği besinlerin nektarını emmesine olanak sağlamıştır. Bal arısı üzerine konduğu nesnelerin hiçbirisine (savunma durumu hariç) zarar vermez. Genel manada sağlayabileceği en büyük yararı sağlar. Örneğin insanlara şifa kaynağı olan balı hazırlar.⁴¹⁷

Başka ayette ise kuşlardan bahsederek;

“Gökyüzünde Allah’ın emrine boyun eğerek uçan kuşları görmüyorlar mı? Onları gökte ancak Allah tutar. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için ibretler vardır”⁴¹⁸ buyrulurken onlardan ibret almamız istenmiştir.

Kısacası, Allah bütün hayvanları bizim istifademize sunmuş, onlardan faydalanmanın yanında ibret almamız da istenmiştir:

“Hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için ısıtıcı (şeyler) ve birçok faydalar vardır. Onlardan bir kısmını da yersiniz. Sizin için onlardan ayrıca akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken, bir güzellik vardır. Bu hayvanlar sizin ağırlıklarınızı, ancak, canlara eziyet ederek varabileceğiniz bir memlekete taşırlar. Şüphesiz Rabbiniz çok şefkatli, çok merhametlidir. Atları, katırları ve eşekleri binmeniz ve süslenmeniz için (yarattı). Allah şu anda bilemeyeceğiniz daha nice (ulaşım araçları) yaratır/yaratmaktadır.”⁴¹⁹

⁴¹⁶ Nahl, 16/69.

⁴¹⁷ Daha fazla bilgi için Bkz. Abdurrahman Kasapoğlu, “Allah’ın Bal Arısına Vahyi”, *Tabula Rasa*, yıl:4, sayı:11, Mayıs-Agustos 2004.

⁴¹⁸ Nahl, 16/79.

⁴¹⁹ Nahl, 16/5-8.

3. Yaratılıştaki İbretler:

“Allah, her şeyin yaratıcısıdır” *“De ki: 'Her şeyin yaratıcısı Allah'tır. O, tektir, hâkim olan (her şeye üstün gelen)dır.”*⁴²⁰ Allah kâinatı yoktan var etmiştir.⁴²¹ Ve bu yaratılış her an devam etmektedir.⁴²²

Allah bizlere yerlerin ve göklerin yaratılışında, canlıların yaratılışında, insanın yaratılışında, kısacası yaratılmış olan her şeyin yaratılışında ibret olduğunu bildirmektedir.

Konuyla ilgili ayetler şöyledir:

*“Allah gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır. İşte bunda inananlar için bir ibret vardır.”*⁴²³

*“Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır.”*⁴²⁴

*“Onlar, önlerindeki ve arkalarındaki (kendilerini dört bir yandan kuşatan) göğe ve yere bakmadılar mı? Eğer dilersek onları yere geçirir veya gökten üzerlerine parçalar düşürürüz. Bunda, Rabbine yönelen her kul için bir ibret vardır.”*⁴²⁵

*“Üstlerindeki göğe bakmazlar mı? Onu nasıl bina ettik, nasıl donattık! Onda hiçbir düzensizlik ve eksiklik yoktur.-- Yeryüzünü de yaydık ve orada sabit dağlar yerleştirdik. Orada her türden iç açıcı çift bitkiler bitirdik.-- Bütün bunlar, içtenlikle Allah’a yönelen her kulun gönül gözünü açmak ve ona öğüt ve ibret vermek içindir.”*⁴²⁶

Allah (c.c), yerlerin ve göklerin yaratılışındaki ibrete nazar-ı dikkatimizi çekerken bir taraftan da insanın yaratılışına bizleri götürür:

*“Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın. Fıskırıp çıkan bir sudan yaratıldı. Bu su, bel ile kaburga kemikleri arasından çıkar”*⁴²⁷

⁴²⁰ Ra’d, 13/16.

⁴²¹ En’am, 6/101.

⁴²² Rahman, 55/29; Ankebut, 29/19.

⁴²³ Ankebut, 29/44.

⁴²⁴ Rûm, 30/22.

⁴²⁵ Sebe’, 34/9.

⁴²⁶ Kâf, 50/6-8.

⁴²⁷ Târik, 86/5-7.

“Sizin yaratılışınızda ve Allah’ın (yeryüzüne) yaydığı her bir canlıda da kesin olarak inanan bir toplum için elbette nice deliller vardır.”⁴²⁸

“Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ve kendi nefislerinizde birçok alametler vardır. Hâlâ görmüyor musunuz?”⁴²⁹

Allah bütün her şeyi insanların hizmetine vermiştir:

“O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katından (bir lütfu olmak üzere) size boyun eğdirmiştir. Elbette bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır.”⁴³⁰

Kısacası, kâinata yaratılmış olan her şeyde Allah’a götüren deliller, işaretler ve ibretler bulunmaktadır. Ne mutlu bunları düşünerek ibret alanlara...

4. Bitkiler ve Meyvelerdeki İbretler:

Kur’ân, varlıklardan, varlıkların zatlari ve maharetleri için bahsetmez, yani varlıkları sadece zikretmek için isimlerinden bahsetmez, varlıkların tevhid inancına olan delâletleri için, Allah (c.c)’ın azametini, kudretini, ilmini, iradesini, merhametini, şefkatini göstermek ve ispat etmek için bahseder.

Allah Teâlâ, meyvelerde farklı şekiller, renkler, kokular, lezzetler, hoş a gidecek özellik var etmiştir. Her bir meyve “Allah beni senin için yarattı, ye beni!” demekte, insana her yönüyle cazip görünmektedir. Hepsinin ayrı özelliği ve güzelliği vardır. Bütün meyvelerde vitamin, enerji verici ve doyurucu özellik, özel bir tat vardır. Ayrıca her meyve bir şifa sebebi, bir hastalık gidericidir, insanın sağlığını koruyucu ve onu güçlendiricidir. Meyvelerin aşılmasından yetişmesine, güzelliğinden besin değerine kadar neresine baksanız onlarca ibret ve hikmet pırıltılarıyla karşılaşmamak mümkün değildir.

Kimya bilimine sahip insanlar, 21. asrın teknolojisi ve imkânlarıyla muazzam fabrikalarda bir meyvenin bile tüm özelliklerini toplayıp benzer bir ürün üretmekten acizdir. Böyleyken insan gibi akıl sahibi olmayan bir meyvenin tüm bu özelliklere kendiliğinden sahip olması mümkün değildir. Elbette muhteşem bir yaratıcı, Rahmeti sonsuz ve tek Rezzak olan Allah, bu meyveleri de kendisine kulluk yapması için yarattığı insanların hizmetine sunmuştur. Aynı toprakta yetişen, aynı güneş ve aynı

⁴²⁸ Casiye, 45/4.

⁴²⁹ Zâriyât, 51/20-21.

⁴³⁰ Câsiye, 45/13.

sudan, aynı havadan yararlanan bir kirazla hemen yanındaki bir limon ağacının meyvesi, tadıyla, rengiyle, şekliyle, içerdiği vitaminlerle, her şeyiyle ne kadar farklıdır ve bütün bunlar Allah'ın sanatını göstermekte, ibretler içermektedir.⁴³¹

*“Yeryüzüne bir (ibretle) bakmazlar mı? Orada her güzel çiftten nice bitkiler yetiştirdik. -- Şüphesiz bunlarda (Allah'ın kudretine) bir nişâne (delil, ibret) vardır; ama çoğu iman etmezler.”*⁴³²

*“O, gökten su indirendir. İşte biz her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de kendisinde üst üste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşillik; hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar; üzüm bağları bir kısmı birbirine benzeyen, bir kısmı da benzemeyen zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın! Kuşkusuz bütün bunlarda inanan bir toplum için ibretler vardır.”*⁴³³

*“Gökten suyu indiren O`dur. Ondan hem size içecek vardır, hem de hayvanlarınızı otlatacağınız bitkiler. - (Allah) su sayesinde sizin için ekinler, zeytinler, hurmalar, üzümler ve diğer meyvelerin hepsinden bitirir. İşte bunlarda düşünen bir toplum için büyük bir ibret vardır.”*⁴³⁴

5. Yağmur ve Yağmurun Toprağı Diriltmesindeki İbretler:

*“O, rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir. Nihayet rüzgârlar ağır bulutları yüklendiği vakit, onları ölü bir belde (yi diriltmek) için sevk ederiz de oraya suyu indiririz. Derken onunla türlü türlü meyveleri çıkarırız. İşte ölüleri de öyle çıkaracağız. Ola ki ibretle düşünürsünüz.”*⁴³⁵

Her biri bir harika olan, fakat devamlı tekerrür etmesi sebebiyle alıştığımız ve bu yüzden dikkatten kaçırdığımız tabiat olaylarının arkasındaki yüce kudretin tanıtılmasına devam edilmektedir. Bu arada âyetin sonuna, Allah'ın ölü topraktan böyle canlı bitkiler çıkarması gibi kıyamet gününde ölüleri de kabirlerden diriltilip çıkaracağı şeklinde bir bilginin eklenmesi özellikle ilgi çekicidir. Buna göre tabiattaki sürekli canlanma ve yenilenme bir yandan onu canlandıran Allah'ın varlığına ve hükümlerine, bir yandan da öldükten sonra yeniden dirilmenin mümkün olduğuna delâlet etmektedir.

⁴³¹ Kalkan, *Kavram Tefsiri*, “Meyvelerdeki ibretler” md.

⁴³² Şuara, 26/7-8.

⁴³³ En'am, 6/99.

⁴³⁴ Nahl, 16/10-11.

⁴³⁵ A'raf, 7/57.

Ayetin sonunda bütün bu bilgilerin, İnsanlar ibret alsınlar, düşünüp kendilerine gelsinler diye verildiğine işaret buyrulmuştur. Çünkü Kur'an bir tabiat bilgisi veya astronomi kitabı değildir; onun temel gayesi İnsana rehber olmak; onu, akıl ve bilgi dünyasını sağlıklı temeller üzerine kurmaya, böylece itikadı ve amelî hayatını her türlü sapmalardan korumaya yönlendirmektir. Bu bakımdan Kur'an'da verilen çeşitli konulara dair bilgilerin, düzenlemelerin, uyarıların asıl hedefi, insanlığın, Allah tarafından kendisine lâıyk görülen seçkin konumuna ulaşacağı biçimde eğitilmesi ve geliştirilmesidir.⁴³⁶

*“Korku ve ümit kaynağı olarak şimşeği size göstermesi, gökten yağmur indirip onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesi, onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için elbette ibretler vardır.”*⁴³⁷

Cenâb-ı Hak burada, "Aklını Kullanacak bir topluluk için..." buyurmuştur. Çocuğun babadan meydana gelişi, değişikliğin çok nadir olduğu hep aynen sürüp giden normal bir şey olunca, halkın zihnine, bu işin tabiatı icabı olduğu fikri arız olabilir. Çünkü devamlı olan bu durum, değişik olana göre, tabii sayılmaya daha müsaittir. Ancak ne var ki, şimşeğin çakması; yağmurun yağması, değişmeyen ve hep aynı kalan şey değildir. Çünkü bu iş bir mıntıkada meydana gelirken, başka mıntıkada olmaz; bir vakitte olurken, başka bir vakitte olmaz. Bazen kuvvetli, bazen da zayıf olur. Binaenaleyh bu, aklen, bir fail-i muhtarın varlığına daha fazla delâlet eder. Bu sebeple Cenâb-ı Hak bunun, tam düşünmeseler bile, akli olan kimseler için bir ayet olduğunu beyan buyurmuştur.⁴³⁸

Diğer ayetlerde de şu şekilde geçmektedir:

*“Geceyle gündüzün birbiri ardınca gelişinde, Allah’ın gökten rızık (sebebi olarak yağmur) indirip, onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesinde, rüzgarları evirip çevirmesinde aklını kullanan bir toplum için ibretler (deliller) vardır.”*⁴³⁹

*“Allah gökten su indirdi de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti. Şüphesiz bunda dinleyecek bir toplum için bir ibret vardır.”*⁴⁴⁰

⁴³⁶ Karaman, vd., *Kur’ân Yolu*, II, s.425.

⁴³⁷ Rûm, 30/24.

⁴³⁸ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVIII, s.100.

⁴³⁹ Câsiye, 45/5.

⁴⁴⁰ Nahl, 16/65.

“O, rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderendir. Ölü toprağı canlandırılın, yarattıklarımızdan birçok hayvanları ve insanları sulayalım diye gökten tertemiz bir su indirdik. Andolsun, biz bunu insanlar arasında, düşünüp ibret alsınlar diye tekrar tekrar açıkladık. Fakat insanların çoğu nankörlükte diretiler.”⁴⁴¹

Böylece Allah (c.c), yağmura, yağmurun oluşuna ve yağmur sonrasındaki canlının dirilme sahnelerine dikkat çekerek ibret almamızı istemiştir.

6. Dil ve Renklerin Ayrı Ayrı Olmasındaki İbretler:

“Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır.”⁴⁴²

Dil, ilk insan Âdem'le başlamış ve zamanla gelişme göstererek gruplara ayrılmıştır. Zira Cenâb-ı Hak, Âdem Peygamber'e lüzumlu olan eşyanın isimlerini öğretmiştir.⁴⁴³

Böylece ilk insanın konuşma nimetine eriştirildiği ve eşyanın isimleri öğretilerek kendi aralarında anlaşma ve konuşma imkânlarının doğduğu kesinlik kazanıyor.⁴⁴⁴

Her milletin kendi bünyesinde kültür birliği sağlaması bakımından ayrı bir dil konuşması yararlıdır. Aynı zamanda milletler arasında bilimsel, ekonomik ve kültürel yönlerden alış-verişin sağlanması, her milletin kendi diliyle geliştirdiğini bir diğerine aktarması ve o sebeple birbirlerinin dilini öğrenmeleri gereği doğuyor ve bu da her bakımdan milletler için başka başka faydaların doğmasına yardımcı oluyor.

Bütün insanlar, diğer bir anlatımla, bütün milletler aynı dili konuşsaydı ne olurdu? Bunun cevabını birkaç madde halinde şöyle verebiliriz:

- a) Günümüze kadar gelişme kaydedip gelen bilimsel araştırmalar bu kadar hızlı ve başarılı olmazdı.
- b) Aynı dil, ülkelerin uzaklığına ve farklı kültür yapısına göre, çok farklı lehçe ve telâffuzlarla karmaşık bir hal alır ve o sebeple toplum ve fertlerin birbirleriyle anlaşmaları zorlaşırdı.

⁴⁴¹ Furkan, 25/48-50.

⁴⁴² Rum, 30/22.

⁴⁴³ Bakara, 2/31.

⁴⁴⁴ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu yay., İzmir, ts., IX, s.4698.

c) Her millet kendi lehçe ve telâffuzunun doğruluğunu savunur ve böylece dil konusu bir çıkmaza girmiş olurdu.

d) Millî duygular cılız kalır, rekabet duygusu azalabilirdi.

O halde dillerin farklı olması, ilâhî irâdeye dayalı sünnetullah doğrultusundaki takdirin tabii sonucudur diyebiliriz. İnsan zekâ ve irâdesini farklı diller icat etmeye yatkın kılan Allah'ın şanı elbette ki çok yücedir. O sebeple 22. âyetin sonunda renklerin ve dillerin ayrı olmasında ilim adamları için deliller ve ana fikirler bulunduğu belirtilerek başlı başına bir araştırma ve inceleme konusu olduğuna, aynı zamanda Cenâb-ı Hakk'ın insanlardan yana güzel bir tecellisi bulunduğu işaret edilmektedir.⁴⁴⁵

F.Râzî de bu konuya farklı bakış açısıyla yaklaşarak şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Cenâb-ı Hak, enfüsî ve afakî delillere işaret edince, insanların sıfatlarından olan şeyi de, insanların renkleri arasındaki farklılığı zikretmek suretiyle dile getirmiştir. Çünkü onlardan hiçbiri, sayılarının çok, cemaatlerinin ve miktarlarının hacminin küçük olmasına rağmen, birbirlerine benzemezler. Ama göklere gelince, büyük olmalarına ve sayılarının az olmasına rağmen şekilce birbirlerine benzerler. Lisanların farklı oluşuna gelince, meselâ Arap ırkına mensup İki kimse, kardeşirler. Bunlar aynı lehçe ile konuştuklarında, biri diğerini tanır, öyle ki, bunların gözleri kapalı olsa ve birbirlerini görmeseler bile, yine her biri, "Bu falancanın..., bu da diğer falancanın sesidir" der. Ki bunda, çok yüce bir hikmet bulunur. Çünkü insan, düşman kendisine ulaşmazdan önce sakınabilmesi ve zaman geçirmeksizin dostuna yönelebilmesi İçin, hak sahibini, hak sahibi olmayandan, dostunu da düşmanından ayırt edip tanıyabilmesi için, şahısları birbirinden tefrik etmek zorundadır. Bu bazen, göz ile olur. İşte böylece Allah, insanların şekillerini farklı farklı yaratmıştır. Bazen da kulak ile olur; dolayısıyla da Cenâb-ı Hak, insanların seslerini farklı farklı yaratmıştır. Tutma, koklama ve tatma ise, düşmanı ve dostu tanıma hususunda bir şey ifade etmezler. Dolayısıyla, bunlarda bir temyiz ve ayırt etme söz konusu olamaz”⁴⁴⁶ diyerek dil ve renklerin, gökler ve yer ile karşılaştırmasına değinmiştir. Aynı zamanda dil ve renklerin farklı oluşlarındaki hikmet ve ibretleri sıralamıştır.

Kısacası; Âdem ve Havva'dan gelmelerine rağmen insanların renklerinin ve dillerinin farklılaşması, ancak anatomi, etnoloji ve filoloji bilim dallarının izah edebileceği özel,

⁴⁴⁵ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, IX, s.4698.

⁴⁴⁶ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVIII, s.96.

bilimsel bir konudur.⁴⁴⁷ Bu sebepten olacaktır ki ayetin sonunda “*Şüphesiz bunda bilenler(âlimler) için elbette ibretler vardır*” ifadesi geçerek buradaki ibreti sadece âlimlerin anlayabileceği vurgulanmıştır. Bunların alanında uzman kişiler olması da muhtemeldir. Allah en iyisini bilendir.

7. Rızık Bolluğu ve Darlığındaki İbretler:

Bu konuyla ilgili sadece bir ayet mevcut olup ayet mealen şöyledir:

“Bilmediler mi ki, Allah rızık dilediğine bol bol verir ve (dilediğine) kısar. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için elbette ibretler vardır.”⁴⁴⁸

Bu âyette rızık örneğinden hareketle bolluğun da sıkıntının da Allah'ın irade ve takdirine bağlı olduğu ortaya konmuştur. Kötülüğün Allah'tan geldiğini kabul ederken iyi durumları kendinden bilen, bunları kendi bilgisinin, yetenek ve deneyiminin sonucu olarak gören anlayışı Kur'an-ı Kerim reddeder. Aslında Allah'ın izni ve iradesi olmadan evrende hiçbir olay gerçekleşmediği gibi insanlar da herhangi bir iyi veya kötü durumla karşılaşmazlar. Bu açıdan iyilik de kötülük de Allah'tandır. Öte yandan insanın kendi niyet ve seçiminin etkili olduğu iyilik veya kötülükler onun kendi kesbi (kazanımı) olup sonuçları da etkisinin derecesine göre kendisine aittir; sorumluluğu oranında kötülüğün cezasını görür, iyiliğin ödülünü alır. Bu bakımdan Kur'an-ı Kerim'de insanlarla ilgili eylemler, iyilik veya kötülük, nimet veya sıkıntı türünden olgular, yerine göre Allah'a da insanlara da nispet edilmiştir. Nimetin verilmesi bir imtihandır; onu Allah'ın rızasına ve hükümlerine uygun olarak değerlendirenler imtihanı kazanmış, aksine hareket edenler de kaybetmiştir.⁴⁴⁹

Toplumsal zenginlere olan ihtiyacı nispetinde, geçimini el emeği, göz nuru ile kıt kanaat sağlayan dar gelirliyle de ihtiyacı vardır. En zengin ülkelerde bile bu iki sınıfın mevcut olduğu bir gerçektir. Şüphesiz bu, toplumun hayat ve geçim dengesini, işlerin düzenli ve sağlıklı yürümesini sağlamaktadır. Ancak sözü edilen denge kanunu bir diğer yönüyle de, kişilerin görgü, bilgi, beceri ve yetenekleriyle, aynı zamanda içinde bulundukları şart ve ortamla ilgilidir. Çünkü sünnetullah, sebepler zincirini oluşturur, sebepler de onları doğurur ve bu düzenlemede de yine denge kanununun mayası bulunur. Böylece Kur'ân-ı Kerim, ilâhî hükümleri, kanun ve sünnetleri kısaca ana fikir

⁴⁴⁷ Duman, *Beyânu'l-Hak*, II, s.452.

⁴⁴⁸ Zümer, 39/52.

⁴⁴⁹ Karaman, vd., *Kur'ân Yolu*, IV, s.543-544.

ve temel bilgi mahiyetinde verir. Sonra da insan aklını, düşünce ve zekâsını harekete geçirip gerçeği bulmasına yardımcı olur. Âyetin son cümlesiyle, «şüphesiz ki bunda inanan bir millet için belgeler, öğütler ve ibretler vardır» buyrulur, asıl amaç belirtilmekte; ilâhî denge kanununu ve sünnetullahı anlayabilmek için imânın ne kadar gerekli olduğu açıklanmaktadır. Zira inanmayan kimsenin Kur'ân'ı tarafsız bir gözle okuyup araştırma ihtiyacı duyması pek nadir olaylardan biridir.⁴⁵⁰

Kısacası; Rızkın kaynağı sadece ve yalnızca Allah Teâlâ'dır. Dilediği kimselere rızık bahşeder, dilediği kimselere ise vermez. Bunda müminler için bir ibret vardır. Burada sadece müminlerin ibret alacak kimseler olarak zikredilmesinin sebebi, sadece müminlerin ayetler hakkında düşünmeleri, ayetlerden istifade etmeleri ve rızkın genişletilmesinin derece derece yükselmek olabileceği gibi, daraltılmasının da kulun kadri kıymetini yükseltmek ve makamını yüceltmek için olabileceğini bilmeleridir.⁴⁵¹

8. Göklerde ve Yerdeki İbretler:

*“Onlar, önlerindeki ve arkalarındaki (kendilerini dört bir yandan kuşatan) göğe ve yere bakmadılar mı? Eğer dilersek onları yere geçirir veya gökten üzerlerine parçalar düşürürüz. Bunda, Rabbine yönelen her kul için bir ibret vardır.”*⁴⁵²

Bu sahne çarpıcı bir evrensel sahnedir. Aynı zamanda o inkârcıların gördükleri ve algıladıkları olaylara dayanıyor. Sebebine gelince yerin sarsılarak alt-üst olması doğa olayıdır. Ayrıca kimi hikâyelerin ve söylentilerin de konusu olduğu görülür. Gökten yere parçaların düşmesi de onlara yabancı bir olay değildir. Gök taşları düştüğünde ve şimşek olaylarında bunun benzeri meydana gelmektedir. Yani onlar bu sahnede canlandırılan olayların benzerlerini ya görmüşler ya da işitmişlerdir. Buna göre bu dokunuş, kıyamet gününün geleceğini ihtimal dışı sayan bu koyu gafilleri uyabilir. Çünkü bu tabloda görüyorlar ki, azap son derece yakınlarındadır. Eğer yüce Allah onları daha kıyamet kopmadan, şu dünyadayken azaba çarptırmak istese şu üzerinde gezindikleri yerden ya da başları üzerindeki gökten kaynaklanacak azaplarla onları cezalandırabilir. Buna göre ne zaman kopacağını yalnız yüce Allah'ın bildiği kıyamet günü onların pek uzağında değildir. Yolunu şaşırılmış fasıklardan hiç kimse yüce Allah'ın acı sürprizlerinden emin olamaz.

⁴⁵⁰ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, X, s.5261-5262.

⁴⁵¹ Zuhayli, *et-Tefsirü'l-Münîr*, XII, s.315-316.

⁴⁵² Sebe', 34/9.

Gözleri önünde çeşitli gök ve yer olayları meydana geliyor. Bunların yanı sıra bir yer sarsıntısı sırasında her an toprağın alt-üst olması ya da gök parçalarının başlarına yağması muhtemeldir. İşte tövbe edip Allah'a dönen, koyu sapıklığın pençesinde olmayan kalp için bunda gerçekten alınacak ders vardır.⁴⁵³

Diğer ayetlerde ise Allah (c.c) şöyle seslenmektedir;

*“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akliselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.-- Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru” derler.”*⁴⁵⁴

*“Üstlerindeki göğe bakmazlar mı? Onu nasıl bina ettik, nasıl donattık! Onda hiçbir düzensizlik ve eksiklik yoktur.” - “Yeryüzünü de yaydık ve orada sabit dağlar yerleştirdik. Orada her türden iç açıcı çift bitkiler bitirdik.” - “Bütün bunlar, içtenlikle Allah'a yönelen her kulun gönül gözüünü açmak ve ona öğüt ve ibret vermek içindir.”*⁴⁵⁵

*“Allah gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır. İşte bunda inananlar için bir ibret vardır.”*⁴⁵⁶

*“Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır.”*⁴⁵⁷

9. Gemilerin Yüzmesindeki İbretler:

*“Görmedin mi ki, gemiler Allah'ın nimetiyle denizde akıp gitmektedir. Allah bunu âyetlerinden bir kısmını size göstermek için yapmaktadır. Şüphesiz ki bunda hakkıyla sabreden, hakkıyla şükreden herkes için ibretler vardır.”*⁴⁵⁸

Kuran-ı Kerim'in bildirdiğine göre, ilk gemiyi inşa eden Hz. Nuh'tur. Hz. Nuh gemiyi, Allah'ın öğretmesi ve O'nun kontrolünde yapmıştır. Bu hususu açıklayan Kur'an ayetinin meali şöyledir: "Biz ona vahyettik ki, gözlerimizin önünde ve vahyimiz

⁴⁵³ Kutup, *Fî Zilâl'il-Kur'ân*, XII, s.104-105.

⁴⁵⁴ Al-i İmran, 3/190-191.

⁴⁵⁵ Kâf, 50/6-8.

⁴⁵⁶ Ankebut, 29/44.

⁴⁵⁷ Rum, 30/22.

⁴⁵⁸ Lokman, 31/31.

(öğretmemiz) ile o gemiyi yap." Geminin neden ve nasıl yapıldığını ise şu ayetten öğreniyoruz: "Tahtadan yapılmış ve mihla çakılmıştı."⁴⁵⁹ Bu ayetlerden anlıyoruz ki, Hz. Nuh'a gemiyi yapmasını emreden Allah'tır. Allah, geminin nasıl ve neden yapılacağını da Hz. Nuh'a öğretmiş ve geminin yapılışını da kontrol etmiştir. Hz. Nuh gemiyi tahtadan yapmış ve tahtaları çivi ile birbirine tutturmuştur.⁴⁶⁰

Ayette bir nimet hatırlatılmaktadır. Yani, ey akıllı! Görmedin mi ki, büyük gemiler, geçim sebeplerini hazırlamak için, Allah'ın kudreti ile ve o gemileri insanların emrine vererek onlara lütuf ve ihsanda bulunması sebebiyle denizlerde gider. İbn Kesîr şöyle der: Yüce Allah, lütfü ve iradesiyle gemilerin denizde akıp gitmesi için, kendisinin denizi hazır hale getirdiğini haber veriyor. Çünkü eğer Allah suya, gemileri taşıma kuvveti vermeseydi, gemiler yüzemezdi. Bunun içindir ki, Yüce Allah şöyle buyurdu: Sanatının harikalarını, birliğini ve kudretini gösteren delilleri size göstermek için bunu yaptı, Bu gemilerin emre hazır kılınmasında ve taşıdıkları gıda maddeleri, erzak ve ticaret mallarında. Allah'a yönelen, sıkıntı anında çok sabırlı, bolluk anında çok şükreden her kul için apaçık ibret ve alametler vardır.⁴⁶¹

10. Eşler Arasında Sevgideki İbretler:

*"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır."*⁴⁶²

İnsanlar arasındaki ilişki ve bağların en özeli, karı-koca arasındaki cinsel doyum ve buna eşlik eden sevgi, şefkat gibi duygulardır. Karı-koca arasındaki cinsel yaşamın sağlıklı temeller üzerine kurulması büyük önem taşır. Sağlıklı bir cinsel yaşamın ön şartı ise, karı koca arasındaki cinsel doyuma, sevgi ve şefkat gibi duyguların eşlik etmesidir. Karı-koca arasındaki cinsel çekim duygusal aktivitelerle tamamlanmalıdır. Salt cinsel (fizyolojik) çekim üzerine kurulu ilişkiler uzun süreli ve sağlam olamazlar. Oysa sevgi ve şefkat gibi duygular, cinsel doyumun asgariye indiği yaşlılık çağında bile karı-koca arasındaki bağların sürmesini sağlar.

⁴⁵⁹ Kamer, 54/13.

⁴⁶⁰ Celal Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, Marifet yay., V.baskı, İstanbul, s.107.

⁴⁶¹ Sâbunî, *Safvetü't-Tefasir*, V, s.32-33.

⁴⁶² Rûm, 30/21.

İnsanlar arasındaki ilişkileri sağlam temellere oturtmayı amaçlayan Kur'an, karı-koca arasındaki cinsel ilişkinin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesinin yollarını da gösterir. Cinsel doyumun insanın fizyolojik ve ruh sağlığındaki önemli yerini vurgulayan Kur'an, cinsel doyumun, sevgi ve şefkat gibi duygulardan bağımsız tamamlanamayacağına işaret eder.

Bu âyetin anlatmaya çalıştıklarında, Allah'ın birliğini, kudretini, hikmetini düşünenler için kanıtlar mevcuttur. Düşünen, iyi gözlem yapan, değerlendirmesini bilen, aklını kullanmaktan geri durmayan kimseler, anlatılan bu delillerde Allah'ın irâde, ilim, rahmet gibi sıfatlarının yansımaları fark ederler. Allah'ın sıfatlarının bilincine varma, O'nu sevmek, O'na inanma ve emirlerine itaat etmeyle sonuçlanır. Allah'ın, insanı erkek ve kadın halinde yaratıp aralarına meveddet ve rahmet hissi yerleştirmesinde, insanın ruhsal tabiatını var edip olgunlaştırmasında O'nun kudretine olduğu gibi, insanlar hakkındaki inâyet ve esirgemesine de işaret eden deliller mevcuttur. Sağduyu sahibi bir kimse bu ilâhî düzenlemenin evrende kendiliğinden, tesadüfen ortaya çıkamayacağını bilir.⁴⁶³

İnsanın manevi derinliklerinde bir takım sırlar vardır ki, insanın kendisi bile bunu bilmemektedir. İnsanın yetenek ve davranışlarının bir kısmı hala araştırmacılar için kapalıdır. Bize hâkim olan kanunların bir kısmını biliyorsak da, bir kısmını hala bilemiyoruz. Mesela; insan sevdiği zaman, niçin sevdiğini bilmediği gibi⁴⁶⁴, sevginin mahiyet ve keyfiyetini de bilmemektedir. Sadece sevginin neticelerini ve davranışlarına yansımaları müşahade edebilir. İşte mahiyeti bilinmeyen ve sadece eserleriyle varlığı bilinen sevgi bu noktadan Allah'ın varlığına delil ve düşünenler için de birer ibret tablosu oluşturmuştur.

III. GELECEKTE OLACAKLARDAN İBRETLER

Kur'ân-ı Kerim'in ahireti ispat metodu, "Nereden geldim, nereye gidiyorum?" sorusuna tatminkâr bir cevap bulmaya dayanır. Düşünen her insanın sormaya mecbur olduğu bu sorunun birinci kısmında materyalist izahı benimsemeyen, kendisine ve içinde yaşadığı tabiata hâkim, mutlak kudrete sahip bir yaratıcının varlığına inanan kimse, söz konusu

⁴⁶³ Daha fazla bilgi için Bkz. Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram: "Sükûn" -Eşler Arasında Cinsel ve Duygusal Eğilim", *Din Bilimleri*, Cilt:4, sayı:4, yıl:2004, s.73 vd.

⁴⁶⁴ Muhammed Mütevellî Şa'ravî, *Kur'an Mucizesi*, çev. Said Şimşek, Esra yay., İstanbul, 1995, s.263.

sorunun ikinci kısmında da aynı düşünce tarzını devam ettirerek öbür âlemin ölümsüzlüğünü kolaylıkla benimser. Bundan dolayı Allah'a imanla âhiret gününe iman Kur'an'da sık sık ve birlikte zikredilmek suretiyle bunun ne kadar önemli bir ilke olduğuna dikkat çekilmiştir. Dünyaya ilk gelişinde pek aciz bir canlı olan insan, hayatının daha sonraki devrelerinde fizyolojik ve psikolojik yönden gelişip tabiatın en mükemmel varlığı haline gelir. Ondaki ruhî ve fikrî gelişme devam ederek kendisinde ebediyet duygusu meydana getirir. İnsanın, iyi düşünmeden, ilk bakışta yok oluş (fena) gibi telakki ettiği ölümden korkması veya öbür âleme inanmayanlarla ona hazırlıklı olmayanların ölümden ürkmesi de bu ebediyet duygusuna bağlanabilir. O halde daha mükemmel ve ölümsüz bir âlem olan ahiretin varlığını benimsemek insanın tabii yaratılışında bulunan bir özelliktir. Ancak dünya hayatının cazibesi, kişinin fitratındaki ölümsüzlük duygusunu unutturup tabiatındaki seyri durdurabilir.⁴⁶⁵

“Gelecekte Olacaklardan İbretler” başlığı altında iki konuya değinilecektir. İlk olarak “Ölüm Olayından Alınacak İbretler”, daha sonra “Ölüm Ötesinden Alınacak İbretler” konuları ele alınacaktır.

1. Ölüm Olayından Alınacak İbretler:

Ölüm, herkesin tadacağı bir gerçektir ve ölümsüz hiçbir canlı yoktur. İnsanlar nerede olursa olsun mutlaka ölümün onları yakalayacağı, hatta onlar sağlam yapılı mekânlar da bile olsalar ölümden kaçamayacakları,⁴⁶⁶ her milletin bir yaşam sürecinin olduğu ve ömürleri bittiğinde o vakti uzatmalarının mümkün olmadığı,⁴⁶⁷ bildirilmiştir.

Kısacası ölüm, Allah'ın kullarına takdir buyurduğu ömrün son bulması; yeryüzünde, gökte, karada ve denizde yaşayan her canlı için takdir edilmiş hakikattir. Allah (c.c) dışında hiçbir ruh ondan kurtulmayacaktır.

Yaşam, sadece Dünya hayatından ibaret değildir. Bu hayatın son bulduğu ölüm, bir yok oluş değil; yeni ve ebedî bir hayatın başlangıcıdır.

Her ne kadar ölüm geride kalanlar için acı ve hasret dolu bir olay ise de imanlı gönüller için fânilikten ebedîliğe geçişi sağlayan bir vasıtaadır. Nitekim birçok âyette ölüm ve âhiret hayatı “buluşmak, sevdiğine kavuşmak” anlamındaki lika (likâullah, likâü'l-âhire) kelimesiyle ifade edilmiştir. Ölüm tabii olarak ürkütücü bir şeydir. Ancak asıl hayatın

⁴⁶⁵ Bekir Topaloğlu, “Ahiret” md., *DİA*, I, s.544.

⁴⁶⁶ Nisâ 4/78.

⁴⁶⁷ A'râf 7/34.

ikinci âlemde başlayacağına inananlar, ölümün ebedî yokluk olmadığını kabul ederler. Henüz hayattayken âdetâ bu yeni hayatın özlemini duyarlar.⁴⁶⁸

İbret almayı sağlayan en çarpıcı olay ölümün kendisi olduğu için ölümü sık sık hatırlama teşvik edilmiştir. Peygamber (s.a.v) bu konuda gerekli ikazları yapmış ve *“Lezzetleri yok edici olan ölümü çok hatırlayın”*⁴⁶⁹ buyurmuştur. Aynı zamanda mü'minlerin en akıllısının ölümü çok anan ve ölüm sonrası için hazırlık yapan kişi olduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁰

Bunların yanında kabir ziyaretlerinin de yapılması istenmiştir. Kabir ziyaretinin orada yatan ölü için değil; ziyaret eden dirinin ibret alması, ölümü ve ahreti hatırlaması için meşrû kılındığını hatırlamakta fayda var.

Ölümü hatırlamak emeli kısaltacağı için dünya elemi azaltır. Dünyada emel ne kadar çoğalırsa elemde o nispette artar. Aynı zamanda emel, insanı Allah'tan uzaklaştırıp dünyaya daldırır. Hâlbuki Allah(c.c.), insana mal ve evlâtlarla oyalanmamayı, kendilerine verdiklerinden ölümden önce infak etmelerini aksi halde pişmanlığın fayda vermeyeceğini bildirir.⁴⁷¹

Diğer bir ayette ise; *“De ki: Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır. Sonra gaybı da, görünen âlemi de bilen Allah'a döndürüleceksiniz de, o size yapmakta olduklarınızı haber verecektir”*⁴⁷² buyrulmaktadır.

Bu, Kur'an-ı Kerim'in, hem o zamanki muhataplara hem de onların dışındaki tüm insanlara yönelttiği mesaj dolu bir uyarıdır. İnsanların çoğu zaman unuttuğu, fakat nerede olurlarsa olsunlar yakalarını bırakmayacak olan bir gerçeği gönüllerine yerleştirmektedir. Bu hayat bir gün elbet son bulacaktır. Bu hayatta Allah'tan uzak olmak, O'na dönüşle sonuçlanacaktır. O'ndan kaçanların O'na sığınmaktan başka çareleri yoktur. O'na dönüşten sonra sorguya çekilmek ve ona göre yaptıklarının karşılığını almak mutlaka gerçekleşecektir. Bundan kaçıp kurtulmak mümkün

⁴⁶⁸ Topaloğlu, “Ahiret” md., *DİA*, I, s.544.

⁴⁶⁹ Nevevî, Muhyiddin Ebu Zekerîya Yahya Bin Şeref, *Riyâzü's-Sâlihîn*, Ter. ve şerh: Yaşar Kandemir, Lütfi Çakan, Raşit Küçük, Erkam Yay., İstanbul, 2001, III, s.447.

⁴⁷⁰ Nevevî, *a.g.e*, III, s.448.

⁴⁷¹ *Münafikûn*, 63/9-10.

⁴⁷² *Cuma*, 62/8.

değildir.⁴⁷³ Bu sebeple Kur'an, ölümü her an hatırd tutup ondan gerekli ibreti almamızı istemektedir.

Allah (c.c), diğer bir ayet-i kerimede de uyku ile ölümü şu şekilde açıklar:

*“Allah (ölen) insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır. Ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar, diğerlerini belli bir süreye (ömürlerinin sonuna) kadar bırakır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır”*⁴⁷⁴ buyrulmaktadır.

Kur'an'da uyku, ölümle eş anlamlı gibi kullanılır.⁴⁷⁵ Demek ki ölümle uyku bir bakıma aynıdır; çünkü uykuda, nefis, bedenden kısmen ayrılır; en azından, şuur olarak bedenin farkında değildir. Ölümde ise bu kopuş, bütün bütündür. Bu yüzden, “uyku, ölümün yarısıdır.” İşte, vefat da, “süresine erdirmek, vakti gelince sözü yerine getirmek, bütünüyle ifa etmek” demek olduğundan mevt/ölüm, insan ruhu için yeryüzündeki sürenin dolması ve ruhun bedenden sıyrılmasıdır.⁴⁷⁶

Bu ayette şu vurgulanmaktadır: Ölen insanların ecellerini belirleyen Allah(c.c)'tır. Uyuyan insanları belli bir zamana kadar uyutan da O'dur. İnsanlara, uyurken, ölmemekle beraber bir tür ölüm hali yaşatan da O'dur. Uyku halindeki insanın eceli gelmişse, onun canını alır; O da bir daha uyanamaz. Eceli gelmeyen insanın canını ise serbest bırakır: o da yeniden uyanır. Yani bütün insanların canları hem uyanıklık hem de uyku halinde O'nun elindedir.⁴⁷⁷ Artık düşünüp ibret alın denilmektedir.

Allah'ın Esmâü'l-Hüsnâsından biri, “el-Mümî'tir. Mümî't, canlı mahlûkların ölümünü yaratan anlamına gelir. Hayatı nasıl Allah veriyorsa, ölümü de yine O yaratmaktadır. Allah'ın hayatı/diriliği ve ölümü yaratmasının sebebi Kur'an'da şöyle açıklanır: "*O (Allah), hanginizin daha güzel amel işleyeceğini denemek için ölümü ve hayatı yarattı.*"⁴⁷⁸

Ölüme göre hayatı/dünyayı önceleyen insan, bu ayetteki ifadede bir terslik varmış gibi görebilir. Çünkü diğer canlılar gibi insanlar da, önce yaşar sonra ölürler; ama âyette önce ölüm, sonra hayat denilmiş. Burada Allah bize işaret yoluyla şunu anlatıyor:

⁴⁷³ Kutup, *Fî Zilâl'il-Kur'ân*, XIV, s.479.

⁴⁷⁴ Zümer, 39/42.

⁴⁷⁵ Ayrıca Bkz. Enam, 6/60.

⁴⁷⁶ Kalkan, *Kavram Tefsiri*, “ölüm” md.

⁴⁷⁷ Kutup, *Fî Zilâl'il-Kur'ân*, XII, s.465-466.

⁴⁷⁸ Mülk, 67/2.

“Hayatı anlamak, doğru ve güzel yaşamak istiyorsanız, önce ölümü anlamalısınız!” İnsanın hayatı nasıl anlamlandığı, her şeyden önce ölümü nasıl anladığına bağlıdır. Eğer siz ölümü bir bitiş ve yok olma şeklinde anlarsanız, hayatı da "nasıl olsa ölüm var; o halde ölmeden önce ne yaparsam kârdır" anlayışıyla değerlendirir ve öyle yaşarsınız. Ama ölümü bir bitiş değil de, aksine bir diriliş ve gerçek hayat olarak anlarsanız, o zaman hayatı; “en ince teferruatına kadar hesabının verileceği bir olay” olarak kabul eder ve o şekilde yaşarsınız. Herhangi bir şey yapmadan önce, onun hesabını yapar, hesaba çekileceğiniz bilinciyle hesaplı ve ölçülü davranırsınız. İkinci anlam olarak, doğru bir gözlükle baktığımızda görürüz ki canlılar, varlık sahasına çıkmadan önce ölü idiler. Yani, ölüm hayattan önce var kılınmış, daha önce yaratılmıştı.⁴⁷⁹ Hayat Kitabımız, bu gerçeği şöyle vurgular: “ *Siz cansız (henüz yok) iken sizi diriltten (dünyaya getiren) Allah’ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizleri öldürecek, sonra yine diriltecektir. En sonunda ona döndürüleceksiniz.* ”⁴⁸⁰

2. Ölüm Ötesinden Alınacak İbretler:

Kendimizi, dünyayı ve davranışlarımızı anlamlandırma bakımından ahiret düşüncesi çok önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Ahiret düşüncesi insana bu dünyada bir amaç ve hayat için bir anlam sunmaktadır. Ahiret yüksek/yüce değerleri temsil eder. Başka bir ifadeyle, dünya, hayatın salt maddi yönünü, sırf dünyevi kazanımları ve geçici tatminleri ifade ederken, ahiret bu hayatın öbür tarafına, yani hayatın daha yüce ve ahlaki değerlerine, sonsuza değin sürecek olan huzur ve tatmine işaret eder. Bu yüce değerler, daha alt seviyedeki değerlerin kendisi için var olduğu ve peşinden gidilmesi gereken gayedir. Dünya zaman açısından “hemen, şimdi” ve “az değerli”; ahiret ise “henüz gelmeyen ve “yüce bir değere sahip olan” dır.⁴⁸¹

Bilindiği gibi “İnsanları hayvanlardan ayıran en önemli özellik akıldır.” Aklın aslî görevi ise nefis muhasebesi yapmak, geleceğini düşünmek ve ölümden sonrası için hazırlanmaktır. Çünkü insan, ölüm gerçeğini ve dolayısıyla ölümden sonrasını göz ardı edemez.

⁴⁷⁹ Kalkan, *Kavram Tefsiri*, “ölüm” md.

⁴⁸⁰ Bakara, 2/28.

⁴⁸¹ Hökelekli, Hayati, “Dini Hayatın Bütünlüğü Açısından Ahiret İnancının Psikolojik Temelleri”(bildiri), *Kelam Anabilim Dalı XII. Koordinasyon Toplantısı ve İslâm'da Ahiret İnancı Sempozyumu*, Sivas, 2007, s.7.

“Ahiret Günü”ne ve bu dünyada yaptığı her şeyin hesabını tek tek vereceğine inanmayan bir insan, dünya hayatını mânâlandırılamaz, yaşama aşkı ve emelleriyle dolu, canlı ve gayeli bir hayat süremez, iradesi ve imkânlarını hayra, iyiliğe, erdeme, fazilete ve yüce gayelere yönelterek özlem duyulan bir insan olamaz.

Ahiret Gününe ve hesaba çekilme inancı, kişiyi bencillik ve aşırılıklardan alıkor. Başkalarına daha saygın olmayı sağlar. Her attığı adımın hesabını yapar. Doğru ve dürüst olur. Haksızlıktan ve haram lokma yemekten sakınır. Bunun içindir ki, âhiret gününe iman konusu, Kur’an-ı Kerim’de çokça işlenmekte, varlığı ve oluş şekli, şuurlara yerleştirilmektedir. Ahiret hayatı bütün ayrıntılarıyla anlatılmakta, Cennet ve nimetleri, Cehennem ve azabı gayet açık bir şekilde tasvir edilmektedir.⁴⁸²

Hayat ölümle, ölüm de ahiret düşüncesiyle anlam kazanmaktadır. Ölüm ötesi bir bakış açısına sahip olmayan kimselerin yaşadıkları boşluk ve anlamsızlık duygusu, tutarlı ve sürekli bir kimlik kazanımını imkânsız duruma sokmakta, huzursuzluk ve stres dolu bir hayata, kendinden kaçış ya da kendini yok edici tekniklere mahkûm etmektedir. Ölümü ve sonrasını da içine alan bir bakış açısı inanan insanları hedefleri ve görevleri belli bir yaşam tarzına sahip kılmakla, hayatla barışık ve uyumlu hale getirmektedir.⁴⁸³

Fahreddin Râzi’ye göre âhiret konusunun aklî ve nakli olmak üzere iki yönü vardır. İnsan vücudunun ve içinde yaşadığımız kâinatın fâni olduğunu, öldükten sonra tekrar dirilmenin de imkân dâhilinde bulunduğunu kabul etmek konunun aklî yönünü; kıyametin nasıl kopacağı ve âhiret hayatının nasıl başlayıp devam edeceği hususu ise naklî yönünü oluşturur.⁴⁸⁴ Yani aklî yön olan “kâinatın fâni olduğu” ve “tekrar dirilmenin de imkân dâhilinde bulunduğu” anlayışı, ibret almanın ulaştırdığı asıl gayeyi oluşturuyor.

Bir ayette Allah’a inanan, ancak ölümden sonra dirilişi merak eden kimsenin ibretlik durumu şöyle anlatılır:

Yahut altı üstüne gelmiş (ıpıssız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? O, “Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?” demişti. Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti ve ona sordu: “Ne kadar (ölü) kaldın?” O, “Bir gün veya bir günden daha az kaldım” diye cevap verdi. Allah şöyle

⁴⁸² Cemal Ağırman, “Ahiret İnancının Pratik Hayata Etkileri”, *DAD*, Sayı: 153, Yıl: Eylül, 2003, s.25-26.

⁴⁸³ Hökelekli, “Dini Hayatın Bütünlüğü Açısından Ahiret İnancının Psikolojik Temelleri”(bildiri),s.15-16.

⁴⁸⁴ Topaloğlu, “Ahiret” md., *DİA*, I, s.544.

dedi: “Hayır, yüz sene kaldın. Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış. Bir de eşeğine bak! (Böyle yapmamız) **seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir.** (Eşeğin) kemikler(in)e de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?” Kendisine bütün bunlar apaçık belli olunca, şöyle dedi: “Şimdi, biliyorum ki; şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”⁴⁸⁵

Bu kişinin kim olduğu ve şehrin hangi şehir olduğu konusunda tahminler yürütmek gereksizdir. Fakat daha önceki sözlerden O'nun bir peygamber olduğu ortaya çıkmaktadır.⁴⁸⁶ Bu kişi meşhur görüşe göre Uzeyr (a.s.) idi.⁴⁸⁷

Ayetin verdiği mesaj, kısaca, ölümden sonra diriltmenin Allah’ın elinde olduğudur. Bu olay hem o peygamber hem de bizler için “...*seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir...*” ayetinin sırrıyla bir ibret belgesi olagelmıştır.

Kur’an ayrıca rüzgâr, yağmur ve yağmurdan sonraki durumu anlatırken de ölüleri diriltme ve kâinatın canlanması olayına değinerek ibret almamızı istemektedir:

“O, rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir. Nihayet rüzgârlar ağır bulutları yüklendiği vakit, onları ölü bir belde (yi diriltmek) için sevk ederiz de oraya suyu indiririz. Derken onunla türlü türlü meyveleri çıkarırız. **İşte ölüleri de öyle çıkaracağız. Ola ki ibretle düşünürsünüz.**”⁴⁸⁸

Bir diğer ayet de şöyledir: “Allah gökten su indirdi de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti. Şüphesiz bunda dinleyecek bir toplum için bir ibret vardır.”⁴⁸⁹

Kısacası; İnsan ölüm ve ötesinden ibret almalı ve ona hazırlanmalıdır. Ancak bu sayede kurtuluşu için ümit besleyebilir, bağışlanmayı talep edebilir. Yoksa hemen her gün şahit olduğumuz bu ibret manzarasının bir anlamı olmayacaktır.

⁴⁸⁵ Bakara, 2/259.

⁴⁸⁶ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, I, s.206.

⁴⁸⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, I, s.306.

⁴⁸⁸ A'raf, 7/57.

⁴⁸⁹ Nahl, 16/65.

SONUÇ

Hiç şüphesiz Vahiy, insanoğluna bir destek, bir rahmet, bir nur, bir şifa, bir açıklama ve bir yol göstermedir. Allah, insan ve kâinatı yarattıktan sonra onu yalnız bırakmamış, ona sözlü mesajını peygamberler aracılığıyla göndermiştir. Sözlü mesajının büyük bir bölümünü de kıssalara ayırarak onlardan gerekli dersi, ibreti almasını istemiştir. Bu sözlü mesajların öncesinde de insana sözsüz ayetleri olan tabiatı gözler önüne sermiş ve onlardan ibret almasını istemiştir. Daha sonra her şeyin sonu anlamına gelen ama inananlar için kavuşma anı olarak nitelendirilen ölümden bahsederek geçmiş-hâl-gelecek boyutunu da gözler önüne sererek ibret manzaralarını sunmuştur. Bunu içindir ki ibret, Kur'an'ın mana yüklü denizinde önemli bir yere sahiptir.

Kur'an'da İbret kavramıyla ilgili yapmış olduğumuz bu araştırmada vardığımız sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

İbret kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup, lügatte “bir halden başka hale geçme, bir yerden başka yere intikal etme, rüya tabir etme” anlamlarına gelmektedir. Kur'an'ın bu kelimeye “ders ve ibret almak”, “yaratılmış olan varlıklardan ders ve ibret almak suretiyle Allah inancına ulaşmak”, “kıyas etmek” gibi anlamlar kazandırdığını gördük. Bu manaların yanında “ayet, nekâl, zikrâ, mevize” gibi ifadelerin de ibret anlamını ifade etmek üzere kullanıldıklarını gördük. Ayrıca “tezekkür, tedebbür, nazar, taakkul, tefekkür” gibi kelimelerin de ibret kavramının anlam sahasına girdiğini, ibrete sevk eden kavramlar olduğunu inceledik.

Özellikle âyet kavramını incelerken gördük ki; Kur'an'ı Kerim'de, tabiatıta olan her varlık ve insan, peygamberlerin mucizeleri ve onlardan geriye kalan ibret verici işaretler, şerî hükümler ve semavi kitaplar, Kur'an cümleleri, kıyamet alametleri ve yüksek binalar, *ayet* olarak nitelenmektedir. Bunların hepsi Kur'an'da ayet kavramının anlam çerçevesini oluşturmakta; ayrıca her biri Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini ve

peygamberlerin doğruluğunu işaret etmektedirler. Biz bu çalışmada “ayet” kavramının manalarından biri olan “ibret” üzerinde yoğunlaştığımızı ifade edebiliriz.

Yapılan bu kavram çalışmasının hemen ardından Kuran’da İbret-insan ilişkisini ifade eden kavramları inceledik. İmanlı, aklını kullanan, bilgili, ahiret azabından korkan, tefekkür eden, basiret sahibi, Allah’a yönelen ve O’nun ayetlerine kulak verenlerin gerçek manada ibret sahibi olduklarını müşahade ettik. Bunun yanında ibret almayanların da çoğunlukla inanmakta direnenler ve inanmayanlar olduğu, aynı zamanda gaflet perdesinden kurtulmayanların da Allah’ın ibret sahnelerinden mahrum olduğunu müşahade ettik.

İkinci bölümde ise İbret kavramını zaman (geçmiş-hâl-gelecek) boyutu içerisinde ele aldık. Kur’an insanı bazen geçmişe götürür ve kıssalarla baş başa bırakır. Kuran’daki konular her ne kadar geçmiş konuları ele alıyorsa da, onlarla kastedilen hedef sadece geçmiş hakkında bilgi vermek değil, geçmişte yaşanan olaylardan öğüt ve ibret almaktır. Bu sebeple, bu çalışmada Kur’an’ın ibret alınmasını istediği kıssalarından bazıları zikredildi.

Kur’an’da pek çok kıssanın değişik yerlerde, değişik biçim ve üsluplarla tekrarlanması, tarihi bulgu ve kalıntılara ibret nazarıyla bakılması, genel bir anlatım metodu olarak her kıssanın sonunda anlatılanlarda pek çok bireysel ve toplumsal dersler ve öğütler bulunduğu ifade edilmesi “bütüncül bir tarih” yaklaşımı oluşturmak açısından son derece önemlidir. Bu, “geçmişe yapıcı bir bakış” altında, “geleceği inşa etme” ile anlamlandırılabilir bir tarih şuuru geliştirme gayesine yöneliktir.

“Geçmişten ibret” başlığından sonra “zaman kaydı olmayan sürekli ibretlikler” konusuna değindik. Bu başlık altında da şunu özellikle vurguladık: Allah’ın iki kitabı vardır; biri kelimelerden gelen ve teşriî hükümleri bildiren kitaptır ki, o da Kur’an-ı Kerim’dir. Diğer de sürekli içinde bulunduğumuz kâinat kitabıdır. O da Allah’ın irade ve kudret sıfatından gelmiştir. Kur’an’ın ayetleri olduğu gibi kâinat kitabının da ayetleri vardır. İşte bu kâinat ayetlerinin varoluş amacı insanlığın ibret almasıdır. İbret almayan kalp ne Allah’ın varlığını, birliğini hakkıyla tanıyacak ne de büyüklüğünün azametini hissedebilecektir. İşte biz de Allah’ın bizden ibret almamızı istediği, sürekli olarak karşımızda gözüken bu ibretlerden birkaç örneği gösterdik. Bu başlıkta hiç şüphesiz, göklerde ve yerde, gece ile gündüzde, hayvanlarda, yaratılış olayında, bitkilerde, yağmurda, insanların dil ve renklerinin ayrı ayrı olmasında, rızıkta, gemilerin

yüzmesinde, eşler arasındaki sevgide ve zikredemediğimiz Allah'ın nice ayetlerinde ibret olduğunu ve bunlardan ibret almamız istendiğini müşahade ettik.

Son olarak da insanın mutlak kaçınılmaz gerçeği olan ölümden bahsederek, onu düşünmemizi, ölen insanlardan ibret almamız gerektiğini belirterek sonlandırdık. İnsan, Allah'ın ayetlerine ibret nazarıyla baktığı sürece kıymetinin arttığını bilmelidir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLBAKÎ**, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzil-Kur'âni'l-Kerim*, Matbaatü Dâri'l Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1945.
- AĞIRMAN**, Cemal, “Ahiret İnancının Pratik Hayata Etkileri”, *DAD*, Sayı: 153, Yıl: Eylül, 2003.
- AKGÜN**, İbrahim, *Kuran'da Tefekkür*, Harran Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Şanlıurfa, 2000.
- ASIM EFENDİ**, Ahmed, *el-Okyanusu'l-Basit fi Tercemeti'l Kamusi'l-Muhîr (Kamus Tercümesi)*, Cemal Efendi Matbaası, I-IV, İstanbul, h.1305.
- ATEŞ**, Süleyman, *Kur'an Ansiklopedisi*, Kuba Yay., I-XXX, İstanbul 1997.
- AYDIN**, Mustafa, “Kur'anî Kavramlar: Ayet”, *Umran Dergisi*, sayı:14, Mayıs-Haziran 1994.
- AYDÜZ**, Davut, “Hz. Yûsuf ile Hz. Mûsa Kıssaları Arasındaki Benzerlikler ve Kur'an'ın Mucizeliği”, *Yeni Ümit*, sayı:42, yıl:11, Ekim-Aralık, 1998.
- BAYRAKLI**, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yay., İstanbul, 2002.
- BEYHAKÎ**, Ebu Bekir, Ahmed b.el-Hüseyn el-Beyhakî, *Şuabü'l-iman*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1410.
- BİLGİZ**, Musa, “Kur'an'da Zikir Kavramının Anlam Alanı”, *Yeni Ümit*, sayı 72, yıl 18, Nisan-Haziran, 2006.
- BOLAY**, Süleyman Hayri, “Akıl” md., *DİA*, II, İstanbul, 1989.
- BUCAILLE**, Maurice, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, Terc. Mehmet Ali Sönmez, DİB, İstanbul, 1987.
- BURSEVÎ**, İsmail Hakkı, Muhtasar *Ruhu'l-Beyan*, ihtisar eden: M. Ali Sabuni, ter. Heyet, Damla Yay., I-X, 1995.
- CEVHERÎ**, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Lügati ve Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdü'l-Gafûr Atar, Dâru'l-Kütübü'l-Arab, I-VI, Mısır, 1377.

DUMAN, Zeki, *Beyânu'l-Hak*, Fecr yay., I-III, Ankara, 2006.

_____, Zeki, *Nüzulünden Günümüze Kur'an ve Müslümanlar*, Fecr yay., Ankara, 1996.

EBU'S-SU'UD, Muhammed b. Muhammed el-İmadi, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'an'il-Kerim*, Müessesetü'ş-Şa'ban, Beyrut, ts.

ESED, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, (çev. Cahit Koytak; Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, I-III, İstanbul, 1999.

GAZÂLÎ, Ebu Hamid, Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûrni'd-Din*, trc. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul, 1989.

GÖLCÜK, Şerafeddin, *Kur'an ve İnsan*, Esra yay., Konya, 1996.

HÂZİN, Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Lübabü't-Te'vil fi Meani't-Tenzîl*, Muhammed Emin Remec ve ortakları, Beyrut, ts.,

HİCAZÎ, Muhammed Mahmud, *Furkan Tefsiri*, ter. Mehmet Keskin, İlim Yay., I-VI, İstanbul, ts.

HÖKELEKLİ, Hayati, "Dini Hayatın Bütünlüğü Açısından Ahiret İnancının Psikolojik Temelleri"(bildiri), *Kelam Anabilim Dalı XII. Koordinasyon Toplantısı ve İslâm'da Ahiret İnancı Sempozyumu*, Sivas, 2007.

İŞİK, Emin, "Ahkaf Suresi" md., *DİA*, I, İstanbul, 1988

İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, (Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri), ter. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, I-XVI, İstanbul, 1985; Aynı eser, Çağrı Yay., İstanbul, 1993.

İBN MANZÛR, Ebu'l Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru's-Sadr, I-XV, Beyrut ts.

İBNU'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Cemaleddin Ebu Abdurrahman bin Ali; *Nüzhetü'l-A'yuni'n-Nevazir fi İlmi'l Vücuhi ve'n-Nezair*, Müesseretü'r-Risale, Beyrut, 1984.

İZUTSU, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniv. Fakültesi Yay., Ankara, 1975, s.127.

KALKAN, Ahmet, *Kavram Tefsiri*, www.ahmedkalkan.net.

- KARAGÖZ**, İsmail; Fikret Karaman, Mehmet Canbulat vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2005.
- _____, “Söylev ve Söyleşilerde Sözcük Seçebilmek”, Diyanet Aylık Dergi (DAD), sayı: 134, Şubat, 2002.
- KARAMAN**, Hayrettin; Mustafa Çağrııcı; İbrahim Kâki Dönmez; Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB, I-V, Ankara 2007.
- KASAPOĞLU**, Abdurrahman, “Allah'ın Bal Arısına Vahyi”, *Tabula Rasa*, yıl:4, sayı:11, Mayıs-Agustos 2004.
- _____, Abdurrahman, “Kur'an'da Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram: “Sükûn” -Eşler Arasında Cinsel ve Duygusal Eğilim”, *Din Bilimleri*, Cilt:4, sayı:4, yıl:2004.
- KILAVUZ**, Ahmet Saim, “Akaid”, *İlmihal I*, Türkiye TDV, İstanbul, 1998.
- KIRCA**, Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kuran'a Yönelişler*, Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1993.
- _____, Celal, *Kur'an ve İnsan*, Marifet Yay., İstanbul, 1996.
- KÖKSAL**, M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, TDV, Ankara 1993.
- KUTLUER**, İlhan, “Düşünme” md., *DİA*, X, İstanbul, 1994.
- KUTUP**, Seyyid, *Fî Zilal'il-Kur'an*, (ter. Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler), Hikmet Yay., I-XVI, 1968.
- MEHMED VEHBİ EFENDİ**, *Hülasatü'l Beyan fî Tefsirû'l Kur'ân*, Üçdal Neşriyat, I-XV, İstanbul, 1968.
- MEVDÛDÎ**, Ebu'l-Ala, *Tefhim'ul Kur'an*, ter. Heyet, İnsan Yay.(Yeni Şafak), I-VII, İstanbul, 1996.
- MUKÂTİL B. SÜLEYMAN**, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî'l-Kur'âni'l-Kerîm (Kur'ân Terimleri Sözlüğü)*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İstanbul, 2004.
- MÜSLİM**, Müslim b. Haccac Kureyşî, *Sahih-i Müslim*, İhyau't-Turâsi'l-Arab, Beyrut, ts.
- NEVEVÎ**, Muhyiddin Ebu Zekeriya Yahya Bin Şeref, *Riyâzü's-Sâlihîn*, Ter. ve şerh: Yaşar Kandemir, Lütfi Çakan, Raşit Küçük, Erkam Yay., İstanbul, 2001.

- NEVFEL**, Abdurrezzak, *Kur'an'da Ölçü ve Âhenk*, çev.Muzaffer Kalaycıoğlu, İnkılap Yay., İstanbul, 1988.
- ÖZSOY**, Ömer; İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistemik Kur'an Fihristi)*, Fecr Yay, (9.baskı), Ankara, 2005.
- PALMER**, Richard E., *Hermenötik Schleiermacher, Dilthey, Heidegger ve Gadamer'de Yorum Teorisi*, çev: İbrahim Görener, Anka Yay., Birinci baskı, 2002.
- PAZARBAŞI**, Erdoğan, *Ku'ran ve Medeniyet (Doğuşu- Gelişimi-Çöküşü)*, Pınar yay., İstanbul, 1996.
- RÂĞIB**, Hüseyin b. Muhammed Ragıb el- Isfehânî, *Müfredâtü ElFazil Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417.
- RÂZÎ**, Fahreddin, *Mefatihü'l-Gayb (Tefsir-i Kebir)*, (çev. Suat Yıldırım vd), Akçağ Yay., I-XXIII, Ankara, 1988.
- SÂBÛNÎ**, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir (çev. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz)*, Ensar Neşriyat, İstanbul, I-VII, 1995.
- SAĞLAM**, Bahaeddin, *İlmi ve Edebi Yönleriyle Kur'an Kıssaları*, Tebliğ Yay., İstanbul, ts.
- SOYSALDI**, Mehmet, “*Rahman'ın Has Kulları*”, İlk Adım Dergisi, sayı: 205, Ağustos, 2005, <http://www.ilkadimdergisi.com/index205.htm>.
- SÖNMEZ**, Mahmut, *Kur'an'da Ayet-İbret Kavramları ve Aralarındaki Münasebet*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1999.
- ŞA'RAVÎ**, Muhammed Mütevellî, *Kur'an Mucizesi*, çev. M. Said Şimşek, Esra yay., İstanbul, 1995.
- ŞENGÜL**, İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yay., İzmir, 1994.
- TABBARA**, Afif Abdülfettah, *Meal Enbiya fi'-Kur'an'il-Kerim*, Dersaadet, İstanbul,ts.
- TABATABAÎ**, Muhammed Hüseyin, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, (çev. Vahdettin İnce), Kevser Yay., İstanbul, 2001.

- TABERÎ**, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Taberi Tefsiri*, çev. Kerim Aytekin-Hasan Karakaya Hisar Yay., I-IX, İstanbul, 1996.
- TOPALOĞLU**, Bekir, “Ahiret” md., *DİA*, I, İstanbul, 1988.
- ULUDAĞ**, Süleyman, “İbret” md., *DİA*, XXI, İstanbul, 2000.
- ÜNAL**, Ali, *Allah Kelamı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Defne Yay., İzmir, 2006.
- _____, Ali, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Kırkambar Yay., İstanbul, 1988; Nil Yay., İzmir, 1999.
- YAZIR**, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, I-X, İstanbul, 1979.
- YILDIRIM**, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu yay., İzmir, I-XIII, 1989.
- ZEBİDÎ**, Muhammed Murtaza, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Libya li'n-Neşr ve't-Tevzi, Bingazi, ts.
- ZUHAYLÎ**, Vehbe, *Tefsir'ul Münîr*, Terc: Kurul, Bilimevi yay., I-XV, İstanbul, 2003.

ÖZGEÇMİŞ

1985 yılında Batman/Sason’da doğdu. İlköğretimini çeşitli yerlerde tamamladıktan sonra, orta öğretimini Hatay İmam Hatip Lisesi’nde tamamladı. 2002-2006 yılları arasında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümünü okudu. Aynı yıl öğretmenliği kazanarak Malatya merkezde göreve başladı. Halen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği görevini yapmaktadır.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Adres : Ziya Gökalp İ.Ö Okulu Merkez/MALATYA

Tel : 0535 592 26 25

Email : a.barut@mynet.com a_barut@yahoo.com